

forrás

SZÉPIRODALOM, SZOCIOGRÁFIA, MŰVÉSZET

Tandori Dezső, Tózsér Árpád versei

Vári Attila, Hász Róbert,

Térey János, Lanczkor Gábor prózája

Kecskemétnek a magyar Salzburggá

kell válnia – három interjú Kodály Zoltánról

Pintér Lajos: Szobrok? Szobrok!

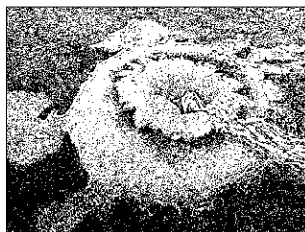
Kecskeméti Acélszobrászati Szimpózium

2017

DECEMBER

forrás

49. ÉVFOLYAM 2017. 12. SZÁM

<i>Tandori Dezső</i>	3	Csak; Egyszerűen; Felhát; Máshogy vagy; Mint a; Bármi <i>(versek)</i>
<i>Vári Attila</i>	6	Kulcsmásoló
<i>Tózsér Árpád</i>	16	Amida; Thészeusz egy moszkvai kórházban <i>(versek)</i>
<i>Hász Róbert</i>	18	Fábián Marcell pandúrdetektív tizenhárom napja
<i>Borda Réka</i>	37	Variációk üveggolyóra; Szivacs <i>(versek)</i>
<i>Térey János</i>	39	Influenza
<i>Lanczkor Gábor</i>	44	Indiai útinapló
<i>José Luís Peixoto</i>	49	Jegyzetfiók <i>(versciklus – Gál Soma fordítása)</i>
<i>Juhász Tibor</i>	52	Egy éjszaka a Hiltonban
***	55	„Nem épül be eléggé a szélesebb közönség tudatába, hogy milyen értéknek vagyunk a birtokában” <i>(Ittész Mihállyal Kriskó János beszélget)</i>
***	72	„Kecskemétnek a magyar Salzburggá kell válnia” <i>(Erdei Péterrel Kriskó János beszélget)</i>
***	86	„Mindig megtalálták a feladatok” <i>(Nemes László Norberttel Kriskó János beszélget)</i>

Pintér Lajos
Szabó Gábor

113
115

Szobrok? Szobrok!
Bevezetés egy családragénybe: identitás alkotása

(Nádas Péter: Világoló részletek)

A. Gergely András

123

Varga Lajos Márton emlékezetére
(nekrológ helyett)

A Kecskeméti Acélszobrászati Szimpózium munkáiból *(Fotók: Banczik Róbert)*

forrás

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT •
Megjelenik havonként • Főszerkesztő: Füzi László • Kecskemét Megyei Jogú Város és a Katona József Társaság folyóirata •
Kiadja a Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft.;
Felelős kiadó: Füzi László • A szerkesztőség címe: 6000 Kecskemét, Kápolna u. 11.; Telefonszáma: 76/482-223; Honlapcím: www.forrasfolyoirat.hu; E-mail cím: forras@mail.datanet.hu • Tördelés: VideoPix Bt., Kecskemét; Tel.: 76/508-160; videopix@fibermail.hu • Nyomdai kivitelezés: Print2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.; Tel.: 501-240; Felelős vezető: Szakálas Tibor

A szerkesztőség tagjai: **Buda Ferenc** (főmunkatárs), **Füzi Péter**, **Pál-Kovács Sándor Attila**, **Pintér Lajos** (szerkesztő), **Bosznay Ágnes** (szerkesztőségi titkár). A szerkesztésben közreműködnek: **Bahget Iskander**, **Dobozi Eszter**, **Komáromi Attila** • Szerkesztőségi órák munkanapokon 10–12 óra között. • A borítón Benes József Forrás című munkája • A borítót és a tipográfiát tervezte: Zalatnai Pál • Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza! Terjeszti a Lapker Rt. 1097 Budapest, Táblás u. 2. • Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu Belföldi előfizetési díj: 4800,- Ft • Index: 25947 • HU ISSN 0133-056X

Tandori Dezső

Csak

*Rejtélyesen.
Csak nyilvánvalóan
De nem, „de igen”,
de igen, de nem.
Nem „nem”.- Csak Igen,
S „nem” nem.
Hangom, írásom
csalóka. Beteg vagyok.
Valóban, elbillengetve.
1000%, de minimum
– és ha csak – Mi lesz?
999% valóban 1% járás.
Csak, csak igen, bár „nem”.*

Egyszerűen

*Agy-szerűen.
Agyaltam, egyeltem.
Másoltam. Más*

Felhát

*Idézd fel, hát,
ismerd el, hát.*

*Fáradtság lenne.
Nem kímélem
a fáradtságot.
Van hát?
Élni: rettentő.
Szabó Lőrinc, Má-
rai, csak minden más.*

Meghalni: de igen.
Meghalni nem.
Csak nem lehetne
meg (+) halni.
„(meg)”. A hanyadik
évben. S nekünk, avagy
másnak.

Más, bármi más.
Bármi, csak más.
Meghalni bármi más,
bármi, mint más.

Öngyilkosságokra
pl. Márai, Plath.

Nem találok magamban
kivéttnivalót?
Nem vetem ki magam
az ablakon.
3 emelet kevés.
Fenn sok.
De ne legyen belőlem ez.
Lesz ez, csak másképp.
S hogy másképp:
ld. más.
Ó, Lőrinc, ó, Lőrinc,
ó, Márai.

Máshogy vagy

Hogy máshogy?
Így hogy.
De nem.

De igen, de igen.
De nem, de nem.

Mint a

A/az Mint „a”.

Mint „az”.

Mint az-mint-más

Bármí

Bár ma: igen, bár

mi, de nem. Nem.

Vári Attila

Kulcsmásoló

*„Én vagyok az Alfa és az Ómega,
az első és az utolsó, a kezdet és a vég.”*

Jelenések 22,13

Lajos, aki valódi szakmáját tekintve díszítő tűzkovács volt, azt a megsárgult füzetet lapozgatta, amelyet még inaskorában kapott műhelyük egyik öreg segédjétől, aki izomsorvadása miatt kényszerült felhagyni a mesterséggel. *Finkelstein Móricz mintafüzete*, állt a borítóra ragasztott címkén.

Megszámlálhatatlanul sok, bonyolult rajz után a betűk következtek. Német gótbetűk különböző stílusaival kezdődött, magyar, aztán szerb cirill betűk oldalai után a héber jelek különböző változatai töltötték ki az utolsó oldalakat. A lap jobb oldalának szélén a héber ábécé első betűjének, az „alef”-nek a jele, s vele egyazon sorban, balra haladva, a cikornyás és stilizált változatai. Sokáig vizsgálta őket, amíg rájött, hogy valójában csak vonalvastagságuk tér el, s néhol attól különböznek a hagyományosan elfogadott alaktól, hogy ami egyenes, vízszintes vagy függőleges kellene, hogy legyen, ott egy lágy hajlítással teszi egyénivé őket a szerző-grafikus.

– Őket sem hagyta érintetlenül a szecessziós divat – gondolta.

Vasárnaponként mindig is ráért, volt ideje a semmittevésre, saját álmaival törődni, de most már végtelenné vált számára az idő, a hétköznapiakon is ábrándozhatott, nem járt dolgozni, mióta autója végleg felmondta a szolgálatot.

Szinte nem is evilági jelenség volt, ahogy ott ült falusi műhelye irodának berendezett sarkában. Nem evilági volt, inkább odatévedt úrfélének nézte volna az, aki először látja. Soha semmilyen körülmények között nem vetette le zakóját, még munka közben sem, otthon is frissen vasalt ingébe bújva kezdte a napot, s hogy ne piszkolja be magát, se a rajzlapot, amelyen dolgozott, vékony cérnakesztyűt viselt még rajzolás közben is, s kabátja mindkét ujjára olyan fekete vászonvédőt húzott, amilyent már csak a két háború között készült filmek aktakukacain lehetett látni.

A választóvonal, élete addigi s elkövetkezendő szakasza között, a műhely terét megosztó oszlopok egyikére volt akasztva. Nyersbőr, vadonatúj kovácskötény volt a fogason, színének sötét árnyalata arra utalt, hogy valódi bivalybőr lehet, s a két oldalán, mintha arra várna, hogy valaki belebújtsa kezét, bontatlan műanyag fóliazacskójukban különös kidolgozású, tűzálló kovácskesztyűk párjai lógtak.

Régebben az otthoni műhely falára feszített tervrajzát javítgatta. Egy kastélyhoz való kapunak tussal kihúzott tervét, s annak homlokzati nézetét ábrázoló

méretarányos munkáját igazgatta, de tavaly nyár óta, hogy kocsni nélkül maradt, reggeltől estig is ott ült ugyan, de már mást rajzolgatott. Azt az újabb kovácsoltvas kapu elgondolását tanulmányozta, amelybe a héber betűket akarta elhelyezni.

Nyugdíjazása másnapjától, lakatos vállalkozóként, mozgóműhellyé alakított őskori kombi Trabanti-jával járta évekig a nagyváros utcáit. Eleinte még gázöngyűjtők szelepeinek javítását és az újratöltésüket is vállalta, aztán már csak a kulcsmásoló gépét működtette, bár néha, talán sajnálatból, megfente öregasszonyok egyre karcsúsodó pengéjű késeit, konyhai ollóit, de minden este, mintha még mindig gyárban dolgozna, hazaindult.

Betartotta a fiatalkorában megszokott hatnapos munkarendet, vasárnap pihent, de szombaton mindig dolgozott. Néhány vasárnap mégis bement a városba, anyja és apja születésnapja s haláluk évfordulója körül. A húsvét és karácsony is az istentiszteletek napjai voltak számára. A fasori református templomba járt, mint inaséveiben is, mint akkor is, amikor anyját kísérgette, de sohasem ment a szószék, az úrasztala közelébe. Mindig a bejárathoz közel állt meg, s ha a gyülekezet a negyvenkettedik zsoltárt énekelte volna, az orgona első hangjai alatt kisomfordált az ajtón. Úgy érezte, hogy a „szép híves patak” olyan hívó szó, amelyre neki válaszolnia kellene, de úgy érezte, hogy nincsenek hozzá szavai.

Türelmetlenül várta a hétfőt, biztos volt benne, hogy egyszer valami olyasmi történik vele egy hétköznapon, ami megváltoztathatja hátralévő életét.

Szeretett dolgozni, jó nyugdíja volt, mégis kellett a pénz arra a dologra, amit majd a remélt változás hozhat el számára.

Forgalmas utcákban parkolta le műhelykocsiját. Az autó hátuljánál, a járda szélére rakott háromlábú széken, általában könyvtári könyveket, regényeket olvasgatva várta a megrendelőit. Szerette a könyveket, de otthon többnyire csak fémművességgel kapcsolatos albumai voltak, tele a híres ötvösök, kovácsmesterek remekeivel.

Ha kulcsot hoztak, előbb kesztyűt húzott, aztán a zakójára felvette kék munkaköpenyét, amelynek gombjait, mert vasreszelék-mocskosak is lehettek, nem szabad kézzel gombolta be. Védőszemüvegét soha nem felejtette a munkapadon, s ha végzett, módszeresen haladva, előbb a köpenyt vetette le, aztán a szemüveg, s legvégül a cérnakesztyű került le a kezéről, miután a másolás végén a szarvasbőrrel áttörölt, műszerolajtól fényes kulcsot átadta a kliensének, hogy szabaddá tett kezével zakója belső zsebéből elővegye pincértárcáját. Csak ilyenkor mondta meg a sohasem túlzó árat.

Néha kinyithatatlan ékszerdobozokat, ötvöst dicsérő fémkazettákat is hoztak hozzá, ilyenkor beült a kocsijába, a menetiránynak háttal fordított anyósülésbe, amely előtt egy doboz formájú faláda állt, s ha felnyitotta a fedelet, az asztallap látszott, amelyre műszerészsatuját szerelte, s a felnyitott tető belsejében sorakoztak, bórészídarabokkal jól lezorítva, miniatűr reszelői, fogói, csavarhúzóí és különleges formájú, fúrásra-feszítésre alkalmas eszközei.

A hétköznapi kulcsokért nem kért sokat, de a bonyolult dolgok megoldásáért egyáltalán nem volt olcsójános.

Igényes régiségkereskedők is dolgoztatták, mert érzéke volt hozzá, hogy akár egy olyan nemesfa hajóladát is felnyisson, amelynek talán már évszázadokkal korábban elveszett a kulcsa, s volt stílusérzéke ahhoz is, hogy a fém-, esetleg fapántok, a kulcslyukvédő borítás formavilágát követve, korhű kulcsot is gyártson a működőképesé tette zárahhoz.

Barokk tabernákulumok hiányos, kézzel készült zárszerkezeteit pótolta egy vidéki püspöki palotában, s szinte nem volt hónap, hogy ne hívták volna antiknak mondott, hamis-rokokó szekreterek összes zárainak pótlásához. Ilyenkor nevetett magában, mert a fémmunka, amit kiadott a kezéből, sokkal inkább lehetett volna korhű, mint a régi, falusi konyhabútorok időtete deszkáiból gyártott, eredetinek mondott utánzatok.

Úgy tűnt, hogy olyan ember, akinek csak szokásai vannak, de élete nincs is. Árnyék volt, amely nem a földön kíséri gazdáját, hogy előtte vagy a háta mögött menjen. Függőleges árnyéka volt önmagának.

Magányos volt. Nem volt családja, nem voltak barátai, nem gyűlölt, de nem is szeretett senkit.

Nyugdíjazása után váltotta ki az ipart, eladta pesti lakását is, s visszaköltözött a szülőfalujába, amely olyan szomorú volt, annyira sivár, és annyira az isten háta mögötti, mintha csupa özvegyasszony építette volna azzal a szándékkal, hogy még kihúzhassanak benne néhány esztendőt.

Innen indult minden reggel, hogy a főváros utcáiban várja a kulcsaikat másoltatni akaró embereket. Pontos menetrendje volt. Tudta, hogy a bérházak árnyéka meddig védi a kánikulában, s ha melegegett a helyzet, továbbállt egy olyan utcába, ahová még délben sem értek le a járdaszintig a napsugarak. A családi házas városrészekben is megvoltak kedvenc helyei, többnyire öreg hársfák alatt. Esőre, téle is voltak menedékei, ahová behúzódhatott a Trabantjával úgy, hogy ügyfelei ne ázzanak-fázzanak várakozás közben.

Egyre nehezebben talált alkatrészhez való anyagot a kocsijához, s tudta, hogy egy nap az út szélén hagyja, vagy a háza udvarán növi be az iszalag attól a perctől, amikor már nem akar kehesen felhörögni az indítókulcs elfordítása után. Pedig állandóan javítgatta. Szinte nem volt olyan alkatrész benne, amit nem önmaga csinált volna saját kezével, de tudta, hogy egyre közeledik az a nap, amikor „Lajos a kulcsmásoló” helyett ismét önmaga lehet.

A szülőházát kipofozta, amennyire tudta, de nem is azon volt a hangsúly. Műhelyt épített hozzá, s jártában-keltében, ahol csak megfordult, mindenhol a régi falusi kovácműhelyek szerszámait kereste. Ócskavasáron vette a különböző méretű és más-más célt szolgáló üllőket, fogókat, kalapácsokat, pörölyöket. Azt akarta csinálni, amire született, aminek halogatott megvalósításához a terve egyetlen hatalmas rajzként töltötte be a szunnyadó műhely falát, s aminél jobban nem szeretett volna semmi mást: alkotni. Azt, amit egyszer álmában látott. Tűzkovács tudásával elkészíteni a világ legszebb kastélyához a bejárati címeres vaskaput, az ablakrostélyokat, amelyeket soha nem akart ablakrácsként emlegetni, még gondolataiban sem.

Tűzkovácsnak készült, már tizenkét évesen elszegődötték a szülei egy fővárosi műhelybe, ahol abból állt a felvétele, hogy a mester előbb virágokat rajzoltatott

vele, aztán segédeszköz nélkül olyan köröket kellett a papírra vessen, amelyeknél épp csak egy ceruzavonalnyi eltérés lehetett a középpontján át meghúzott átmérő két fél sugara között.

Budai villák álomszép kovácsoltvas kapui, pesti bérpaloták lépcsőházi korlátai, rafinált mintázatú felvonóajtók, s olykor a megrendelő kérésére, méretarányosra nagyított családi címerek is készültek a kovácsműhelyben.

Eleinte dörzspapírral takarította a vasvirágokat, girlandokat, később már reszelőt adtak a kezébe, s megengedték, hogy egy vaskerítés lándzsáinak sárgaréz hegyeit ő illessze a csövesre képzett végű rudakba. Ólmot olvasztott, abba nyomta bele a gyermektenyérynyi nyílhegyeket, s büszke volt arra, hogy a kiszállított rácsozatnak a kőalapba illesztésekor is, mert nem cementet használtak a munkához, ő önthette ki ólommal a hézagokat.

– Ez nem porlad szét, mint a habarcs, ezer év múlva is áll majd – magyarázta a mestere.

Úgyes kezű volt és szófogadó, s inaskodása harmadik évének végén, amikor már kovácsolhatott is, a mester rábízta, hogy egy fénykép alapján, teljesen egyedül, csinálja meg a műhelyben készülő családi kriptaajtóba illesztendő címet.

– Ez lesz a szabadulómunkád, ha jól csinálod, te sem Lajcsi leszel a többi fiatalabb inasoknak, hanem Lajos segéd úr – mondta a műhely tulajdonosa.

Előbb a két oldalán befelé ívelt címerpajzsot készítette el, hogy legyen, amihez majd a sokszorososan hajlított akantuszleveleket arányosíthassa, s végül az a két, jobb mancsát emelő, álló oroslán is elkészült, amelyek közül az egyik torzó volt. Az éppen csak derékmagasságig emelkedett ki a címerpajzsot záró ötágú nemesi koronából. Cizellálta, domborította a mintákat, de nem szegecselt. Fehérizzásban kalapálta egymáshoz a darabokat, úgy látszott, mintha egyetlen tenyérvastagságú vaslemezből készült volna az egész.

Több mint három éven át azokat a rajzokat csodálta, amelyek a kovácsműhelyhez tartozó bemutatóterem falát díszítették.

Első nagy, már nem inasként, hanem felszabadult segédként rábízott munkájára készült azokban a napokban, amikor kitört a háború.

Megkezdődtek a sorozások, ami nemcsak a sorköteles férfiakra vonatkozott. Be kellett szolgáltatni a műhely teljes nyersanyagkészletét, s nemcsak a két teherautót, de a stráfszekereiket húzó, hidegvérű igáslovakat is vitték.

– Még ha kaszát, kapát csinálnának, nem ilyen úri huncutságokat – köpött egyet a rakodást felvigyázó katonai csendőr.

Később hallotta, hogy a tűzkovácsokat, akik életükben soha nem dolgoztak állatokkal, „mert a kovács, az kovács” alapon a frontra szánt, rekvirált parasztlóvak patkolásához vezényelték, aztán kiküldték őket is a harcoló csapatokhoz, a trén lovainak karbantartásához.

Néhányan, az idősebbek, egy fegyvergyárban dolgozhattak, mint ő is, akit tizenhat évesen alkalmasnak találtak arra, hogy lakatossá képezzék át, hogy aztán ténylegesen, egészen a háború végéig, műszerészként dolgozzon a hajdani ágyúgyárban.

Hatalmas lapáttenyerében, amely sehogy sem illett a kamaszhoz, eltűntek az apró szerszámok, mert azon a részlegen nem ágyúgyártás folyt. Géppisztolyok

szerkezeti elemeit készítette. Nem vitték a frontra, amikor betöltötte a tizenhétet, felmentést kapott, s olyan jól keresett, hogy még Budapest ostroma előtt le tudta tenni a saját lakásra az előleget. Szoba-konyhás, fürdőszobás lakrész volt, s apró teraszáról a Dunát lehetett látni. Aztán a tartozás többi része a háború utáni inflációval szépen elolvadt. Sajat, tehermentes lakásában lakhatott, volt ahová befogadja szüleit.

Beilleszkedett a többiek közé, olyan volt, mint munkatársai, akiket munkás arisztokratáknak emlegettek a prolibb szakmák művelői. Elegáns, kultúrát igénylő, más szakmabeliekkel nem keveredő volt ő is. Színházba, aztán már operába is járt, végigolvasta Zola műveit, amit akkor a világirodalom csúcsának tartottak az iparági olvasó körbe is eljáró idősebb szaktársai. Jól érezte köztük magát, de többre vágyott.

A béke évei nem hozták vissza igazi mestersége megbecsülését, már nem volt divat kifinomult, kovácsoltvas elemekkel díszíteni a házakat, s a gyárban maradt.

Manikűrkészletek darabjainak készítette négy évtizeden át a fémnyomáshoz szükséges matricáit géppisztolyalkatrészek helyett. Később körömvágó és fodrászollók negatívját véste acélba, s szinte fellélegzett, amikor utolsó munkáséveiben fogorvosi rendelők számára készítettek rozsdamentes eszközöket.

Amikor hazaköltözött, minden idegen volt számára. Negyven évig csak kétszer, apja és anyja temetésén járt a faluban. Szülei nála laktak, a pesti lakás külön bejárátú konyhájában, s az apja, aki éjjeliőr volt egy építőanyag-telepen, azt mondta, látni sem akarja a faluját, mert kiszántotta a téesz a szőlőjét, szétbarmolták a présházát, s lebontották még a községi bikaistállót is. Azt is fájlalta, hogy az Auschwitzba hurcolt Fászkerti úr szatócsboltját kibővítették, egybevágva az üzletet a család hajdani lakószobáival.

– Elrontották a Fászkerti-villa, mi annak hívtuk, arcát is. Pedig jó kis bolt volt az valaha. A bakancsszegtől a hegedűhúrig, a fenőkötőtől a szagos vízig mindent árult, nem lehetett olyasmit kérni, amit egy-két nap múlva meg ne hozatott volna – mondta az apja, s ezredszer is elmesélte, hogy Fászkerti úr, egy aratási bálra, egyetlen nap alatt újrabőröztette a városban a tangóharmonikáját, amelyet egy szerenád után vizesen tett el, s használhatatlanul szétpenészedett a tokjában. – De kenyeret nem árult, sem tejet. Az mindenkinek volt a faluban. És szalonnát sem azért nem tartott, mert zsidó volt, hanem azt sem vette volna még a kutya sem, pláne, hogy falusi ember boltba nem élelemért járt.

A hajdani szatócsboltnak a lépcsőfeljáró két oldalán oszlopokkal díszített timpanonos homlokzatát hatalmas vaskeretes kirakat rondította el. Szinte nagyobb volt, mint maga az épület. Már amikor hazaköltözött, akkor sem működött benne semmi. Poros, pókhálós, lecsorgó párától víznyomos üvegén át már látni sem lehetett, hogy maradt-e benne valami, ami üzletre emlékeztetne. És akkor döbbsent rá igazán a falu végleges pusztulására, mert még vásott kölykök, részeg emberek sem voltak a faluban, akik csak úgy, heccből, bevették volna a többméteres üvegfelületet. Ahogy végighajtott a város felől jövet az utcán, sokszor jutott eszébe, amit anyja mesélt, hogy ünnepséget rendeztek a születésekor, s a tiszteltes úr kézzel festett emléklapot adott nekik, azzal a felirattal, hogy *községünk ezredik embere*.

Házuk, az alig százfőnyire zsugorodott, egyszázbél település közepén állt, a pap nélkül maradt templom mellett, s ha a kulcsmásolásból hazatért, soha sem jutott eszébe, hogy továbbmenjen a bedeszkázott ablakú házak között a dombok felé, odáig, ahol valaha a szőlőjük s a löszfalba mélyített présházuk állt. Pedig fél óra alatt ott lehetett volna, de nem kíváncsított, mert nem látta a tornácról az öreg diófát, gyermekora hívó jelét, pedig az szinte égig érve magasodott ki az utat szegélyező jegenyék közül a szőlősük előtt.

Gépiesen ismétlődtek a napjai. Reggel, ahogy a városba ért, megvette az újságját, amit csak otthon, vacsora közben olvasott el. Mindig meleget evett, amit napokra megfőzött magának. Ebédelni a városban szokott. Egy kifőzdébe járt, amit egy rokonuk vezetett, s ahol minden étel az volt, aminek ígérte magát: házi ízek, személyre szabott adagok, hirdette magát, s a levesestáblól annyit és annyi-szor szedhetett, hogy néha nem is kérte a második fogást.

Amíg Pesten lakott, anyja halála után egy szomszédasszony mosott rá, mert egyetlen dologra volt nagyon kényes, soha nem hordta egyetlen napnál tovább az ingeit.

Nehezen, de meggyőzött valakit a faluban, aki vállalta, hogy mossa, keményíti a dolgait, így csak annyi dolga volt, hogy hétfő reggel beadta a szennyes ingekkel, ágyneművel teli ruháskosarat Irmának, aztán szerda este már otthon találta a ropogósra keményített tisztát.

Gyermekkori barátjának kishúga volt az asszony, már azután született, hogy Lajos elment a faluból, s néha mesélt neki arról a testvéréről, akit szinte nem is ismerhetett Irma, mert a háború legvégén behívták, s éppen csak felölthette az egyenruhát, és el is esett Budapest ostrománál.

A szilvalekvárfőzések éjszakáiról mesélt neki legszívesebben. Amikor a katlan paraszába dugott, felizzó végű vesszőik tűzrajzával szórakoztatták az üstök körül gunnyasztó asszonyokat.

– Olyan jól tudtuk csinálni együtt, hogy felismerhető állatkákat kanyarítottunk, ha egyszerre két-két parázsló végű vesszővel írtunk a sötétben. És neveket is le tudtunk betűzni. Ő jobb rajzos volt, mint én. Egész képregényekkel töltötte ki nyáron az iskolai füzetek szabad oldalait. Aztán valami tehetségkutatók jártak a faluban, s a tiszteletes úr szerzett neki ösztöndíjat. Azt mondta, filmrendező akar lenni, mert láttunk egyszer a városban mozit. Már a képzőművészeti akadémiára járt, egyetemista volt, amikor az ostrom alatt besorozták.

Eleinte élvezte Lajos, hogy kiülnek a tornácrá, s a fodormentától balzsamos, tücsökzenés nyári éjszakában visszaálmodja magát abba a világba, amikor tűzrajzai miatt azt mondta neki valaki, hogy igazi tűzkovács.

Szíven ütötte az a különös hangzású szó, s attól a naptól azt hajtogatta az apjának, hogy nem akar lisztes molnár lenni, ő, ha török, ha szakad, tűzkovács lesz.

Mint ahogy az egyik meghitt estén is szíven ütötte, amit Irma mondott.

– Öregember nem vénember, elkelne a házadban is egy asszony – mondta, csak úgy mellékesen, de Lajos úgy érezte, mintha felkínálkozott volna, s többé nem ment be az udvarba az özvegyhez. Ha mondandója volt, azt a kerítésen kívülről közölte az asszonnyal.

Egyik nap annál a kastélynál járt, amelyről azt olvasta, hogy új tulajdonosa teljes pompájában akarja felújítani, s arra gondolt, megmutatja neki a barokk kornak megfelelő kovácsoltvas terveit. Nem engedték be a foghíjas parkba. Az elektromos nyitású, sínen guruló kapu túloldalán egy ruhásszekrény méretű kopasz ember állt, s nem is kellett, hogy kétszer mondja Lajosnak, hogy tűnjön el, mert meglátta a barokk homlokzatba rakott alumíniumkeretű ablakokat, s úgy érezte, mintha teljes erőből pofon vágták volna.

Rosszkedvűen indult haza, fölöslegesnek érezte magát. Már éppen a falu első házánál járt, amikor a Trabantja feladta a harcot. Fél kézzel a kormányt tartotta, a másikkal hazáig noszogatta, tolt, s az egyik pihenőben észrevette, ami mindig is a szeme előtt volt. Meglátta a régi zsidó temető fáit.

A Vér-csorgó nevű dombhajlatban volt valaha két matuzsálemi lepényfa, amelyet hosszúra nőtt tüskéi miatt krisztustövisfának neveztek az emberek, s alattuk volt az a néhány sír, amelyek valaha úgy néztek ki, mintha gondos kezek virágágyásai lennének. A kert közepén egy parányi, zsinagógának nevezett épület állt, ahová a közeli tanya bérlője, egy másik tanyán gazdálkodó állatorvos és Fáskert-i családtagjai jártak péntek esténként s szombat délelőtt. Szülők, nagyszülők, gyermekek, s a néha az ünnepre hozzájuk látogató rokonokkal sem lehettek huszonöt-harmincnál többen egy-egy alkalommal.

Lajos szájában összefutott a nyál, megkívánta a fák termését, amelyet szentjánoskenyérnek neveztek a gyermekek, s amíg zörgősre nem száradtak az óriási barna hüvelyek, a magház mellett olyan édes volt a belseje, mint a méz. Apja, talán onnan szerevve a magot, lepényfasövényt telepített a szőlőse köré, évente többször is megmetszette, hogy áthatolhatatlan legyen az élő kerítés, de ne nőhessenek fává a bokrok. Otthon a baromfiudvart is az védte, sűrű volt, ujjnyi hosszú tüskéivel nem tudtak megküzdeni a rókák, elvadult kutyák, még a menyétek is messzire elkerülték.

– Vénasszonytakony – jutott eszébe, hogy úgy hívták a sötétbarna hüvelyeket egymás között a gyermekek, s elhatározta, hogy ha kipihente a kocsi lökdösésének fáradalmait, megnézi, hogy mi maradt a sírokból, az épületből.

Lepihent, de látomása volt. A zsinagógát látta, a szárnyas ajtó teljesen kitarva, bent gyertyák égtek, mormolva imádkoztak valakik, s ő megbűvölve nézte a bejáratú ajtó helyett becsukott vasrácsot, a kovácsoltvas ábrákat, amelyek imbolygó arnyéka hosszan nyúlt el a kitaposott ösvényen.

Felkelt és elindult. Szürkületben ért az erdővé terebélyesedett facsoporthoz. Olyan sűrű volt a bozót, hogy nem is látta az épületet. Szuronyerdő verte vissza a kísérleteit, hogy legalább ahhoz a két terebélyes fához eljusson, amelyek még így is kimagasodtak a pusztulás zöld tobzódásából.

Másnap reggel motorfűrésszel tért vissza. Napokig irtotta az áthatolhatatlan szövevényt. Nem a lepényfák szaporodtak el, azok mintha nem akartak volna utódokat, bár Lajos látta az ágaikon növekvő, magtól duzzadó hüvelyeket, de mintha engedték volna a fává terebélyesedő berkenyét, galagonyát, kökényt, csipkerózsát eluralkodni, amelyek szívósan ragaszkodtak hódításukhoz, hiába fojtogatta őket a mindent átszövő borostyán. Tüskéiket, mintha az ősfák adták volna kölcsön, hosszúak és horgos végűek voltak.

Megszokta már, hogy semmi sem történik a faluban, hogy az emberek arca olyan közönyt sugároz, még akkor is, ha köszönnek neki, mintha az elmúlt kegyetlen tél fagyasztotta volna arcukra az érdektelenség semmitmondó álarcát, de most mégis azon csodálkozott, hogy a motorfűrész hangjára nem jött egyetlen kíváncsiskodó sem megnézni, hogy mi történik a zsidó temetőben.

Néha olyan könnyen hasított a bozotosba a gépe, mintha csak kaszálna, de ahogy bennebb ért a munkával, egyre többször fulladt le a motor. Először azt hitte, követ, fémet ért a láncfűrész, aztán rájött, hogy az ötven-hatvan éves galagonyák, kökények törzsei acélkemények, s néhány egyenesebb darabot ki is választott, arra gondolva, hogy elnyúlhatetlen szerszámnyelet lehet készíteni belőlük, amik mindig is fogyó dolgai voltak a lakatosok, kovácsok műhelyeinek, mert idővel megrepedtek, elengedték a beléjük ékelt vasat.

Körbeásta a gyökereket, nem akart felszíni csonkokat hagyni, mert arra gondolt, hogy két-három évnyi rendszeres nyírás után, akárcsak a régebben gázos udvara, ez is olyan lesz majd, mintha pázsitfűmaggal vetették volna be.

Nem vágott bele hübelebalázs módján a tisztogatásba. Módszeresen tarolt, s a kivágott ágakat, törzseket rőzsehalmokba, hasábokba gyűjtve rájött, hogy annyi tűzrevalót szerzett, hogy tavaszig is kitart majd a fásszínben a kályhával.

Egy vadrózsabokornál, amely a tövénél olyan vastag volt, mint egy megtermett férfi karja, hogy aztán néhány centi után ezer ágra oszoljon, nem elégedett meg azzal, hogy a föld színe alá vágja. Ki akarta ásni a gyökerét is. Két napig kínlódott vele. Göcsörtös részek, gumós dudorok sorozatát látta minden irányban, s úgy félméteresenl abba is hagyta a gödörösást. Annyit mélyített a főgyökerek alá, hogy a láncfűrészszel boldogulni tudjon velük, s amikor kiemelte a mázsás súlyú, erős földszagot árasztó darabot, meglátta benne a szobrot.

Kézikocsin húzta hazáig, bő vízzel, súrlókefével esett neki, s amikor lesikált róla minden fölösleget, földet, elhalt héjat, betokosodott lárvák tömegét, tisztán mutatta magát a sárkánnyal harcoló lovag. Tökéletesek voltak az arányai, s a ló és lovas vonásai is csak annyira voltak elnagyoltak, mint amilyené az idő a mészáló szobrok arcvonásait teszi.

Nem szemtől szemben harc volt. A háromfejű sárkány két feje alulról a lovat marcangolta, a harmadikkal a lenyúló alak kezét tartotta a szájában.

Lajos vizes rongyokba csavarta, tudta, hogy évekil kell, hogy szikkadjon, nem szabad gyorsan kiszáritani, hogy meg ne repedezzen, ne hasadjon darabokra. Szimbólumot látott benne. Elég művelt volt ahhoz, hogy felidézzen néhány Szent György-szobrot, ahol mindig a lovag a győztes. De ezen a szobron, amelyet kiásott, s amelyet lerajzolt, aztán le is fényképezett, hogy biztos legyen abban, nem pillanatnyi beleképzelés volt a felfedezése, a sárkány volt láthatóan a győztes.

– Nincs hatalmunk a gonosszal, rosszal szemben. Arra tanítottak a pannonhalmi bencéseknel, ha megütik a bal arcodat, tartsd oda a másikat is! De ezek lőnek! És Krisztus nem adott második életet, hogy azt is odaadjam, s harmadikat se, hogy tovább éljek utánuk – emlékezett arra, amit az ágyúgyári hadirokkant mérnök, egyébként báró, mondott, amikor már a külvárosokban dörögtek a fegyverek, de a fekete ruhás csürhe még mindig bujkáló zsidók után kutatott a gyárban,

s fekete göndör haja miatt lerángatták a mérnök nadrágját, hogy megnézhessék, nincs-e körülmetélve.

Esténként megnézte a szoborról készült rajzait, s elhatározta, ha lesz majd ereje hozzá, a zsinagóga befejezése után krisztustövissövényt telepít a temető köré, s nem csinál kaput hozzá. Kiönti majd bronzból a rózsafagyökér szobor mását, s azt helyezi el egy pontosan egy köbméteres vörös bazalttömbre, mementóként.

Hetekbe telt, amíg aztán már csak a két lepényfa maradt lábon, s bár már korábban is látta az épületet, csak akkor lépett be az ajtajától, ablakaitól megfosztott zsinagógába, amikor már ledrótkefézte azt a néhány zuzmóval borított sírkövet is, amelyek dacolva a besüppedt halmokkal, függőlegesen állva vigyázták halottaikat.

Odabent térdéig, néhol a válláig ért a csalán, de könnyen kilapátolta, mert csak a szélhordta falevelek humuszába kapaszkodtak gyökereik, nem tudták áttörni az aljzatot. A mozaikpadló érintetlen volt. Mintha szándékosan az elmúlás ellen tervezték volna. Amikor vizet hordott a csorgóról, hogy szemügyre vehesse az ábrákat, a két zománclapokból kirakott menóra közötti Dávid-csillagot, a víz úgy folyt a küszöb nélküli kijárat felé, hogy Lajos hallhatta, hogy csermelyként csobog, végigcsurranva a bejárati lépcső épen maradt fokain.

A hiányzó ajtó fölötti Zsolnay-kerámia nyitott könyv érintetlen volt, akárcsak a tető zöldmázás cserepei, s amikor késő ősze befejezte az ideiglenes ablak és ajtókeretekbe ragasztott fóliával a munka nagyobb részét, lemásolta a majolika-könyvről a héber betűket, s beutazott Pestre, megkeresni azt az öreg rabbit, aki egy alkalommal annyi másolni való különleges kulcsot adott neki, hogy napokig azokon dolgozott.

– Ehje aser ehje, vagyok, aki vagyok. Az Örökkévaló szavai, amit Mózesnek mondott, amikor bemutatkozott neki – magyarázta a rabbi, aztán megnézte azt a bejáratívédőrács-tervet, amin kovácsoltvasból készült volna ugyanez a szöveg. – Fölösleges ismétlés lenne. Akik valaha ezt írárták annak a Zsolnay-kerámia-könyvnek, a kettős mózesi kőtáblának a lapjára, tudták szavak nélkül is, hogy Ó, az Örökkévaló: van. De ha már egyszer mégis kiírták a szent betűkkel, amit mindenki tud, bizonyára nem akarták volna dadogós ember módján megisméltetni a bejáraton is. Higgye el nekem, nincs szükség rá, de köszönöm... – mondta búcsúzóul az öreg.

A terep rendezése, a takarítás és meszelés napjaiban már készültek is a tervei. Az ajtó fölötti kerek ablakba Dávid-csillagot akart, a négy oldalsó közül a két elsőbe menórákat, a tóraszekrény felőli két ablakba olyan rostélyt, amelyen a héber ábécé első betűje, az alef ismétlődik olyan formán, hogy bármilyen szögből is nézik, mindig látható, olvasható legyen az egy és oszthatatlan jele.

A főváros egyik temetőjében lemásolt egy zsidó síremléket, s az lett volna párban, a kétfelé nyitható ajtórács. Két tömör, párhuzamosra mélyített bordáit megőrző ion oszlopformát tervezett, tetejükön Júda oroszlánjával, mert arra gondolt, hogy ez a szinte mindent kitöltő kovácsoltvas szerkezet, amellet, hogy szép, el is rettentí méltóságáteljes tömegével a rossz szándékú embereket. Ajtót nem akart, úgy tervezte, hogy a falba süllyesztett vastag üveg lesz a legmegfelelőbb. Aki akar, benézhet rajta, amúgy sincs már, aki ott ünnepelje a szombatot.

Éppen az alef betű megformálásán dolgozott, úgy számolta ki, hogy a két ablakra majd negyven darab kell belőlük. Mindeniket vasból akarta kovácsolni, arról szó sem lehetett, hogy lemezből vágja ki őket. Az egész falut betöltve zengett már kora hajnalban az üllő, s egyik szünetben, amikor újra akarta izzítani a nagy X formájú fémet, meghallotta Irma kétségbeesett kiáltozását.

– Lajos, gyere ki! Az istenért, gyere ki! – a férfi látta, hogy valamiért kétségbeesetten zokog az asszony, s alig bírja kinyögni. – Az éjjel betörtek a templomba, s ellopták az orgona ezüstsípjait.

Döböntően nézte a szemközti Istenháza szilánkosra törött ajtaját, s nem értette, hogy is nem riadt fel az éjszaka ekkora zajra. Nem tudott mit mondani. Mondhatta volna, hogy valaki rosszul járt, mert nem ezüstműből, hanem horganyból, ónból készültek valaha azok a sípok, de nem szólt semmit. Tenyerébe temette arcát, s a távoli múltjából meghallotta apja harmonikáját, ahogy a pesti lakás konyhájában, a basszus gombokkal falujuk orgonáját utánozva, anyjával a negyvenkettedik zsoltárt éneklé: Mint a szép híves patakra...

Szótlanul ment be a házba, csak a bőrkötényt dobta le magáról, mocskosan, szénporos kezét még mindig arcához szorítva, bakancsoson dobta magát a tegnap felhúzott tiszta ágynemű tetejére.

Félálomba merülve azt hitte, hogy egy olyan ajtórácson dolgozik, amit a templomukra szerel majd, s amelyen az úrvacsora kelyhe lesz a csúcsdíz, s a fiókáit vérével etető pelikán lesz a középornamens.

Belealudt az álmába, s amikor órákkal később a rendőrség helyszínelői ki akarták kérdezni, s Irma bement a házba, hogy szóljon neki, holtan találta. Álla már leesett, s arcán az ujjainak szénpornyoma olyan volt, mintha a világ elől azzal a fekete ráccsal zárta volna el önmagát mindörökre.

Tőzsér Árpád

Amida

A szerkezet leginkább tolltartóhoz hasonlít, a végén talányos mosolyú Amida-Buddha-fej, benne áldozó pálcikák és mantrák... illatoznak?, zúgnak? – mint Tandori koanjait, ezt a mondatot sem lehet befejezni.

Minden létforma üres, a Méhbirodalom sem a méhekre utal, hanem arra a metafizikai ürre, amely Amidában... – ez is befejezhetetlen... Csak az ülő Buddha két térdé van egymástól olyan irtózatosan távol, hogy ez a táv a jelzett az úrból

valamit megérezkít. Az Amida-tolltartót a fiam hozta... honnan is? A muszlim Maldivóból, ahol az imámok a buddhistákat csalóknak tartják (a zugárus azt mondta, hiába akarnák feljelenteni, ő nincs, ő csak illúzió, kezdete annak az úrnek, amelyet,

Amidának áldozva, a fiam is meg fog, úgymond, hamarosan tapasztalni). Az eredeti, a kamakurai roppant Amida-szobor, mondja a fiam, belülről valóban üres, zavaró, hogy e megtapasztalható semmiben szaunák működnek.

*Működnek. Végre egy kompromisszumkész ige!
Én is békülékenyen kipróbálok a tolltartót,
kinyitom, kihúzok belőle egy pálcikát, meggyújtom, áldozom
Amidának – bár a makarónira emlékeztető*

*hosszú és vékony cső rögtön szürcsöli is vissza az illatát,
nem érti az új összefüggéseket, nem tudja, hol van.
A hirtelen hatalmas asókaává változó Amida-fő szintén
rosszallóan ing: mindenki a maga fája alatt*

szülessen újra! (Amida, akárcsak Sziddhártha, az első számú Buddha, egy szárafa lombos szülőszátrában jött a világra.) Ez van. Az elfáradt fajok s vallások legszívesebben szaunáznának az asókák alatt.

Thészeusz egy moszkvai kórházban

Grendel Lajosnak

*Zuhantam, mint a negatív kamat,
s egyben zokogni vágytam.
S látomásaim múltán magamat
itt találtam, e kórházi ágyban.*

*Egyszer, csak egyszer legyek jövőtlen,
gondoltam, hagyj el, képzelet!
Vissza a hegyek agyába!, mészkőben
bámulni alvadt, elmúlt képeket.*

*Nincs száj arcomon, csak a négy elem
tektonikája, kőkora az énnék,
mit nullára bontott az értelem,
az önredukáló remények.*

*Ágyam túlján sok fekete özvegy:
Ariadnék állnak sötét végzetként.
S a riadt gyermek a szülőhöz megy:
utamra őstenger vélt ege vet fényt.*

Hász Róbert

Fábián Marcell pandúrdetektív tizenhárom napja

(kedd)

– És maga, kedves Marcell, maga boldoggá tudja tenni Amália asszonyt? Már csak azért kérdezem, mert saját tapasztalatomból tudom, hogy legtöbbször semmi sem az, aminek látszik...

Winter úr belemártotta kenyérdarabkáját a pörköltsaft maradékába, körbevezette a tányér szélén, majd a szájába gyömösölte. S hogy könnyebben lenyelje, utána küldött néhány korty bort.

– ...még a boldogság sem – fejezte be a megkezdett mondatot, miután letette a poharat.

– Látja, ebben tökéletesen igaz van – felelte Marcell.

Villájával szórakozottan babrált az ételben. Annyira átfagyott délelőtt a kocsin, hogy úgy érezte, a hideg a csontjaiból árad kifelé, és sosem akar belőle kifogyni. Amikor hazaérve Winter úrral beültek egy ebédre az *Elefánt*ba, a kályhához legközelebbi asztalhoz telepedtek, de mintha hiába, Marcell közel állt hozzá, hogy leteremti a pincért, mint Milorád reggel Mihályt, hogy mi a búbánat van ezzel a rohadt kályhával, amiért nem melegít.

– Nem ízlik a húsos tarhonya? – nézett rá Winter úr. – Kóstolta volna meg a körömpörköltjüket, az az igazi, nem lehet betelni vele! A borból is alig ivott. Marcell, nem beteg maga?

Winter úr hátradőlt székén, elégedetten megpaskolta a mellényét kidomborító pocakját, valahogy úgy, ahogyan házi kedvencének hízeleg az ember. Belső zsebéből előhúzott egy vastag szivart, bajusza fölé emelte, megszagolta, majd meggyújtotta, akkurátusan, két ujj között lassan körbe-körbe forgatva, hogy a láng egyenletesen pörkölje meg a dohányt minden oldalról.

– Az én Sárám – folytatta a kéken gomolygó füstpamacsok mögött – egyre kiszámíthatatlanabb. Reggel még jókedve van, nevet és csacsog, csókkal indít munkába, aztán mire hazaérek, akárha ördög bújít volna belé, már az ajtóban kötözködni kezd. Abban a hiszemben hagyom otthon, hogy boldog, de mire estére hazaérek, kiderül, hogy az egész élete csupa gyötrem. Ki érti ezt?

Winter úr oldalra billentette súlyos fejét.

– Rájöttem én valamire. A házasság voltaképpen egy háromfelvonásos színmű. Az első felvonás még túlnyomórészt vidám, izgalmaival teli jelenetekből áll.

Ez az ismerkedésnek, egymás felfedezésének, az alapok lefektetésének az ideje. Megérkezik az első gyerek, a második, mindkét félnek szüksége van a másikra, férjnek a fiatalasszonyra, az asszonykának a férfira, főleg az asszonynak az urára, mert mindenben rászorul, emiatt olyasmiket is elnéz neki, amiket jó pár év múlva biztosan nem fog. A nagyvonalú kompromisszumok kora ez. Meg kell becsülni, mert utóbb nagyon fog hiányozni. Eltarthat akár húsz évig is. Én negyvenöt voltam, amikor elmúlt. Egyszer csak arra ébredtem, hogy már az előadás következő felvonásán ülök. Szinte észrevétlenül ereszkedett le, majd emelkedett föl előttem a függöny. A lányom és a fiam addigra elhagyta a házat, férjhez ment, megnősült, családot alapított. Hirtelen kiderült, az asszonynak nincs is rám szüksége. Útban vagyok. Felesleg lettem. Egy bútordarab, amit folyton kerülgetni kell, de semmi haszon belőle. Csak a por lepi. Az egészben az a legszomorúbb, s minden bajunk ekkor már tulajdonképpen ebből a szerencsétlen állapotunkból fakad, hogy ötven táján még fiatalok vagyunk ahhoz, hogy öregemberként viselkedjünk, ahhoz viszont már öregek, hogy az ifjonti naivitás eltakarja szemünk elől a valóságot. Tétova kor ez, se ide, se oda, miközben akarva-akaratlanul megsejtjük a lényeket, Marcell barátom...

Winter úr mélyeket szusszantott, ökölvívó múltját idéző törött orrának cimpái minden szusszanásra kitágultak, akár egy karámba zárt bikáé.

– A lényeg pedig – folytatta –, hogy mese volt az egész. Tündérmese arról, hogy két ember együtt nekivág az életnek, gazdagságban, szegénységben, egészségben, betegségben... s hogy ez mily magasztos stb. stb. Ehelyett életünk derekán a sivár pusztaság vár ránk, s mindaz a szép és jó, amiről azt hittük, megeljük majd utunk során, csupán ámitás volt, délibáb, azzal a céllal, hogy ezt a keserves utat, melyen fajunk fennmaradása érdekében végigmennünk kívánatos, zúgolódás nélkül megtegyük...

– Azaz?

– Azaz, hogy nemzzünk sok gyermeket, neveljük fel őket, gondoskodjunk róla, hogy épségben elérjék azt a kort, amikor már ők is újabb porontyokat nemzenek, és így tovább, a végtelenségig.

Winter úr elhallgatott, poharába mélyedt, mint aki maga is megilletődött saját bölcsességén. Marcell megbékélt vele, hogy Winter urat ma filozofikus hangulatban találta.

– És a harmadik?

– Hogy...? – pillantott fel Winter úr.

– Azt mondta, a házasság három felvonásból áll. Miről szól a harmadik?

– Ja, a harmadik. Az maga az éden. A harmadik újra a békéről és a szeretetről szól. A házastársak visszakerülnek oda, ahonnan annak idején elindultak. Vissza az elejére. De már a felesleges hívságok és a haszontalan büszkeségek nélkül. Merthogy ekkor ismét szükségük lesz egymásra, méghozzá az egyre szaporodó testi nyavalyáik okán. A szerelmi vágy elcsitul, helyébe lépnek a fájdalmak és a betegségek, a lassúság, a tehetetlenség, beszűkül a tér, férj, feleség újra egymás támaszává válik. Na, én még nem tartok itt, de őszintén megvallom magának, Marcell, alig várom.

– Várja, hogy megöregedjen?

– Várom – ismerte el Winter úr. – Várom a nyugalmas, békés éveket. Hacsak előtte egy eltévedt, véletlen golyóbis által meg nem fosztatok tőlük.

– Ilyesmire ne is gondoljon, Winter úr!

– Már miért ne? Benne van a pakliban. És nem csak az enyémben, a magáéban is. Amália asszony nem szokott hangot adni félelmének, hogy idő előtt özvegyé teszi valami csavargó egy sötét sikátorban?

Marcell megvonta a vállát.

– Ezzel a félelemmel együtt kell élnünk – aztán megkérdezte: – Ilyen sok baja van Sára asszonnyal, Winter úr? Csupa panasz a házassága.

Winter úr most eltolta maga elől a tányérját, elővett egy kék csíkos zsebkendőt, kifújta az orrát. Utána legyintett.

– Ne is hallgasson rám, fiatal barátom, csak zsörtölődöm itt magának. Ha drága oldalbordám egy hétre hazautazik a nővérehez, Pacsérra, már a harmadik napon hiányérzetem támad. Olyankor fölkelni sincs kedvem reggelente, mintha életeróm egy darabját is magával vitte volna a csomagjaiban. Bolond világ... Mire föleszmélünk, el is fogyott az életünk. Mondom én.

Kiitta a bort, megtörölte bajuszát.

– Ahogy azé a lányé is, a *Paradisóból*.

Winter úr előző nap kiderítette, hogy a lányt, akit Falcione Áron mellett találtak holtan, Sótér Ilonkának hívták, szegedi születésű, három éve élt a városban. Hivatásos prostituált volt, papírral. A madám, Hildegárd asszony megkönnyezte a lány halálhírét. Látszott rajta, hogy valóban szerette, mondta Winter úr reggel, amikor Marcellnek és Milorádnak beszámolt tegnapi kiruccanásáról a bordélyházban.

– Azok közé tartozott, akik a házon kívül is nyújtottak szolgáltatásokat. A Madám ezt csak keveseknek engedte meg. A lányok oda vannak bekvártélyozva a bordélyba, a kuncsaftokat a saját szobájukban fogadják. Pénzt nem vehetnek el tőlük, csak a Madám, a vendégek neki fizetnek, előre. Ilonkát szombat délután látták utoljára. Hívása volt, ketten is tanúsították, hogy szombat délután három óra tájékan elhagyta a házat. Azt azonban senki sem tudta megmondani, hova tartott. A Madám megbízott a lányban, máskor sem számoltatta be előre, hova, kihez fog kimenni. Odakinn egy csukott bércocsi várta, ennyi. Már kerestetem a kocsiat. Vasárnap a lányok szabadnaposak, így nem tűnt fel senkinek, hogy Ilonka nem tért vissza a házba. Annyit elárultak, hogy pár évvel korábban Falcione Áron gyakran igénybe vette a szolgáltatásait, olykor több napra is, hogy úgy mondjuk, „kibérelte”.

– Hozzá tartozó, akit értesíthetnénk? – kérdezte tőle Milorád alparancsnok. Mihály már meghozta a friss kávéat a *Fehér Hajóból*, hárman ülték körül a főnök asztalát, és szüröcsölték a forró feketét.

– Az anyja mosónő Szegeden – folytatta Winter úr –, a lány már évekkorábban elköltözött otthonról. Küldtem egy táviratot a szegedi kollégáknak, nézzenek utána Sótér Ilonkának és az anyja lakcímének.

Ezek után Marcell beszámolt róla, mit tudott meg Falcione Áron állítólagos liliomtiprásáról. Reggel ugyanis, amint felkelt, és meghallotta Julika szöszmötölését a konyhában, bement hozzá, leültette, kifaggatta az Égelhart családról.

– Jaj, istenem! – szeppent meg a lány, s tágra nyitotta nagy mandulaszemeit. – Nem akarok én senkinek ártani!

Éppen tüzet rakott volna a sparhertbe, egy gyújtósna való fadarabot még a kezében tartott.

– Senkinek sem fogsz ártani, ígérem, amit mondasz, köztünk marad!

– Ott laknak a falunkban. A templom utcában. Olyan nagy, eifurtos házban, amilyen a németeknek van. Nagygazdák. Négy lovuk van és sok hold földjük. Kicsit, hogy is mondjam, olyan kivagyik.

– Kivagyik?

– Hát úgy fönt hordják az orrukat, maguknak valók.

– Hallottál valamit arról, mi történt a lányukkal?

Julika a kezében tartott gyújtóst kezdte tanulmányozni.

– Meséltek ezt-azt a faluban.

– Mit meséltek?

– Hogy megesett vele. Eltekerték a fejét. Egy ideje már nem mutatkozik az emberek előtt.

– A lány?

– Igen, a Liza. Eldugták. Még az iskolából is kivették.

– És hogy történt a dolog, arról is meséltek?

– Hát ők rokonok. Vagyis hát nem vérrokonok, csak amolyan sógorságban állnak egymással, az idősebb Falcione úr felesége révén. A lány itt lakott a városban, a nagynénjénél, a Falcione-házban, amíg az iskola tartott. Azt mesélték, hogy a Liza délelőtt kiszökött az iskolából, az Erzsébet-parkban találkozott a fiatalúrral, Áronnal, ott kocsi ült, és az úr, a megboldogult, elhajtott vele Szanádra.

– És arról tudsz-e, hogy az apja bosszút akart állni?

Julika aprót bólintott.

– Amikor Égelhart Péter, a lány apja tudomást szerzett róla, mi történt, bejött a városba, aztán a sógorával, az idősebb Falcione úrral elmentek értük Szanádra. Visszahozták a lányt, de előtte megfenyegette az ifjabb Falcione urat. A puskát is vitte volna, ha a szomszédok ki nem csavarják a kezéből – ijedt tekintetét ismét Marcellre emelte. – Csak nem gondolja, hogy a Liza apja tette... ő gyilkolta volna le Falcione Áront?

Marcell megnyugtatta, hogy egyelőre fogalma sincs.

– És pontosan hol laknak Doroszlón ezek az Égelharték? – tudakolta, mire Julika elmagyarázta, hol található a házuk.

Bó két órával később, a rendőrőrsön, Milorád alparancsnok felállt az asztalától, két ujját a nadrágtartójába akasztotta, és így szólt:

– Ez nem is hangzik rosszul! Egy lányos apa, akit fűt a bosszúvágy. Ennek utána kell menni. Maguk kikocsiznak még ma Doroszlóra, kicsit megszorongatják azt a svábot. Sose lehet tudni, akár kiszülhet belőle valami. Egyéb?

Marcell elmesélte, mit intézett előző nap a Falcione-házban, hogy tudniillik néhány héttel korábban valami nyolcvan hold miatt veszekedett Áron a bátyjával, Falcione Nándorral. Meg arról, amit Baloghytól tudott meg, a rejtélyes lovagról, aki állítólag Bittermann feleségének csapta a szelet.

– Itt van, ez még egy nyom – pödörintette meg bajuszát az alparancsnok. – Mindkettő féltékenységből fakad. A leggyakoribb gyilkossági ok. Előbb a svábot vesszük górcső alá. Utána okvetlenül keresse meg a nyomdászt, Márszel. Előbb-utóbb csak visszaér Pestről. Én közben lemegyek a földszintre a törvényszéki-ekhez, és bejelentkezem Gozdsu Eleknél. Csak udvariassági látogatásra, nem faggatom, az majd a maga dolga lesz. Finoman, ahogy szokta.

– Azért nekem itt valami zavaros – jegyezte meg Marcell.

– Magának mindig zavaros valami, Márszel. Na, ki vele, mi nyomja a lelkét?

– Ha igaz, hogy ez az Áron elcsábította a sógornője, Zsuzsánna unokahúgát, az Égelhart lányt, akkor Zsuzsánna miért siratta meg tegnap a sógorát? A bánata nekem őszintének tűnt. Pedig haragudnia kellett volna rá, és halál ide vagy oda, én az ő helyében nem hullajtottam volna érte krokodilkönnyeket. És tegnap miért nem említették nekem ezt az affért?

– Egy okkal több, hogy újra felkeresse a Falcione famíliát – bólintott Milorád.

– Talán szégyellték – vetette közbe Winter úr. – Az Áron tettét. Nem vet valami jó fényt a családra.

Milorád kotorászott kicsit a papirosokkal teleszórt asztalán, majd a halomból kiemelt egy kettéhajtott sarga lapot.

– Közben ma reggelre itt várt Lichtneckert doktor post mortemje. Ami Falcionét illeti, újdonsággal nem szolgál a jelentés, a halál oka a ... ez itt latinul, bla-bla, a lényeg, hogy golyó okozta, a lövedék a koponya jobb halántékán hatolt be, és a bal oldalon távozott. A véralvadás fokából, és abból, hogy a hullamerevség még nem múlt el, a halál idejét nagyjából kilenc és éjfél közé teszi, vasárnap este. Tehát Márszel gyanúja, hogy a tettes nem sokkal azelőtt, hogy ő a helyszínre ért volna, még ott bujkálhatott, akár igaz is lehet. Ami meglepő a jelentésben, az a lány halálának ideje: Lichtneckert doktor szerint a lány jóval Falcione előtt halt meg, valamikor vasárnap hajnalban. És: a lány hátán friss vágás sebe található. Nem volt súlyos ugyan, valószínűleg egy éles pengétől származik, feltehetően zsebkéstől, de közvetlenül a halála előtt keletkezett. Talán menekülni akart, s a gyilkos utánaszúrt. Csakhogy a sebnek véreznie kellett, de se az ágyon, ahol rátaláltak, se máshol a házban kifolyt vérnek nyoma nincs...

– Vagyis – szólt közbe Marcell önkéntelenül –, már halott volt, amikor a helyszínre vitték.

Milorád leintette.

– Következtetése zseniális, kedves kolléga, de hadd fejezzem be! A lányt megfojtották, lemeztelenítették, ennek sorrendje bizonytalan, de előtte kétszer is arcon ütötték, aminek nyomai egyértelműen látszanak. Halála előtt nemi aktusra is sor került. A ruháit letépték róla, ez megmagyarázza a ruhacafatokat, amikkel utólag betakargatták a Falcione házában. Ha engem kérdeznek, mindennek nem sok értelmét látom. Valaki elhív egy kurvát a bordélyból, hogy megverje, megölje, levetkőztesse, odafektesse egy másik hulla mellé, majd a letépett ruhafoszlányokkal befedje... Ilyesmire csak egy örült képes.

Marcell megköszönte a torkát.

– Na, bökje ki, Márszel!

– Elnézést főnök, lehet, hogy mi nem látjuk értelmét, de kétségtelen, hogy nagyon is meg van komponálva az eset. Nem lehet, hogy mégis valami üzenet?

– Üzenet? De kinek?

– Azt nem tudom.

– Bosszú? – dünnyögte közbe Winter úr. – Egy kurvapecér meghal egy kurvával az oldalán. Ahogy élt, úgy halt meg.

– Akkor ez egy nagyon hideg fejjel elkövetett bosszú – ingatta a fejét Milorád.

– Nem első felindulásból tette, aki tette. Az inasról nincs hír?

Winter úr megrázta a fejét.

– Nincs. Utánanéztünk a hódsági csendőrséggel. Mer’ hogy oda való, Kormányos Stefánnak hívják, sok éve szolgált Falcione Áron házában, egyedülálló. Sem a szüleinél, sem más rokonánál nem jelentkezett. A hétvégén nem volt szabadnapja, tehát a villában kellett tartózkodnia, amikor a gyilkosság történt. Megvan a személyleírása: feje tetején erősen kopaszodó, kissé elálló fülű, himlőhelyes arcú, negyvenkét éves férfi.

– Nyilvánvalóan köze lehet a gazdája halálához, másként mi a fenéért bújna el? Merde ez az egész!

A parancsnokhelyettes nyújtózott egyet, majd felállt a székéről.

– Na, menjenek, dolgozzák meg azt a svábot! Hátha okosabbak leszünk.

Majd megborzongott, a sárga cserépkályhához lépett, és tenyerével tapogatni kezdte.

– Mihály, mi az isten van ezzel a kályhával?! Megfagyok itt bent. *Daj bre*, csinálj vele valamit!

Miközben Winter úrral felszedelőzködtek a főnöki asztaltól, Mihály sietett be, és magyarázkodni kezdett.

– Rossz a síp, főnök, nincs huzata, ki kellett volna pucolatni az ősszel...

– Hát és? Kinek a dolga lett volna, mi...?

Ahogy kifelé vonultak, a saját irodájuk felé, még hallották a hivatalnokszolga fejére hulló szidalmakat.

Egy órába telt, mire találtak szabad kocsit a Megyeházán, de kocsist hozzá nem sikerült felhajtaniuk. A szolgabíró egész kíséretével, hivatalával már reggel kivonult a mosztongai láphoz, hogy szemrevételezze a tavasszal kezdődő lecsapolási munkálatok előkészületeit. Ami használható kocsi, ló akadt, az mind elhagyta a Megye istállóját, egyetlen nyitott homokfutót meg egy vén lovat leszámítva, melyet nyár óta nem fogtak be.

– Majd én elvezetem! – ajánlkozott Winter úr.

A nap sütött, de hajnalban fagyott, és a hideg nem engedett napközben sem. Csontig átfagytak a kocsi bakján, legalábbis Marcell egészen biztos volt benne, hogy még a vér is jéggé vált ereiben. Az sem segített, hogy útközben megálltak Sztapáron, a közbülső szerb falvacskában, és az út menti ivóban egy fertály órányit pihentek, melengették a végtagjaikat. Közben leöblítették torkukat egy stampedli szilvóriummal. Doroszlóig még hat kilométer volt hátra.

– Nem értem – gondolkodott hangosan Marcell, miután a sztapári kocsmá melegéből újra kiléptek a hidegre, és felkászálódtak az ülésre –, tegnap még szép

őszi idő volt, mára meg egyszerre tél lett. Hogyan bízson az ember a meteorológusokban, amikor plusz Celsiusokat jósoltak egész hétre!?

– Azok nem tudósok – felelte Winter úr, s meglegyintette a vén deres hátát a gyeplővel. – Csak mímelik a tudományt. Mint a papok: olyan áruval kereskednek, amit maguk sem ismernek. Anyai nagyszüleim tanyán éltek, emlékszem, öregapám minden este meg tudta mondani, másnap milyen idő lesz, esik-e vagy nem, sütni fog a nap, vagy borult lesz. Naplementekor kiállt a tanya végébe, és megnézte az ég alját. Oda volt írva minden. Csak tudni kellett elolvasni. Ha vörös volt az ég alja, szél volt várható. Ha éjszaka udvara lett a Holdnak, eső. Vagy ha a kéményből hirtelen lecsapott a füst, csakhamar elromlott az idő. A tornyos, szürke felhők alatt fehér fellegek futottak, jégeső közelgett. Vagy amikor nagy melegben hirtelen hideg szél lett. De ha a tücsök éjszaka sokat cirpelt, a Nap felkeltekor tiszta volt, reggelre nagy harmat hullott, száraz, meleg napra számíthatunk. Azt is tudta, hogy ha a vakond ősszel magasat túr, kemény lesz a tél. Nem volt szüksége könyvekre meg szikratávíróra. Mer’ most így megy, egymásnak megjelentgetik az állomásokra, itt meg itt ilyen és ilyen idő van, erről vagy arról fúj a szél, ennyi meg ennyi csomóval. Mégsem találják el a másnapit. Azt tudják a meteorológus urak, hogy százötven kilométerre tőlük esik-e vagy fúj, de hogy az állomásuk fölött másnap sütni fog-e a Nap, azt nem. Megtarthatták volna a nagyapám módszerét, olcsóbb is volt, hatásosabb is.

Testével kissé Marcell felé billent.

– Már megbocsásson, a papok miatt.

Marcell összehúzta magán a kabátot, és a ló farát bámulta maga előtt, ahogy a lassú ügetésben ritmikusan meg-megrándultak rajta az izmok.

– Mit bocsássak meg?

– Tudom, hogy ők nevelték fel.

– A papok? Nem, a kármeliták, meg László atya a plébániáról. De nem a papok. Különben meg teljesen igaza van – tette hozzá.

– Az a László atya, a Szentháromság téri plébániáról?

– Az. Tavaly volt kilencven. Még mindig maga hordja be a tüzelőjét az udvarról.

– Hát ezt nem tudtam, tényleg. Hogy László atya nevelte.

– Nem ő. Ő is. De jobbára a nővérek, a szemközti zárdában.

– Igaz, akkor még nem volt árvaház.

– Kiskoromban, a vasárnapi mise után Johanna nővér mindig átkísért a plébániára. Kaptam az atyától mézes kenyeret vagy süteményt. Egyszer megkérdeztem tőle, tudja-e, hogy néz ki az Úristen. Azt felelte, nem, mert azt senki sem tudhatja. De miért, faggattam, miért jó ez az Úrnak, hogy senki sem ismerheti? Mi haszna van belőle? Ha az emberek ismernék őt, mondta nekem, nem foglalkoznának vele annyit. Vagyis még annyit sem. Az emberek ráunnak arra, amit megismernek. Ellenben tartanak az ismeretlentől. Félik, de kutatják is. Isten maga a titok. Gondolj rá úgy, magyarázta, mint egy rejtélyre. Amit meg akarsz fejteni, amin életed végéig törheted a fejed. Mint egy találós kérdés, amit még senki nem fejtett meg. Azt hiszem, ezért nem lett belőlem pap. Nem elégedtem volna meg azzal, hogy szolgálom az Urat, folyton a nyomában jártam volna. Hogy megfejtsem. Márpedig az Istennek hűséges szolgálókra van szüksége, nem

kíváncsi cselédekre. Szegény atya, magyarázatával épp az ellenkezőjét érte el annak, amit akart.

– Pap lett volna?

– Ha ráhagyom.

Majd egy óráig tartott, mire Sztapárról az öreg lóval megérkeztek Doroszlóra. Haladásukat lassította, hogy az úton több, kukoricacsövekkel megrakott szekeret is beértek, melyeket sehogy sem sikerült kikerülniük. Egyik szekér kocsisa mélyen aludt a bakon, a hántásos kukoricacsöveket púposra pakolták a szekérdereken, a szürke halom mögött csupán a fekete kucsma hegye látszott, ahogy a kocsi ütemére meg-megbillent. Hangos kiáltásokkal sikerült felébreszteniük a derék embert, s meggyőzniük, hogy húzódjon le ökreivel az út szélére.

Az esős október miatt rengeteg tengeri maradt még lábon, a közelgő fagyoktól tartva a birtokosok nem voltak restek éjszakánként is kijárni napszámosaikkal a határba, begyűjteni a termést. Aki pedig éjszaka kukoricát tör, az a hazafelé tartó szekéren alussza ki magát. A ló meg az ökör hazatalál magától is.

– Ostoba parasztja! – kiabált rá Winter úr, mialatt a homokfutóval leelőzte az ökrös szekeret. – Otthon aludj, ne az úton!

Tizenegy is elmúlt, mire beporoszkáltak a falu főutcájába. Elhajtottak a templom előtt, amikor Marcell jelezte, hogy megérkeztek. A templommal rézsút átellenben állt egy nagy, sárgára meszelt ház, három méter magas téglakerítéssel, németes, eifurtos kapuval. Fölötte a homlokzaton a ház építésének dátuma állt, 1854. Masszív, átláthatatlan, akár egy erőd. Marcell lekászálódott a kocsiról, s azon volt, hogy a hidegtől elgémberedett végtagjaiban mihamarabb újraindítsa a vérkeringést.

Úgy tűnt, a faluban piaci nap van éppen, a kicsi téren, a templom melletti utcában néhány asztalsor mögött bő szoknyás asszonyok, hangos kofák árulták portékájukat.

– Mielőtt visszaindulnánk – mondta neki Winter úr –, emlékeztessen rá, hogy vegyek egy kiló tepertőt! Állítólag itt készül a környéken a legfinomabb! Azt mondják, azért, mert amikor sütik a szalonnacsíkokat, az üstbe egy bögre tejet öntenek. Attól lesz olyan szép piros meg ropogós.

Átballagtak az úton, és benyitottak a nagy, barna fakapun. Mielőtt beléptek volna a széles boltív alá, vad ugatás hangzott fel, és egy borjúnyi fehér kuvasz iramodott feléjük az udvar túlsó végéből. Winter úr berántotta a kaput, mire az eb a mancsaival belülről nekiugrott.

– A rohadt fenevadját! Ez egy emberevő.

Egy férfihang ripakodott rá a kutyára, mire az elhallgatott.

Winter úr óvatosan újra megnyitotta a kaput.

– Ki az? – kérdezte valaki. – Házalókat nem fogadunk!

– Rendőrség! – kiáltották be szinte egyszerre mindketten.

– Mi a...

Középkorú, vállas, testes ember állt előttük a boltív alatt, és gyanakodva méregette őket. Fekete bagariacsizmát és barna báránybőr bekecset viselt. A hidegtől megcsípett széles, piros arcán apró, fekete szemek ültek. Halántéka már őszült ugyan, de feje tetején még koromfekete volt a haja.

– Égelhart Péter? – kérdezte tőle Winter úr.

– Mit akarnak tőlem?

Közben a fehér kuvasz továbbra is a gazdája mögött ólálkodott, és sunyi pillantásokkal morgott feléjük.

– Zárja el a kutyáját, különben lelövöm! – rivallt rá Winter úr.

– Nem bántja magukat, ráparancsoltam.

– Azt mondtam, lelövöm!

A férfi megfordult, a nyakörvénel fogva megragadta a kuvaszt, és a hátsó, nyitott fészker felé vonszolta. Marcell körbenézett a hatalmas udvaron, amelyen akár egy hatökrös vasszekér is kényelmesen megfordulhatott volna. Szemben, az első udvar végében a gazdasági fészker nagyobb volt, mint másnak az egész portája. Baloldalt, a szomszéd kerítése mentén keskeny, ásott földcsík húzódott hátrafelé, gyümölcsfákkal. Barackok lehetnek, gondolta Marcell.

Amikor a házigazda visszafelé jött, megismételte kérdését:

– Mit akarnak tőlem?

– Beszédünk van magával.

– Velem, aztán miről?

– A Falcione Áronról.

A gazda megállt, rájuk meredt, majd kiköpött oldalra.

– Hallottam, mi történt veled. Mi közöm neked ahhoz a mocskokhoz?

– Honnan tudja, hogy mocskok, ha semmi köze hozzá?

– Mer’ az, oszt kész!

– Bemehetnénk?

– Csak nem jelentett föl, mert kicsit megszorogattam a gigáját?

– Bemehetnénk?

Winter úr farkasszemet nézett vele, s nem tágított, nem is szólt többet, mire amaz elbizonytalanodott.

– Csak egy pofon volt – morogta maga elé, és a fejével intett, hogy kövessék.

Ahogy felértek a gangra, az ámbitus végén nyíló konyhából kilépett egy asszony. Szigorúan méregette őket, kiálló arccsontján megfeszült a bőr. Marcell felismerte rajta nővére, Zsuzsanna vonásait, falusi kiadásban.

– *Wer sind diese Leute, Peter?*

– *Die Polizei.*

– *Polizei? Aber warum...?*

Félreállt, hogy beengedje őket a konyhába, de gyanakvó tekintetét nem vette le róluk.

Odabenn egy kicsi, kövérkés menyecske sürgölődött. Keze lisztes volt, ingujja fölgyűrve.

– Menj most haza, Maris! – szólt rá az asszony.

A fiatalasszony szeme, mint egy riadt pillangó, ide-oda csapongott közöttük, majd beletörölte a kezét a konyharuhába, magára terítette a vastag, kötött kendőt, és sietve, szó nélkül kifordult a konyhából.

A férfi helytel kínálta őket, s leültek a nagy étkezőasztal mellé, amin ott maradt a gyűrődészka, rajta a félig kisodort tésztával.

– Mikor látta utoljára Falcione Áront? – kérdezte Marcell a házigazdától.

- Régen. Májusban.
- Amikor a nyakát szorongatta?
- Megrázta a fejét.
- Azt csak úgy mondtam. Nem szorongattam a nyakát, csak felpofoztam.
- Amiért megszöktette a lányát.
- Nem szöktette meg. Nem akarta ő elvenni. Csak...
- Hol történt? Mármint a pofozkodás?
- Utánuk mentünk Szanádra. A nevelőnő táviratozott, hogy a lány iskola után nem tért haza a nagynénjéhez. Így először odamentem, a Falcione-villába. Ott megtudtam, hogy mi történt.
- Puskát is vitt?
- Csak akartam. Nem engedték.
- És Szanádon mi történt?
- Megtaláltuk őket. Még csak nem is szégyellte magát. Kinevetett. Búzlótt a pacsulitól meg a bortól. Nekimentem. Kétszer vagy háromszor megütöttem. Fájhatott neki, de biztos nem abba halt bele fél év múlva.
- A férfi rájuk nézett. Marcellról Winter úrra és vissza.
- Abba valóban nem – adott neki igazat Marcell. – Hanem a golyóba, amit a fejébe kapott. És a lánya?
- Mi van vele?
- Nem ellenkezett, hogy Falcione Áron Szanádra akarta vinni?
- Lánygyerek. Nincs még magához való esze. Elbolondította.
- Beszelnék vele.
- Az asszony, aki mind ez ideig csendben állt az ablak mellett, közbeszólt:
- Nincs itthon.
- Megvárjuk.
- Nem jön haza.
- Ezt hogy érti?
- Sopronban van, rokonoknál.
- Marcell állta az asszony tekintetét, ahogyan az is az övét. Marcell feladta.
- Azt mondta, hallottak Áron haláláról. Kitől? – fordult vissza a férfihoz.
- A sógornóm cselédje volt itt tegnap, az mesélte.
- És maga mikor járt utoljára Zomborban?
- Égelhart Péter ujjá hegyével egy odaszáradt tézstadarabot kapargatott a deszkán.
- Szombaton.
- Falcione Áron halála előtti napon?
- Bólintott.
- És mi célból?
- Haza akartam szállítani a lány holmiját.
- A Falcione-házból?
- Ott lakott, amióta beírtuk a felső leányiskolába.
- És már nem lakik ott?
- Már nem jár iskolába.
- Mióta?
- Két hónapja.

- És miért?
- Jobb neki itthon.
- De most mégis itthon.

A konyhai ablak az utcára nézett, és Marcell, aki éppen szemben ült vele, láthatta, ahogy két kerékpáros megáll a ház előtt a kocsiuton, beszélgetni kezdenek. Az ablak melletti falon egy ingaóra klattyogott a maga állandó ütemére. A rövid csendben az óra kattogása felhangosodott.

- És szombaton mikor ért haza a városból, Égelhart úr?

A férfi egy futó pillantást vetett feleségére, s már nyitotta volna a száját, amikor az asszony megszólalt:

- Nem szombaton ért haza.

Halkan mondta, mintha abban reménykedett volna, hogy úgysem hallja meg senki. De meghallották, és most mind a hárman őt nézték, Marcell és Winter úr kíváncsian, a férjnél nem lehetett tudni, megütközve inkább, vagy haragosan. A várakozó tekintetek ellenére az asszony nem folytatta, Marcell segített neki:

- Megismételné, asszonyom!

A nő ellépett az ablaktól, tenyerét, mintha piszkos lenne, néhányszor végighúzta a köténye elején, az asztalhoz jött, és megállt a férje széke mellett. Kezét annak vállára tette, Marcell nem tudta eldönteni, támaszkodott-e vagy támaszt nyújtott, majd ezt mondta színtelen hangon:

- Hétfőn hajnalban ért haza. És búzlott a kurvák szagától.

A házigazda öklével az asztalra csapott, és széttörte a döbbszent csendet.

- *Dummes Frauentzimmer!*

- Maradjon nyugton! – szólt rá Winter úr.

Marcell még mindig az asszony arcát fürkészte.

- Miért mondta ezt el nekünk, Égelhartné?

- Mert így volt, és mert maguktól is rájöttek volna előbb vagy utóbb. Akkor jobb, ha mindjárt tőlünk tudják meg.

- Igaz ez? – nézett a férfira.

Az még mindig ökölbe szorított kézzel ült. Bólintott.

- Égelhartné, magunkra hagyna? – fordult Marcell az asszonyhoz.

A nő tétován nézett rá, végül levette kezét a férje válláról, kiment a konyhából.

- Na most, figyeljen rám – hajolt közelebb Marcell a házigazdához, miután hármasan maradtak. – Az, hogy a kuplerájban járt, a mi szemünkben nem számít bűnnek. Kettejükre tartozik. A felesége okos asszony. Most az a kérdés, maga felnőtt-e hozzá?

A férfi elszántan nézett a szemébe, de tekintetéből lassan kiolvadt a harag. Teste elernyedtt, vállalai megereszkedtek. Fejét elfordította, a sárga kredencet tanulmányozta a szemközti falnál. Aztán felállt, a szekrényhez indult.

- Innék egy pálinkát. Kérnek?

Összenéztek, s mivel Winter úr megvonta a vállát, Marcell rábólintott.

- Amilyen hideg van kint, ránk fér.

A férfi kivett a kredencből egy félliteres üveget, és letette eléjük az asztalra. Aztán fordult még egyet, hozott három stampedlit. Teletöltötte a pohárkákat.

- Proszit! – mondta, majd lehajtotta a magáét.

Marcell maga elé húzta a poharát, ám még mielőtt feltette volna a következő kérdést, Winter úr megelőzte:

- Melyiknél volt?
- Nem voltam bordélyban.
- De az imént...
- Kurvával voltam, de nem a bordélyban.
- Pontosítana?

Tenyérével zavarában a tarkóját simogatta.

– Úgy terveztem, hogy szombat este a sógornőméknél, Zsuzsánnáéknál megalszom, a Falcione-házban, és majd vasárnap indulok haza. Sok mindent össze kellett volna pakolni.

- De nem aludt ott.
- Nem.
- És miért nem?
- Összevesztünk.
- A sógornőjével? A felesége nővérével?
- A férjével. A Nándorral.
- És min veszték össze?
- Beszélni akartam az Áronnal.

Itt elhallgatott.

Winter úr ujjá hegyével türelmetlenül megkopogtatta az asztal lapját.

– És?! Ne kelljen már minden szót kikönyörögnünk magából, Péter! Halljuk!

A férfi vett egy mély levegőt.

– Találkozni akartam az Áronnal, de a bátyja, a Nándor ellenezte. Azt mondta, elég botrányt okoztam már, amikor májusban felképeztem az öccsét. Meg hogy rokonság ide vagy oda, pakoljam fel a lányom cuccait, és tűnjek el a házból!

– És mindezt azért, mert találkozni akart az öccsével?

– Hát... tulajdonképpen azért, amiért találkozni akartam vele. A lányom gyereket vár.

– A nemjóját! – kapta fel a fejét Winter úr. – Az Árontól?

– Ki másától?! – förmedt rá a férfi.

– És az idősebb Falcione attól tartott, hogy kárt tesz majd az öccsében?

– Dehogyan, nem akartam én őt bántani! Akkor már nem. Csak beszélni szerettem volna vele. Hogy vállalja a tettéért a felelősséget. Vegye nőül a lányomat.

– És?

– Falcione Nándor goromba volt velem. Hallani sem akart a dologról. Elsőre ki is nevetett. Mondtam neki, nem kell a Falcione-vagyonból egy krajcár sem, nem érdekel az Áron jövedelme, van nekünk földünk, Lizának hozománya, vagy százharminc hold. Csak ne hagyja szégyenben a lányomat. Amikor látta, hogy komolyan gondolom, amit mondtam, kiabálni kezdett. Bugris parasztnak nevezett, meg hogy mit képzelek én, szaros csizmában akarok férjet fogni a lányomnak... felidegesített, no!

– Őt is megpofozta?

– Nem! Hozzá sem nyúltam. Csak megmondtam neki a magamét. Zsuzsánna is előjött, őt sajnáltam is, sírt nagyon. Hogy ő nem akar veszekedést, jóban

akar lenni a húgával. Mondtam neki, hozzánk eljöhet bármikor, felőlem akkor találkozik a testvérével, amikor akar, de sem én, sem a feleségem többet át nem lépünk a Falcione-ház küszöbét! Felpakoltam a lányom holmiját, és eljöttem onnan.

– És ment egyenesen a kupiba?

– Én... elmentem az Áron házához, a vasúton túlra.

Winter úr alatt megreccsent a szék, amikor előrehajolt.

– Elment az Áron házához?

– Igen, de nem találkoztam vele, isten bizony! Nem volt otthon, csak az inasa.

Marcell nem állta meg, hogy közbe ne kérdezzen:

– Ez hány órakor történt?

– Olyan négy óra körül. Már szürkülni kezdett.

– És az inassal találkozott?

– Igen. A kapu zárva volt, ezért meghúztam a csengő zsinórját. Ő kijött a kapuhoz, és közölte velem, hogy a gazdája házon kívül van.

– Azt nem árulta el, hol van?

Égelhart Péter határozottan megrázta a fejét.

– Szerintem otthon volt. Csak nem akart találkozni velem.

– Ezt miből gondolja?

– Láttam, hogy az emeleti ablakban elmozdul a függöny. Szerintem a bátyja telefonált neki, amikor eljöttem tőlük, figyelmeztette.

– Ez az inas – kérdezte Marcell – hogy viselkedett?

Vállat vont.

– Ahogy egy inas viselkedni szokott. Kimérten, fennhéjázón, akár a gazdája. Még neki állt följebb, amiért a kocsival a kapu előtt álltam meg. Félt, hogy a ló összepiszkítja a behajtót, aztán neki kell föltakarítani. Nyekergett ott nekem, meg nyavalygott. Nem hagytam annyiban. Azt mondtam, tudom, hogy itthon van a gazdája, és beszélni akarok vele! Kiabáltam. De az inas nem nyitott kaput. Megfenyegetett, hogy ha nem hordom el magam, csendőrt hív rám. Azzal hagytam ott, hogy másnap még visszatérek. Nem akartam dolgavégezetlenül hazaindulni. Itthon az asszony szemébe nézni, hogy nem intéztem semmit. Szegény Liza ... a falu szegényére. Meg amúgy is azt terveztem, hogy aznap a városban alszom. Elvittem a kocsit az *Elefántba*, és kivettem egy szobát. Aztán ittam a söntésben, nem tudom, mennyit, de sokat. Mi már itthon az asszonnyal nem... hónapok óta, amióta az a dolog megesett a lánnyal meg azzal a gazemberrel, Krisztina nem enged magához. Megváltozott. Rideg lett és kemény, mintha én lettem volna az oka... pedig éppen hogy én elleneztem ezt az egész iskolaötletet! Minek egy falusi birtokos lánynak felső leányiskola? Az nem hozomány. De az anyja erőltette. Ha már a nővére Falcione-lány lett, ő sem akart elmaradni. Pedig sosem vetek bennünket bagóba sem, a Nándor annak idején belehabarodott a Zsuzsánnába, magával vitte a városba, de a rokonság az nem kellett neki.

– A lánya mégis náluk lakhatott.

– Zsuzsánna miatt. Ő verekedte ki a Nándornál. Ebben nem engedett, az ura meg végül beleegyezett. Nekem ez sem tetszett. Nem neki való világ volt az.

Városi urak, dámák. Meg is lett a baj. Az a mocsok... azt mesélték, ahogy Liza beköltözött, az Áron naponta megjelent a bátyja házában. Tette neki a szépet, míg a végén teljesen eltekerte a fejét...

– Szóval elment az *Elefánt*ba – terelte vissza Winter úr az eredeti útra.

Égelhart Péter töltött magának még egyet. Amikor letette az üveget, Winter úr elvette, és arrébb tette.

– Ahogy említettem, sokat ittam. Emlékszem, hogy megkérdeztem a pincért, tudna-e nekem szerezni valakit estére. Azt mondta, tudna, de mennyi pénzem van rá? Amennyi kell, feleltem neki. Sokba kerül, figyelmeztetett, én meg adtam neki húsz koronát.

– Ejha! Húsz koronát?

– Annyit. Az ital már a fejembe szállt. Azt ígérte, majd hív valakit a *Paradisóból*. Azt mondta, ennyi pénzért a legjobbat kapom.

Marcell összenézett Winter úrral, majd megköszöri a torkát.

– A *Paradisóból*?

– Azt mondta.

– Ki volt a pincér? – kérdezte Winter úr.

– Nem ismerem. Ritkán járok a városba.

– Hogy nézett ki?

A férfi elgondolkodott.

– Szőke, ritka hajú...

– Kicsit hajlott hátú?

– Az, az!

– Ismerem. És hívott lányt?

A férfi bólintott.

– Eléggé eláztam addigra. Mire a lány odaért. Már fent voltam a szobámban. Kopogott, és bejött. Innentől minden nagyon zavaros...

– Hogy hívták a lányt? – kérdezte Winter úr fojtott hangon.

– Arra nem emlékszem. Mondom, túlságosan részeg voltam.

– Hogy nézett ki? A külsejére csak emlékszik.

– Sötétbarna haja volt. Majdnem fekete.

– Gesztenyebarna?

– Olyasmi.

– Milyen ruhát viselt?

– Tudja a fene...

– A színe?

– Kék? Azt hiszem. Kék selyemblúzt hordott a kabát alatt.

Szó nélkül ültek, Marcellnek össze kellett rendeznie a gondolatait. Winter úr is csak nézett maga elé mozdulatlanul.

– Ennyi? – kérdezte a házigazdájuk.

– Mire emlékszik még? – nézett rá Marcell.

A férfi megvakarta a feje tövét, kelletlenül fészkelődött a székén.

– Hát... együtt voltunk, annyi biztos. Amikor hétfőn hazaértem, az asszony is megérezte a parfümjét a ruhámon.

– Maga nem is emlékszik rá?

– De... azt hiszem. Rémlik a hangja, a ... az érintése, az illata... nem tudom, mi történhetett velem, máskor is ittam már, de még soha nem ütöttem ki magam ennyire. Mikor felébredtem, vasárnap volt, dél is elmúlt, a lánynak meg húlt helye. Nem is bántam. Dühös voltam magamra. Józanul tán soha... Nem is törődtem vele. Nem érdekelt. Vissza akartam menni Falcione Áron házához, minél előbb. Hogy beszéljek vele. Csak valahogy nem voltam képes összeszedni magamat... Hasogatott a fejem.

– Visszament? – sürgette Winter úr.

Bólintott.

– Később. Nagyjából az idő tájt, mint előző nap. Mikorra elmúlt a főfájásom meg a kólikám. De hiába csengettem, senki nem jött elő a házból. Még az inas sem. Vártam egy fertály órát, be is kiabáltam. Mintha üres lett volna a villa. Tehetetlennek éreztem magam.

– Senkit nem látott a ház körül?

– Egy lelket sem.

– Aztán?

– Visszasétáltam az *Elefánt*ba.

– Gyalog? – csodálkozott Marcell. – Miért nem ment eleve a kocsival?

– Amikor indulni akartam az Áron házához, nem találtam az istállófiút. A kocsim se állt a vendéglő udvarán, ahol előző nap hagytam, azt hittem, behajtotta a csűrbe. Nem akartam időt vesztegetni, siettem.

– Mégsem jött aznap haza – dünnyögte Winter úr. – Miért nem?

– Amikor visszaértem a fogadóba, fizettem, előkerült végre az istállófiú, azt mondta, hogy a kocsit már hajnalban elvittem. Nem értettem. Hogy vihettek el, amikor odafönn voltam a lánnyal? Legszívesebben felpofoztam volna, a szemembe hazudott! Még hogy én elvittem! Hajnalban! Ellopták a kocsit meg a lovakat az éjszaka, mert ő elaludt, vagy az ór, vagy ki tudja, mi történt, és így akart kibújni a felelősség alól! Mondtam neki, hogy a lány is tanúsíthatja, velem volt egész éjjel, nem mentem én sehová!

– Ellopták a kocsiját?

– A két lóval együtt. A fogadó istállójából. A kocsi azóta se lett meg. Pedig a lány a *Paradisó*ból tanúsíthatja, hogy nem én hoztam el a vendéglőből, hiába próbálják ezt az *Elefánt*ban így beállítani! Egész éjjel a szobámban tartózkodtam, ki sem tettem a lábamat onnan! Egy kurva is lehet tanú, nem?

– Hogyne – bólintott Winter úr. – A maga kurvája viszont már valószínűleg nem.

– Aztán miért nem?

– Mert halott.

Égelhart Péter elsápadt.

– Tehát, csak hogy tisztázzuk, azt állítja, hogy a kocsi a lánya holmijával, amit a Falcione-házból szállított volna haza, eltűnt? – kérdezte Marcell.

A férfi most feléje fordult. Hangja erőtellenül hangzott.

– Így történt.

– És hogy jött haza?

– Gyalog.

– Gyalog Zomborból?

– Hajnalban értem haza.
– Miért nem jelentette a rendőrségen vagy a csendőrségen a lopást? – firtatta Winter úr.

– Mert... nem is tudom. Ki hitt volna nekem?

– A felesége hisz magának?

Égelhart Péter lesütötte a szemét. Aztán felnézett, megkérdezte:

– Hogy halt meg a lány?

Winter úr oldalról méricskélte.

– Fogalma sincs róla, mi?

– Honnan lenne? Mit akar ezzel?

– Megölték – vette át a szót Marcell. – Valamikor vasárnap hajnalban. Megfojtották. A holttestét ott találtuk Falcione villájában, az Ároné mellett. Amikor maga vasárnap délután visszatért, legalábbis ahogy állítja, hogy beszéljen az Áronnal, a lány már nem élt. Valahol már meg volt halva.

A férfi, mintha most kezdte volna megérteni az elmondottak jelentőségét, elsápadt. Marcell látta, ahogy a pupillái kitágulnak az ijedtségtől.

– Azt hiszik... azt hiszik, hogy én tettem? Hogy megöltem a lányt? Miért tettem volna?

Felindultságában félig felemelkedett ültéből, de Winter úr átnyúlt az asztal fölött, és visszanyomta a székbe.

– Maga mondja meg! Mi csak kérdezőnk. Mellesleg megtehetette. Ideje is, alkalma is volt rá.

– De okom? Okom mi lehetett?

– Olyan részeg volt, maga mondta, hogy nem is emlékszik az éjszakára, amit a lánnyal töltött. Talán meg is ölte közben. Megfojtotta. Akarattal vagy akaratlanul. Éjszaka lelopózott a holttesttel a fogadó csúrijébe, elrejtette a holttestet a kocsiban, majd kihajtott vele. Aztán visszatért, s másnap úgy tett, mint akinek ellopták a szekerét.

– Ez nem igaz! – állt volna fel újra, de Winter úr ismét visszanyomta.

– Ne kiabáljon! Vasárnap pedig végzett Falcione Áronnal, és a lány hulláját becsempészte az ágyába. Őt aztán tényleg volt oka megölni, nem tagadhatja! Bosszú. Tudja maga, Égelhart Péter, hogy a rablógyilkosság után a legtöbb emberölés oka a bosszú? Falcione Áron megbecstelenítette a lányát, sőt teherbe is ejtette. A becsületén esett folt lemoshatatlan. Bosszúért kiáltott!

Égelhart Péter kétségbeesetten tiltakozott.

– Hazugság, soha nem tettem volna ilyet! Lehet, megverem, eltöröm a karját, de nem ölöm meg!

– Be kell, hogy vigyük – felelte Winter úr, Marcellre pillantva, aki bólintott. Jelen helyzetben más lehetőségük nem volt.

– Egyelőre nem állítjuk, hogy maga követte el a gyilkosságokat, Égelhart úr – közölte Marcell a férfival, aki szemmel láthatóan összeomlott, magába roskadva ült a székén. – Mindazonáltal elég sok részletet kell tisztáznunk. Öltözzön fel, és köszönjön el a feleségétől!

Délután volt, mire visszaértek a városba. Égelhart Pétert közrefogták a bakon, aki egész úton hallgatott, egy szót sem szólt, ők meg nem kérdezték. Marcellt

hazafele is gyötörte a hideg. Már beértek Sztapárra, a faluba Zombor és Doroszló között, amikor egyikőjük, történetesen Winter úr, megszólalt:

– Ördög vinné, nem elfelejtetem a tepertőt?!

Ugyanezen sopánkodott az *Elefánthoz* címzett fogadóban is, ebéd után, ahova ő invitálta meg Marcellt azt követően, hogy foglyukat leadták a Megyeház alagsorában a fogdába. Marcell ujjenyomatot vett a svábtól, majd beszámoltak Milorád parancsnokhelyettesnek a doroszlói útjukról.

– Ha vaj van a füle mögött – mondta nekik Milorád –, néhány nap után idebenn megpuhul. Láttam én már karón varjút. És Marcell, a Bittermannhoz ne menjen, felhívtam az otthoni számukat, de még nem ért haza. Gozdsu ügyész úr ellenben holnapután tízkor várja az irodájában.

Marcell tudomásul vette, így már csak az ebéd elköltése maradt az *Elefántban*.

Nem véletlenül éppen ott. Egyúttal kifaggatták a pincért, azt a szőke, hajlott hátút, aki állítólag Égelhart Péternek lányt hívott a fogadóba, meg az istállófiút. Az előbbi megerősítette gyanújukat, hogy a lány, akit a *Paradisóból* rendelt, Ilonka volt, akit Falcione Áron holtteste mellett találtak. Arra azonban nem emlékezett, hogy a lány mikor hagyta el a férfi szobáját, vagy hogy egyáltalán elhagyta-e. Éjszaka nem köteles ébren maradni, védekezett, amikor Winter úr ráförmedt, frissítse fel emlékeit arról az éjszakáról. Elég, ha a recepció mögött bóbiskol, akinek szüksége van rá, a csengővel úgyszólván felébreszti, mentegetőzött. Az istállófiú esetében nem volt ilyen egyértelmű a helyzet: nem túl nagy meggyőződéssel állította, hogy a kocsit éjnek idején a falusi sváb vitte el a csúrból, hovatovább, amikor Winter úr a fülénél fogva megemelte feje egyik felét, hajlott arra, hogy a sötétben bárki lehetett, akinek két földig érő lába volt. Bár, tette hozzá szipogva, igaz ugyan, hogy az arcát nem láthatta az éjszakai udvaron, a pörgekalapot, amit a fején hordott, felismerni vélte, ugyanilyet viselt Égelhart úr, amikor délután megérkezett a fogadóba, és kocsijával beállt az udvarra.

Befejezték az evést. Winter úr tányérja tisztára volt törölve, arról, hogy abban pár perce még körömpörkölt gőzölgött, semmi nem árulkodott. Marcell húsos tarhonyájának fele azonban megmaradt, vele éppen a fordítottja történt, mint amit a mondás tart, evés közben ment el az étvágya. Mialatt Winter úr házaséletre vonatkozó bölcsességeit hallgatta, gondolatai Égelhart Péter és a megölt lány körül jártak.

– Maga szerint ő tette? – kérdezte, miután meggyújtott még egy Caporált.

– Mármint a sváb? Nem tudom. Tény, hogy megtehetette, ha akarta. Ideje és alkalma volt rá.

– Őszintén szólva – vallotta meg Marcell –, nem nézek ki belőle ekkora furmányosságot. Hogy megölje a lányt, aztán elvigye a Falcione házába, hogy aztán végezzen az Áronnal. És megrendezze azt az ágyjelenetet a két hullával. Azt még el tudnám képzelni róla, hogy felindulásból megölje a férfit, aki szégyenbe hozta a lányát. Hogy mondjuk lelövi a puskával. De ezt...

Winter úr lepöccintette a szivarja végéről a hosszúra nőtt hamucsíkot, aztán így szólt:

– Nem mintha ellent akarnék mondani, de maga még fiatal volt, barátom, nagyon fiatal, amikor az apatini szatócs esete történt.

– Hallottam róla.

– Hát persze, évekig beszédtema volt. Akkor érteni fogja, hova akarok kilyukadni. Csendőrként magam is részt vettem a nyomozásban, és állítom, annál az apatini szatócsnál békésebb embert kigondolni sem lehetett volna. Felesége szerint annyira irtózott a vér látványától, hogy az udvarra sem lépett ki, amikor ő csirkét vágott. Aztán miből lett a cserebogár... A neje önagsága kurafiját úgy feldarabolta, hogy a tetem belefért egy liszteszsákba. Ha nincs a jáger, aki pusztá véletlenségből éppen az erdőnek azon a részén végezte a dolgát, ahova a fickó a hulla darabjait vitte elásni, és nem látja meg a szekéren a szatócsot, biz'isten, sose derül fény a tettes kilétére. És a jáger szó szerint a dolgát végezte, guggolt egy bokor mögött, így az ágak között megleshetette, amikor a kocsi elhajtott az erdei úton, a bakon a szatóccsal, hátul a zsákkal. Hetekig egy helyben állt a nyomozás, már mindenki biztos volt benne, hogy az eltűnt fickó csak lelépett, új életet akart kezdeni egy másik országban, amikor az a szerencsétlen jáger betévedt végre a városba, és a kocsmában elszólta magát, hogy látta a szatócsot kocsizni az erdőben. Az addig is köztudott volt, hogy az eltűnt fiatalember a szatócs feleségét... szóval, érti, már évek óta zajlott köztük a lamúr, ennek okán sokak fejében, a csendőrökében is megfordult, hogy a férjnek akár köze lehet a fickó eltűnéséhez, de olyan gyámoltalannak, balféknek látszott a szerencsétlen a kis kopasz fejével, esetlenségével, lapát füleivel meg a cingár lábaival, hogy igazán sosem került komolyan gyanúba. Ha a jágerre nem akkor és ott jön rá a szarás, már megbocsásson, ha egyszer így volt, akkor így volt, meg is úszta volna. Ezután komolyabban kezelésbe vettük, gondolhatja, végül bevallotta az igazságot: egyik nap gyomorfájása miatt hamarabb zárta be a boltot, s mikor hazaért, rajtakapta a feleségét a későbbi áldozattal. Akkor még nem tett semmit, ohne cirkusz. Úgy viselkedett, ahogyan a felesége elvárta tőle: csendben maradt, meghúzódott a maga vackán. Hanem éjjel kilopózott a házukból, fogta a baltáját, és sorra járta a kocsmákat, mindegyik ablakán belesett, amíg rá nem talált a szeretőre. Türelmesen megvárta, amíg a biliárdparti befejeződik, majd miután a koma kijött a kocsmából, a nyomába eredt. Aztán az első sötét sikátorban hátulról belevágta a fejébe a baltát. Egyetlenegy csapással végzett vele. Utána hidegvérrel elvonszolta a holttestet az elhagyott kendergyár udvarára, és ott aprólékos precizitással feldarabolta. A darabokat belevarrta egy liszteszsákba. Másnap, ceruzával a füle mögött, beállt újra a boltjába a pult mögé, és mint ha mi sem történt volna, kedvesen mosolygott a betérő kuncaftokra, ahogyan máskor is. Majd délután kocsiba ült, elhajtott az üres kendergyárba, felpakolta a véres zsákot, és kivitte az erdőbe. Egyébként meg, ahogy már említettem, irtózott a vértől, és valamennyi ismerősének egyöntetű volt a véleménye róla, hogy a légynek sem lenne képes ártani.

– Felfogtam – emelte fel a kezét megadóan Marcell. – Ennek ellenére fenntartom: Égelhart Péter intellektuálisan alkalmatlan a mi esetünkhöz hasonló gyilkosság megtervezéséhez.

– Intellektuálisan?

– Nincs fantáziája. Földhözragadt.

– Én nem vennék rá mérget. Veszett kutya tud lenni az ember.

Winter úr kiitta a bort, s Marcell inteni készült a pincérnek, de Winter úr lefogta a karját.

- Ezt ma én fizetem! Mindkettőnkét.
- Nahát. S milyen apropóból, ha kérdezhetem?
- Csak meghívhatom ebédre a legkedvesebb kollégámat?
- Megtisztel vele.

Winter úr kivette zakója belső zsebéből a tárcáját, abból egy köteg bankót, és meg sem várva, hogy a pincér kihozza elébe a számlát, bőséggel leszámolta az ebéd árát az asztalra.

– Ejha – szaladt ki Marcell száján.

– Tudja, hogy van egy gyengém... a múlt vasárnap a Fekete villám bejött, tétre, befutóra. De Sára asszonynak egy szót se! Hozzám vágná a mázas lavórt, ha megtudná, hogy újra kijárok a lovira!

Odakint az utcán, az *Elefánthoz* címzett vendéglő bejárata előtt, a halkan nyikorgó cégtábla alatt toporogtak még egy kicsit. Marcell felhúzta barna kesztyűjét, nyaka köré tekerte a hosszú, kötött sálát, fejébe nyomta keménykalapját, és megvárta, amíg Winter úr is befejezi utcai ruházatának rendbe szedését. Winter úr sosem viselt kesztyűt, a legkeményebb téli hidegben sem. Nehéz is lett volna elképzelni vaskos, péklapátszerű tenyerén bármi ruhaneműt; fejére biggyesztette kalapját, azzal a jellegzetes mozdulattal, amire Marcell megismerkedésük legelejéről emlékezett: egészen hátulról, a tarkójáról indította a kalap felhelyezését, egy határozott mozdulattal a homlokára húzta, majd jobbra-balra megmozgatta, hogy a fejfedő helyet csiszoljon magának dús hajkoronáján. Leejtette a szivarvéget a járdára, eltaposta. Ezután kezet fogtak, és ki-ki elindult a maga irányába. Winter úr vissza, fölfele a Deák körúton, a Thököly utcai házuk felé, míg Marcell lefele, a Tímár utcai lakása felé, s vitte magában a hideget, amit még a kocsin gyűjtött össze. Nem kellett megfordulnia, hogy lássa maga előtt, ahogy Winter úr mackós, billegő lépteivel ballag fölfelé az utcán.

Borda Réka

Variációk üveggolyóra

Üveggolyó kék hullámmal

*Ez vagyok én. Viharfelhők fejénél ülök a mólón,
misére gyűlnek tenyerem körül a tiszai ragadozók.
Templomi énekeket orgonálok a folyó áramlatain.*

Üveggolyó kék és zöld hullámmal

*Ezek vagyunk mi, miközben várjuk, hogy ráharapjanak ujjaimra.
A pecabot helyes használatáról prédikálsz.
Minden sóhajoddal közelebb ér a délután cinegehasa.*

Üveggolyó zöld és ezüst hullámmal

*Egyedül ülsz a mólón, a halak közé dobtál.
Hínárangolnák másznak fejemre, pikkelyük lecsorog róluk.
Buborékokat látni belőlem, a víz ezüstös akkordjai.*

Üveggolyó kék, zöld és fekete hullámmal

*Súlyosabb lettél a ránk támadó orkánmadár szárnyainál.
Halkan süllyedsz irányomba, maradok verdeső pofonod.
Törhetetlen orgonasípjainkkal telik meg a folyófenék.*

Szivacs

*Bemelegítek. Egyenes lábbal lehajolok a földre,
megérintem. Legalább ötször elismétlem,
mielőtt kiállok a pallóra, majd fejest ugrom a medencébe.*

*A halottkék talpzatig evickélek.
Hátamra fordulok és a nap részegségét
figyelem egy darabon; felrémlő kedves arcot.*

*Glitteres a vízfelszín, akár egy ünnepi teríték.
Ráncos kezeimtől hullámok mennek világgá,
majd gyűrődnek össze Kalifornia kerámiacsempéin.
Csak egy fűszer van: a kétségbeesés,
hogy semmi nem lesz ígéretesebb.*

*Svéd napágyak hátát vakarja a szellő,
mintha a főfogásra váró gazdagokét.*

*Lángokban áll a szomszéd telek.
A kerítés mögött pálmafák sorvadnak,
drága Bentley-k robbannak fel alattuk.
Én pedig úszok, háborítatlan;
hajnalban, amikor a bejárófiú kihalássza
a döglött bogarakat, és ősszel,
amikor szempillámra ül a csapadék.*

*Szivacs lettél, mondják felderengő ismerősök,
a vízbe lógatják lábuk vagy koktélt isznak;
és mindig elállják utam, mint az éhezők,
ha kifacsarnám magam.*

Térey János

Influenza

A pultnál böngészik a listát, föl van írva a nevünk, a Lucáé meg az enyém. Líviát nézzük a Józsefvárosi Színházban, aki vállalt egy szerepet Rácz Anci legújabb rendezésében, az *Influenza* című akármiben. A szórólap szerint noir krimi. Ő hozza benne a dögös kis barnát, nagyon ki van téve mindene.

Meg tudja csinálni, szó sincs róla, de nem az igazi. Ez nem ő. Nem is lehet. Mivel ez egy emberi fogyasztásra alkalmatlan kotyvalék. Ki írta? Szintén Rácz Anci, *of course*. Van benne egy filozofálgató, félalkoholista nyomozó, aki folyton náthás, nagyokat tüsszög, nem miránk leghátul, hanem az első sorra. Kicsit elnyútt ez a karakter. Lívia a nője. Csupa szétszúszott alak tipródik itt amúgy is. Fals hangsúlyok, forszírozott indulatok és rossz ruhák. Minden fölsrófólva. Mindenki mindig összekoccan mindenkivel, berobban egy ajtón, kidől egy másikon, ütközéses dramaturgia. Anci a nyolcadik kerületből kacsint a belvárosnak, sőt nem is kacsint, hanem tikkell. Amit megszoktunk a belvárosi népszórakoztatóktól: bár nem ismerik a hőseiket, azért jól kigúnyolják őket. Nem a saját anyagukban gázolnak, hanem mindent és mindenkit lekicsinyelve fölötte.

Tőről metszett blöff. Földszintes, levegőtlen, igénytelen és gyáva.

Utólag sem áruolom el, hogy csak belenézni bírtam ebbe a bohócprodukcióba, és a közepénél kimentem, hiába fogta a kezemet Luca. Bár a vége előtt vissza. Rossz nézni, ahogy Lívia vergődik benne. Azt látom nála, hogy ha nem tudja pontosan, mit is játszik, olyankor jön a maszatolás. Valahogy épp az nem volt benne, hogy hogyan használja a nőiességét az a nő, akiről állandóan az hangzik el, hogy *femme fatale*, meg hogy mindenkit megbabonáz. Szerintem ezt a halálfélelem, a rettegés a saját perverz partnerétől még jobban föl kéne, hogy erősítse. Előadásbeli partnere, a taknyos nyomozót alakító fiú nagyon ügyesen dolgozik – mármint a fölvezölt kereteken belül –, de hiába, ha nincs épkézláb elképzelés, amit szolgáljon. Szerintem az lenne az igazi, ha mindkét ember nagyon veszélyes lenne, de egészen máshogyan.

Dragóner Tyutyuval egy pillanatra összeakad a tekintetünk a lépcsőházban, de csak egy szemrebbenéssel jelzi, hogy észrevett. Január óta nem köszön nekem, most már komolyan veszem, így én sem köszönök őneki. De nagyon is tudunk egymás fizikai közellétéről. Érdekes, hogy a felesége például szokott köszönni, de ha együtt mutatkoznak, a felesége sem óhajt észrevenni.

„Drága Livia”, mondom a kolléganőmnek, amikor hátramegyünk *gratulálni*.

„Szia, Alex. Hallom a balesetedet. Hogy vagyunk?”

„Röviden? Remekül.”

Egyre vastagabb a vakolat a porcelánarcán. Minek keni magát, anélkül is szép volna. Ha leharcolt is. Az jut eszembe, hogy nem fog szépen öregedni. Panaszkodik, hogy nyomorult férfiak így, nyomorult férfiak úgy, nincs kinek szüljek. Aztán, gondolom, másfél év múlva, vagy öt év múlva, mit tudom én, mégis teherbe esik egy alkalmi partnerétől, és úgy dönt, hogy megtartja. Vagy nem?

„És, hogy tetszett?”, próbálja kiugrasztani a nyulat a bokorból, amíg Luca a mosdóban van.

„Figyelj ide, Livia, én...”, suttogom.

„Ígérd meg, hogy meg fogod nézni még egyszer. Na... Lécci-lécci! Pár hónap múlva, amikorra beállt a ritmusa. Remélem, én is felszabadultabb leszek benne.”

Azt veszem észre, hogy idáig föl sem emeltem a pillantásom a padlóról. Mit tudnék én most kedveset és szépet mondani neki?

„Igen, igen, kicsit vegyes volt, de ha összeáll egyszer, nagyon jó lehet”, dünynyögném, ha nem Livia állna előttem. Aki kolléga, annak ilyesmit szoktunk mondani tapintatosan, ha már valamit. És akkor meghallom a saját hangomat.

„Nézi a halál. Én ezt többé soha.”

„Miért?”

„Na, most akkor tök őszintén?”

„Még szép.”

„Szerintem te is tudod.”

„Sejtem. De én benne vagyok, Alex.”

„Ez mi?! Valami kortárs magyar, ugye?”

„Ja. Kortárs magyar”, mondja lassan, tagoltan, szégyenlősen.

„Kortárs magyar bullshit – fűzöm hozzá én. – Szerintem ez egy nézőellenes összeesküvés. Ennyi erővel valami jót is játszhatnának a Józsefvárosi Színházban, ők mégis szemetet játszanak, mert szerintük nekünk ez is jó. Sőt, csak ez a jó. Rossz? Mi az hogy. Pusztítóan rossz. Annyira rossz, hogy kicsit én is elpusztultam benne.”

Sajognak a gyógyuló bordáim, ahogy mindezeket mondom. Iszonyú szerencse, hogy csak három tört el, és nem az összes. Látom Livia elkínzott arcát, tanács-talanul elkerekedő szemét. Mondhatnék neki valami vigasztalót is?

„Hmmm. Nektek így horror lehet sorompóba állni. Értem én, hogy ezt valaki vagánynak és szexinek szánta, és csiszolgatta nagy műgonddal hónapokon át. Értem én, hogy benne vannak az átvirrasztott éjszakái, az elmulasztott alkalmi. De ha egyszer béna, béna, béna.”

„Hát nem egy Árkos Béci, nem is egy Sulyok”, süti le a szemét.

„Hát nem. Minek vállaltad el?”

„Hát ezt én is kérdezhetném tőled, néha-néha. *Botikáááám!*”

Most mit vár, piruljak? Olyan kedves ilyen szemtelenül. Összetörten is szemtelenül: ez ő.

„És Rácz Anci? Vagy ki is rendezte.”

„Nincs. Ő egyszerűen nincs. Nem is létezik.”
„De miért, link vagy tehetetlen? Vagy csak iszonyúan felületes?”
„Egyik sem. Képtelen arra, hogy ebből a darabból előadást hozzon létre. Nincs is darab.”
„Miért vállaltad el?”, kérdezem másodszer.
„Mert nem bírok megélni a fizetésemből. – Ez elég keményen koppan. – Ismerős?”
„Ismerős. Így vagyunk mi országos sztárok.”
„Bizony, így vagyunk mi sztárok.”
Hol marad már Luca?
„De ugye, mi mindig nézni fogjuk egymást? – évődik velem nyafogós hangon.
– Tudod, negyedikben megígértük egymásnak.”
Szinte sírok a fáradságtól.
„Mindig fogjuk. Nem igaz, hogy nem nézzük egymást. Néznénk, ha tudnánk, de ha egy hónapban huszonkettőt játszol vagy játszom...”
„Erről van szó. Mondd, Alex, nem akarsz te is a függetlenekkel dolgozni? Bizonyíthatnál a jó fej húszéveseknek a Jurányiban.”
„Akik engem elkönyveltek kőszínházi ficsúrnak?”
„Nem ficsúrnak, hanem hőrosznak. A ficsúr, az Brúnó.”
„Én nem akarok senkinek sem *bizonyítani*. Már magát a szót is gyűlölöm. Azt is utálok hallani, hogy valamilyen mű alatt beszakad az asztal, mert semmilyen asztal nem szakadt még be a szemem láttára semmilyen mű alatt, soha.”
„Elhiszem, hogy nem bírod a tét nélküli köldöknézegetést, de azért...”
„Inkább azt mondjad, Livikém, mi újság Gergővel?”
„Passzé. Gergő sincsen.”
Na, gondolhattam volna, hogy Gergő sincs már.
„És ki ez a szakállas csávó, aki annyira figyel téged a bárpult mellől?”
„Mit tudom én, valamilyen politikus.”
Aha, ismerős az arca a híradóból. Kiderül, hogy van egy új ellenzéki udvarlója, vagy inkább hódolója, de nem ám valamelyik, csakis tévéstudiókban létező baloldali mikropárt elnöke, hanem egyenesen a szocdem vezér, Radák Zoltán. Lívia egyelőre nem engedi őt a közelébe, de érezhetően hízeleg neki a dolog. Ő is úgy lehet vele, hogy a hatalomnak még az ígérete is szexi.
Mellesleg veti oda:
„Hallottad, hogy Tabáni hová készül?”
„Nem én.”
„Benne lesz az új Árkos Béciben.”
„Az új Árkos Béciben?! – képedek el. – Ami micsoda is?”
„Még címe sincs. Valamilyen Oresztész-variáció. Szinte mindegy, ha ő csinálja, úgyis nagyot fog szólni”, mondja elkerekedő szemmel Lívia.
Úristen, ez ugyanaz az *Oresztész*, mint amelyikről velem beszélt? Miért őt viszi? Helyettem megy? Ne már. Örület. Engem akart. Hezitáltam, az volt a baj? Végül őt hívta helyettem? Vagy mellém? Én még senkinek sem mertem mondani, ezek szerint Tabáni máris dicsekszik vele. Ami őszintén meglep. A csodálatos Tabáni! Miért nem mondta, talán nem bízik bennem? Ő és Lívia szoktak kalandozni, ha

kiadják őket, én az egyetem óta nem dolgoztam függetlenekkel, ez lenne az első. Béci társulatának több régi osztálytársunk is tagja. Én miért nem? Egzisztenciális és vagyonszükségletből? Lett nekem egy kőszínházi bélyegem? Igen, elegendő lett az első rendezős, hosszúra nyújtott, túlburjánzó, mindent belepakoló agymenésből. Lendület és ötletkavalkád ide vagy oda.

Fölforr a fejem. Most aztán tényleg fuldoklom a dühtől. Szerencsére pont megjelen Luca. Biccentenek egymásnak Líviával. Látnom kell, milyen üde ellenpontja Lívia rutinos premier-cinizmusának az ő házon kívülről hozott jókedve. Ez a csodálatos lány elsöpörte, igen, elsöpörte az összes volt szerelmem nyomát.

„Bocs, összefutottam egy barátnőmmel – mondja Luca. – Á, és azt is láttam, hogy beszélgettek, nem akartam zavarni.”

„Ugyan már”, legyint Lívia, és elindul egy sosem látott ember után.

Álomgyilkos egy nap ez, gondolom, és félrevonom Lucát.

„Béci ejtett. Hát ezt nagyon bánom. De miért? Bassza meg!”

„Várd ki a végét. Föl fog hívni. Béci nem olyan, hogy csak úgy eltűnik.”

„Jó, kösz.”

„Nekem az a bajom a magyar kőszínházzal, hogy nincs benne elég vér – mondja hirtelen Luca. – Alex, látszik rajtad, hogy te is valami harapósabbra vágysz.”

„Melyik színházban nincs vér? Személy szerint kibem nincs?”

„Figyelj, nem csak ebben az *Influenzában* nincs.”

„Tudod, Luca, néha nekem is vágyam támad kísérletezni. Csak ezekkel a huszonegyedik századi művekkel az a bajom, hogy nincsenek megírva. Nem darab van, hanem helyette valami férc. Próbákon improvizálják, pontosabban tákolják össze őket. Átdolgoznak valaki régi mestert, és az még a jobbik eset. Őrlődöm, mert közben az anyaszínházammal meg az a bajom, hogy egyáltalán nem játszunk kortársakat, sem magyart, sem mást. Érzik, hogy kéne *Zeitstück*, baromi fontos, de arra jutnak, hogy a jelen problémáit egytől egyig ábrázolva látják a régi nagyokban is.”

„Mintha. Szinte Majdnem.”

Megértően mosolygok.

„Na, nem baj. Tökéletesen megértem, hogy valakik nem a klasszikusok verejtékes újraszcenírozásával akarják kifejezni saját finom lelkük finom rezdüléseit, de én ezekben a posztdramatikus cuccokban akkor sem hiszek. Nem azért, mert rendszerint nyakig beleragadnak valami aktuálisba, hanem mert írásműként szinte mind fűrészpör.”

„Biztos?”, fricskázza meg a vállamat.

„Biztos. Nulla egész nulla tized. És ami nincs megírva, az szarul is szól. Hiába, hogy a szerző szándéka szerint kurvára konceptuális és mai, a végeredmény akkor is élvezhetetlen. Mikor láttál utoljára olyan magyar előadást, amelyik fölébresztett?”

„Nem tudom, Alex”, feleli őszintén.

„Nem tudod, hm. Olyat, amelyik meg tudta ingatni a hiedelemrendszeredet? Legalább ejtsen kétségbe. Ha nem kényszerít gondolkodni, legalább bombázza szét az összes érzékszervedet. Engem bármi inspirálni tud, az is, ami tévút. Mármint a másé. Van egy erős látomása, amihez tudok csatlakozni, vagy nincs?”

Viszont a darabot, azt meg kell írni. Workshopolunk egy hónapon át, két hónapon át, ötletelünk, mindenki hozza a saját szívügyeit, először az emigrációról akarunk szólni, aztán a fociról, végül Stan és Pan lesz belőle, a következő héten meg már Lear-parafraízis: na ne! Csupa ilyenben játszottál házon kívül, nem?”

„Azért nem csak”, süti le a szemét.

„Előveszi Antigonét, Teiresziást meg a többieket. Szép sorjában mindegyiket kifosztja és tönkreveri. A párbeszédet bepréseli monológba, és az egészet egy slammer szájába adja. Minden egyes kopár gesztusával megfosztva a boldogtalan színészt egy-egy lehetőségtől. Minek az ilyen szerzőnek Antigoné vagy Faust? Ürügynék a locsogásra. Miközben a fél karját odaadná egy *Homburg hercegéért*. Nincs darab. Látványpékség van. Body art és sound design. Aranykoszorús oklevél a fénytervezőnek. Darab, az nincs. Márpedig darab nagyon kell. Nem a Molnár *Lilioma* kell százezredjére, hanem a te új hajtásod. Ez olyan hű, de konzervatív igény?”

Emeli az ujját, szelíden átölel.

„Ssss! Alex, halkabban. Mindenki minket néz.”

Lanczkor Gábor

Indiai útinapló

Párizsi átszállással Bombaybe repültünk a családdal.

A bor születésének szentsége alól maga Krisztus se vonhatta ki magát. Ilyen gondolatokat kelt bennem Irán fölött lebegve egy pohár gascogne-i chardonnay.

Az európai színház legalábbis metonimikus folytonossága pedig kizárólag a római katolikus szentmisében élt és él tovább.

Egy oázisszerű külvárosi campuson kapunk szállást, egy ötödik emeleti apartmanban, amelynek ablakait nyurga, izmos törzsű trópusi fák lombkoronaszintje tölti be.

A repülőgépen egy fikciós természetfilmet néztem egy darabig (lenémítva). Közben végig szurkált a felismerés, hogy a természetet képtelenség mozgóképen ábrázolni. Meglepőnek találtam, hogy az ugyancsak kétdimenziós felületen dolgozó festészet a barlangrajzoktól és az akrotiri fecskéktől egészen id. Markó Károlyig és Csontváry Kosztká Tivadarig látványos sikerekkel oldotta meg a problémát.

Egy sas, fölröppelve a szikláról, megrezegteti farkát.

A lendülettel, amellyel a videó tükörként rögzít valamely nem-narratív, nem-épített dinamikát, kényszerűen mond le a látvány analíziséről. Üres kattogást rögzít, amiből rendkívüli feladat reflektált kompozíciót építeni.

Sound Odyssey. Selected Poems. Egy vékony kötetben megjelentek angolul a válogatott verseim. Poetrywala, Mumbai. A dátum még 2016-os.

Victoria Terminus, a bombayi főpályaudvar. „Építészeti Szodoma”, mondta róla egy bírálója a harmincas években. És hogy az efféle építészet csúfsága már pozitív – mert démoni. Ihlető burjánzás. Jó lenne egyszer hosszabban írni róla.

A feleségem szólókoncertet ad a bombayi magyar konzul rezidenciáján, egy Malabar Hill-i kétszintes luxuslakás óriási teraszán. A koncert idejére a vendégszobába húzódok a gyerekekkel. A délre néző, tizenegyedik emeleti ablakból jól

látszik az öböl, aztán a Hanging Gardens sétaútvonalai és a sűrű lombfelület, ami a hallgatás hét tornyát takarja. Ide teszik ki a párszik a keselyűknek a halottaikat. A Malabar Hill elegáns régi villáiból alig néhány maradt meg; magasházak épültek a helyükre. A szűk földnyelven elképzeldhetetlenül magas a föld értéke.

Elephanta szigetén. A rozoga bárka a Gateway of India mólójától indul, onnan, ahol a Raj idejében csak a kiváltságosok köthettek ki (a többieknek ott volt a Ballard Pier kissé északabbra). Hangosan dübörög a motor a nyitott hajófenéken. Partközelen a tenger olyan, akár a szennyes földmosóvíz. Rozsdás bárkák horgonyoznak az öbölben; a Fort dokkjai mellett hadihajók és egy repülőgéphordozó állnak. Majdnem egy óráig tart az út. Apály idején érünk a sziget hosszú mólójához. A part mocsaras, ritkás mangrove-bozóttal. A fövény csupa szemét. Szuvenirárusok standjai mellett vezet a meredek lépcsősor. Drága belépőjegy. És benn a barlangban a Trimurti, a hindu szentháromság hatalmas méretű mellszobra. Igaza van Baktaynak, amikor Siva vonásait Michelangelo öregkori szobrainak vonásaival rokonítja.

Sound Odyssey-bemutató a belvárosban, a Kitab Khana nevű könyvesboltban. Mintha egy szobrot vagy domborművet lepleznének le, a két laudátor nyilvánosan kibont egy csomagot, majd szétosztja belőle a négy könyvet a színpadon lévők között; nekem is jut egy.

Tizenhat órás éjszakai vonatút Delhibe. Vasárnap reggel kilenckor New Delhi központja, a Connaught Place kísértetiesen kihalt; fiatal fiúk labdázhatnak az üzletsorok előtti üres parkolóhelyeken. A magyar intézet kertjében jelentősen meg lett ritkítva a buja növényzet.

Látogatás Vivan Sundaram képzőművésznél. Ő Amrita Sher-Gil unokaöccse. Végtelenül kedves, diszkrét mosolyú idős ember, talpig feketében. A nappali-étkező falain négy nagyméretű és néhány kisebb Amrita-kép függ, és a Sundaram által festett hatalmas családi tabló. *Gulábdzsamún* (grízes-karamellás-cukros gombóc), sós sütemény és tea az asztalon. A nagyobbik lányom egy baglyot rajzol a kőpadlón ülve.

New Delhi fölött látszik ma pár csillag. Az ég fakó-sötétszürke. Telihold van. Még nem száradtak föl egészen a tócsák a múlt heti eső után.

Holi, a színek tavaszünnepa a Lodi-kertben; tarkán-zölden fölfeslett virágágyások, az első delhi szultánok kupolás síremlékei, és kínai tussal rajzolt, levéltelenül virágzó fák között.

Felolvasás a kötetből az Ambedkar Egyetemen. A campus északon, a moszlim Delhi, Shahjahanabad sűrűjében kapott helyet – egy szépen felújított, 18. századi *haveli* mellett barakkszerű épületekben folyik az oktatás. A squat-jelleget jótékonyan árnyalja a sok öreg fa. Hangzatos balos graffitik a falakon (*Personal is*

political). Jártunk itt már másfél éve. Közepes méretű előadóteremben olvasok föl jó húszfős, érdeklődő hallgatóság előtt.

Jantar Mantar. Az 1720-as években emelt csillagvizsgáló épületei New Delhi építése előtt a pusztában álltak. Ma hatalmas absztrakt emlékműveknek tűnnek, bensőbb jelentéssel, amely egykori rétegzettségében úgy lehetett egy kivételezett kaszt kivételes tudása, hogy a maga teljességében mégiscsak a közösség egészére tartozott.

Míg a forgalmas főutaktól nyaldosott középkori szúfi negyed szűk főutcáján elfogyasztok reggelire egy falafelt, arra gondolok, hogy mindig is taszítónak találtam saját kontinensemen azokat a településeket, amelyek felszíni szerkezetükben túl tisztának mutatkoztak. Talán hibás a sorrend, de csak ezután vásárolok egy tányérnyi rózsaszirmot, hogy a szentélykerület útvesztőin átjutva – mezítláb, fedett fővel – rászórjam Amir Khusrau, a misztikus szúfi költő és feltaláló sírjára.

El Delhiből. Öregek lettünk, nagyon öregek. A pushkari szálloda tetőtéri kávézójában az átutazók által hátrahagyott könyvek között Charlotte Brontë *Jane Eyre*-jének magyar nyelvű kiadására akadtam. Olvasni kezdtem, és úgy éreztem magam, mintha csak Kálidasza valamelyik költeményét, vagy Cervantest olvasnám – ismerős, majdhogynem baráti hang valahonnan a feneketlen múltból. Az idő fölgyorsult folyamának elmosódott a martja. Este van, megint itt ülök a könyvvel, míg ugató kutyákkal, fölzúgó motorokkal és tücsökciripeléssel hallgat a hindu világ köldöke körül a szent város.

Pushkar nyugati határában tüskés cserjékkel és gyér fűcsomókkal pettyezett homoksivatag. Négy-öt kilométerrel nyugatabbra téglaszín talajú kertek dús, élénkzöld fákkal.

Megejtő, hogy a teremtés helyén egy szelíd tükrű tó van.

„Az ind-árja regevilág őskorában élt egy nagy risi, Vaszistha volt a neve. Vezeklésben és mély bölcsességben megtisztult lelke oly hatalomra tett szert, hogy még India legnagyobb királya, Visvamitra is irigykedve ismerte be, hogy a bráhma Vaszistha nagyobb és dicsőbb az ő igénytelenségében, mint ő, a kincsek és seregek ura. Volt Vaszisthának egy csodatevő tehene: ez a jeles állat nemcsak tejjel szolgált, hanem megadott mindent, amit gazdája kért tőle. A Mahábhárata elbeszéli, hogyan vendégelte meg a száműzött Pándava király a szigorú Durvaszát, ezt a veszedelmes átkozódót és ezer tanítványát Vaszistha tehenének jóvoltából. Szerette is tehénkéjét az öreg risi. Annál nagyobb volt a bánata, midőn a tehen egyszer legelés közben egy mély hasadékba zuhant. Vaszistha ugyan emberfölötti hatalmával ezúttal megmentette kedvencét, de aggódott, hátha ismét beleesik tehene a szakadékba, amely egyenesen Pátaláig, az Alvilág mélyéig ért. Szent élete folytán nagy kegyben állt az istenek előtt, Himálajához, a Nagy Hegyek Urához fohászzkodott tehát, hogy segítsen rajta. Himálaja el is küldötte

Abrud kígyó hátán a kisebbik fiát, Nandivardhanát, hogy feküdjék a szakadék fölé. Azóta ott terül el Abrud hegye, melynek neve a nép ajkán Abuvá módosult.”

Jane Eyre velem maradt. A nyútt könyvet a szállodai szobában hagytam.

Mount Abu. A síkságon lévő vasútállomástól taxival föl a kanyargós szerpentineken ezerkétszáz méterre. Száraz patakmedrek a barnás gránitsziklák között, és göcsörtös, kopasz fák, amik úgy várják az esőt, mint nálunk a zörgő, fiatal tölgyek a tavaszt. Már a plató közelében, nyolcszáz-ezer méteres magasságában föltűnnek a pálmák.

Dylan Thomas verseit olvasom – a zökkenőket és akadókat ösztönösen a fordításoknak tulajdonítva. Minden nagy költészetnek ez a küszöbe.

Középen alul kibújt Lulu első maradófoga.

Az aktuális politikai eseményeket tekintve könnyű volna azt hinni, hogy megint kiforrt valami ebben az országban. Mint egy tyúktojás, amiben tíz perc főzés után határozott alakot kap a fehérje és a sárgája. A tó fölötti hegyoldal *Toad Rock*jához, egy hatalmas, béka alakú sziklához bokáig szemémben gázolva ér föl az ember. Mintha csak tört tojásból lenne, az indiaiak észre se veszik.

Pár kilométerre a várostól, egy Siva-templom szentélyében kilátszik a hasadék, amely elnyelte Vaszistha tehenét. Vulvaformájú oltárrá faragott fekete bazalttömb a foglalata.

A fennsík vad, sziklás bozóttal keretezett búzaföldjei között utazva olyan érzésem van, mintha Atlantisz egyik keveset emlegetett tagján lennénk. A sziget dzsaina templomainak emberi arányaihoz és cizelláltságához egyedül Granada Alhambrája fogható az általam látott földi építmények közül. A szentélyfülkékben a Tirthankár-alakok, a dzsaina vallás huszonnégy megvilágosultja.

Mint a folyami kavicsok, olyan egyformák ezek a sima felületű, fehér szobrok. Egyikük díszes kelmékbe van öltöztetve, előtte adománygyűjtő ládika.

Emberi települést nem érintve, erdők és köves legelők között halad a keskeny aszfaltút. Kitesz bennünket a taxi, aztán elhajt. Hétszázötven lépcsőfok vezet le a Tehénszáj-forráshoz, amely a legenda szerint magának a távoli Gangesznek a vizét ontja; maga Vaszistha is meditált itt. Mind a négyen lemosakodunk a tehénfejet formázó márvány forrásfoglalatnál (egyedül vagyunk, köröttünk hatalmas fák és a sűrű dzsungel), majd lemegyünk a templomhoz, ahol széles mosollyal fogad bennünket egy fiatal brámin. Kicsi lánya van; a felesége még szinte kamasz.

A sziget legmagasabb pontján (1772 méter) Siva-szentély áll. Kissé lejjebb a hegygerincen modern csillagvizsgáló épült.

Három hét után vissza az átforrósodott, csupa pára Bombaybe.

Air France. Számomra már nem átélhető, száz évvel ezelőtt mit jelentett a magyar művészek számára a puszta szó: Párizs. Mindenesetre a dokumentált francia arrogancia és udvariatlanság a repülőgép személyzeténél is eleven jelenség.

*What shall I do with this absurdity –
O heart, O troubled heart – this caricature,
Decripit age that has been tied to me
As to a dog's tail?*

– írta Yeats 1926-ban. Egy bombayi utcai antikváriusnál vettem a kötetet. És a vészjósló előjelek ellenében is úgy érzem, a világ lassacskán kifelé fordul ebből a szarból, amibe egyre mélyebben belesüppedni látszik.

Körülöttem mindenki alszik, míg a kéttényérnyi monitoron Terrence Malick *The Tree of Life* című filmjét nézem (körülbelül a feléig jutok vele). Lenyűgöző.

José Luís Peixoto

Jegyzetfiók

Portörítés

*Mintha tegnap és soha máskor azelőtt
le sem töröltük volna a polcok tetejét,
mintha szavakat tudnánk írni
ujjbeggyel az ő hamvaikba,*

*mintha azért csapnánk csak a ronggyal, hogy
láthassuk, megint, emlékeinket a porfelhőben.*

Söprögetés

*Nem lépek anélkül a házba, hogy megtörölném a lábam
a lábtörőn. Nem hagyom ott a morzsákat*

tegnapról. Holnap

*már nem fogok hazudni, mert a hazugságokat
elsöpöröm messzire, bele a feledésbe.*

Mosogatás

*És a múlt éjszaka bizonyítékainak megsemmisítése:
két pohár; talpak, két alkat, odaragadt villák*

*a hátukon, a kések meg az ismétlődő szavak.
És úgy hisszük, a habzó vízben folytatódik az élet.*

*A tényérok adott kerülete, az egyre makulátlanabb
fehér. És már el is felejtette az egészszet, megint.*

Egy folyó eltüntetése

*Letépelem a matricákat a falakról fiunk szobájában,
mintha elektromos konyhakéssel nyiszálnám a karom.
Én törlöm le a rajzait a falról. Nem karcolások,
rajzok. Zsírkréták forgácsai és darabjai fekszenek a padlón.
Utánunk, ezen a lakcímen mások neve áll majd, és nyugodt levelek
érkeznek majd a postaládába. Most ezt lehetetlen elképzelni,
ahogy a tegnapunkat is lehetetlen elképzelni. Fokozatosan jutottunk
csak egy kanapéhoz és az elutasításhoz és a kibelezett szekrényekhez.
Nagyon későn érkeztem éjszakánként, mikor aztán kint aludtam
a kanapén, egy pokróc alatt, amit anyámtól vagy a tiédől kaptunk.
Végül, van időm szememet az árnyakhoz szoktatni és értékelni
a pusztulást, felébredni a hajnalni fagyokkal, van időm a feledésre,
és tanúja lenni annak a kék órának, ami már épp nem éjszaka, de
még olyan hosszú az idő nappalig. Egy zsák aljába borítok
mindent abból a fiókból, amit egyikőnk sem rendezett el soha.
Körülöttem mindenütt dobozok, bennük vannak a könyvek,
már szétválogatva. Helyet keresek felrakni a lábam. Még tettünk
dolgokat ebben az üres szobában, voltak gondolataink, tanultuk
az ábécét. Mostanra az maradt nekem, ami mindig megvolt, mintha
védtelenül zuhannék egy kádba, továbblépek és folytatom a munkám,
mintha a fejemet a szekrény sarkába verném.
Továbblépek és folytatom a munkám.*

Értelmetlen felzavarnom téged az éjszaka közepén,

*hogy nincs már tej a hűtőben, sem hogy az otthoni
magány határa egyre közelebb kúszik.*

*Minden eltűnik. Semmi sem tűnik el. Minden eltűnik
mielőtt kimondják és te zavartalanul szeretnél aludni. Jogod
van a béke támogatottságához.*

*Ha írok egy verset, az nem ok arra, hogy felzavarjalak
téged. Én sok verset írok és te pedig dolgozol
korán reggel.*

*Minden ember tudja, hogy hosszú az éjszaka. Nincs jogom
felhívni téged, hogy csak ennyit mondjak, annak ellenére,
hogy ez biztosan megöl épp.*

*És meghalok, de nem halok meg. Ha meghaltam, megkérded:
miért nem hívtál fel? Ha telefonáltam, megkérded:
tudod te, hány óra van?*

*Vagy nem vennéd fel. És itt maradnék. A még hosszabb
éjszakával, az inszomniával, a szavakkal, amik
elválasztanak a rémálmodtól.*

(Budapest, 2007 októbere)

Gál Soma fordítása

José Luís Peixoto (Galveias, 1974) portugál író, költő, irodalmár, a lisszaboni Nova Egyetemen doktorált angol és német nyelvű irodalomból. Hazájában „az irodalom rocksztarjaként” aposztrofálják. Regényeit, versesköteteit és drámáit számtalan rangos díjjal jutalmazták (Oceanos-prémio a portugál nyelvű irodalomért, Otra Mirada díj, Daniel Faria költői díj), 27 évesen ő volt a legfiatalabb Saramago-díjjal kitüntetett szerző, a legrangosabb portugál irodalmi díjat *Nenhum olhar* (magyarul *Egyetlen pillantás nélkül*) című első regényéért kapta 2001-ben. Műveit eddig 14 nyelvre fordították le.

Juhász Tibor

Egy éjszaka a Hiltonban

Mielőtt megjönnek az éjszakások, az utolsó részegét is kidobják a Hiltonból. Elkísérik az ajtóig, ha az ittas köcsög nagyon rakoncátlankodik, akkor az ápoló a töltőtollát a veséjébe nyomja, attól kihúzza magát ez a szerencsétlen, kiderül, tud ő normálisan is járni. A vészkijáratig gyorsan elérnek, az ajtó túloldalán már ott cigizik a váltás. Már megint te, kérdezik az éjszakások, ha ma este még egyszer találkozunk, azt nem köszönöd meg! Az ápoló itt elengedi a részegest, seggbe rúgja, abban a hitben, hogy ez az ember legközelebb kétszer is meggondolja, mennyit igyon. Új fiú, nem jött még rá, hogy itt senki nem tanul és senki sem felejt, hogy csak ez a nagy büdös állandóság jutott az embereknek, amit viselni kell, mint egy égési sérülést, aminek kétes eredetéről megannyi pletyka kering. Miután a férfi eltűnik a sarkon, az új fiú áll még egy darabig az éjszakásokkal, gondolkodik, rágyújtson-e. Végül úgy dönt, nem, elköszön, felmegy a másodikra, van még egy óra a látogatási időből. A betegeknel itt vannak a családtagok, sírnak, nevetnek, és nem sajnálják a pénzt. Mindig akad valaki, aki borotváltatni akar, aki másik párnát szeretne az anyjának, kevésbé nyikorgó ágyat az apjának. Kollégái tanácsolták neki, hogy menjen be a kórtermekbe, és tegyen úgy, mintha semmi dolga nem lenne, biztos, hogy le fogják szólítani. A múltkor egy idősebb asszony kérte, hogy borotválja le a férje szakállát, nyírja formára a haját, és kétezzer forintot dugott a zsebébe. Jól jön egy kis kiegészítés, a főorvosok félmillió felett keresnek, és nem csinálnak semmit, egész éjszaka döglenek, dugják az ápolónóket, nekik könnyű, fizetett jólétük van.

Műszakváltás után mindig nehéz a levegő. Kell egy kis idő, hogy az éjszakások átszellemüljenek, megszokják a fertőtlenítőszeres szagát, a kórtermek meg a várók neonjait, és felkészítsék az idegrendszerüket. Mert legelőször mindenki röhög a hülyéken, de az évek során elveszti az önuralmát, ordibálni fog a betegekkel, azokkal is, akik nem érdemlik meg. Mert milyen megfontolásból jön a sürgősségre valaki egy nagyujjába fúródott, de nagyítóval is alig látható szálkával? Hogyan jöhet valaki azzal a panasszal, hogy a múlt hónapban elesett, valószínűleg eltört a keze. Lehetséges, hogy még az a férfi sem érezte magát nevetségesnek, aki feltételezte, hogy kiújult egy húsz évvel ezelőtti sebe, és a vérmérgezés csíkja megállíthatatlanul közeledik a szíve felé? Kisvártatva be is hozták az első félnótást. A öreg hetvenhat éves, leesett a diófáról, csípő- és nyaktörés, a hozzátartozók sírnak, értetlenkednek, hogyan történhetett ilyen, eddig minden

évben ő szedte le a legmagasabban lévő diókat is. Aztán egy öngyilkosjelöltet hoznak, gyógyszereket vett be, fél üveg vizskit ivott a pirulákra, majd hívta a mentőket. Egy férfi levágta az ujjait láncfűrészsel, de ő legalább illemtudó volt, bocsánatot kért, hiszen tudta, hogy este kilenckor normális ember már nem indítja be a stílt. Egy nőt is hoznak, aki papucsban nyírta a füvet, a fűnyíró beakadt valamibe, a lába megcsúszott, és a pengék közé szaladt. Az első részeg éjfélajt érkezik. Hordágyon cipelik, leszíjazva, a váró üres, eloldozzák, nagy nehezen feltápáskodik, az ápolóknak támad. Az első ütést a rangidős ápoló viszi be. A férfi összeroskad, ketten a hóna alá nyúlnak, elviszik a terem végében lévő fehér ajtóhoz, kinyitják, bedobják a megfeszült testet a szobába. Átkutatják a zsebeit, de csak egy öngyújtót találnak, ezt a rangidős elteszi. Már az ajtónál tartanak, mikor a férfi feltérdel, körülnéz, véreres szeméit rájuk emeli, és azt kérdezi: hol vagyok? Az ápolók nevetnek, a Hiltonban, válaszolják.

Rendszerint ketten-hárman tartózkodnak a sürgősségin, kétóránként váltják egymást, súlyos esetek nem szoktak lenni, ha mégis, akkor ez a két-három ember tudni fogja a dolgát. Ilyenkor a tűzlépcsőn gyűlnek össze a semmittevők, cigarettáznak, vicceket mesélnek, a fiúk fűzik az éjszakás csajokat, azok meg kelletik magukat. Ahol a nap nagy részében össze vannak zárva az emberek, ráadásul órákon át hülye betegekkel kell foglalkozniuk, ott szükség van a szerelemre. Még akkor is, ha a vágy lépcsőfordulóba csalja őket, ha a takarítószertár ajtaját kell feltörniük vagy a liftben kell csinálni. Ki kell eresztetni a gőzt, ilyen körülmények között miért legyenek tekintettel a helyszínre? Egy kórháznak persze nem ilyen szellemiséget kellene tükröznie, de ha a főorvosok is ezt csinálják, az azt jelenti, hogy a legfelsőbb illetékesek beleegyeznek. Az ápolónők fiatalok, most tették le a szakvizsgát, üldözik a szerencséjüket. Egy kis kelletés után bárkinek odaadják magukat. Elsőként azoknak engednek, akikről tudják, hogy jóban vannak a megfelelő személyekkel, de a többieket sem vetik meg, hiszen a szerencse kiszámíthatatlan. Az új fiúnak még nincsenek kapcsolatai, de hárman is kipróbálták már, nem durva, és sokáig bírja, egyáltalán nem tűnik kezdőnek, elő kell léptetni, vallják a kolleginái.

A felsőbb emeletek éjszaka szinte teljesen üresek. Világítás csak a lépcsőházból szűrődik be, egy-két váróban is ég pár neon. Egy sarokból dulakodás zajai, az egyik nő nehezen adja magát, a sebész viszont türelmes, erős kezű, nem ereszt, ficáncoljon csak. A nő a fal felé fordul, és szétteszi a lábait, nadrágja már a térdénél van, az első mozdulatok fájnak, de aztán elkezdi ringatni a csípőjét, hogy gyorsabban túllegyen rajta. A folyosó végén is csinálják, súrlódások és nyögések hallatszanak, akár egy horrorfilmben, bármikor előugorhat egy örült valamelyik szobából. De itt senki nem fél az ilyesmitől, a legrosszabb, ami történhet, az a nemkívánatos terhesség, esetleg egy kisebb nemi betegség, amit pár nap alatt ki lehet kezelni. Ez a szerelem a célratörő akarat terméke. Ki bosszúból, ki az előrelépésért kékél földre, van, aki csak unalomból teszi. A legszebbeket nagyon gyorsan előléptetik, hamar elveszi őket egy befolyásos valaki, a csúnyáknak kicsit tovább tart, ők először fizetésemelést kapnak, de nem esnek kétségbe, tudják, mihelyt

gyesre mennek a szépek, ők itt lesznek, hiába volt olyan kívánatos az a kis szőke vagy barna, a gyér lámpafény olyan, mint a romantikus félhomály, annyit mutat meg a testből, amennyit kell. Kezdetben az új fiú is furcsállta, hogy ennyire egyszerű megkapni valakit. Az első éjszakás műszakjában hitetlenkedve nézte, ahogy munkatársai elhagyják a helyüket, majd röhögve jönnek vissza, és a lelkére kötik, hogy azt a vöröset, aki a múltkor is tüzet adott neki, feltétlenül próbálja ki. Muszáj volt belemennie a dologba, mert a dolgozók kinézik maguk közül azt, aki nem szexelt még a kórház területén. És azt is, aki nem veri a részegeket.

Ütni kell, mert fel fogsz fújódni a stressztől, a kis légyottok nem kárpótolnak mindenért, azért a kis pénzért, amit keresel, még úgy is beszéljenek veled, mint egy kutyával? Amit tudsz, azt vedd el, úgysem emlékszik rá, ha kijózanodik is valamikor, és belenéz a tárcájába, legfeljebb meglepődik vagy büszke lesz magára, hogy ennyit tudott inni. Az első jobbegyenes neked fog fájni, szokatlan lesz, mert ha verekedtél is korábban, nem volt a kezdedben ekkora hatalom. A részeg védekezni fog, óbégat majd, de te csak a megfelelő alkalomra figyelj, alig áll a lábán, nem tudja védeni a testét. Ezek állatok, sőt inkább bokszzsákok, amik fel vannak puffadva attól a sok mérgező anyagtól, amit az évek során megittak. Nem kell lenyelniük a sértéseket, tőlük nem, képzeld azt, hogy te semmi mást nem csinálsz, csak visszaadod, ami jár nekik.

Meglátszik a többéves rutin. Az ápolók úgy ütnek, mint a hivatásos bokszolók, kimérten és pontosan, figyelemmel kísérve ellenfelük mozgását, hibátlan tánc lépésekkel térnek ki a másik esetlen karlendítései elől. Kifordítják az eszméletlenek zsebeit, szétosztják maguk között a pénzt, megvizsgálják az igazolványaikat, kiveszik a tárcák zugaiba dugott igazolványképeket, röhögnek a féltve őrzött fiatalkori fényképeken és szerelmesleveleken. És minden egyes ütés jólesik nekik. Nem azért, mert gonoszak vagy fájdalmat akarnak okozni, egy-egy ilyen eset utáni jókedvük inkább annak tudható be, hogy megbizonyosodtak, másoknak sokkal rosszabb, mint nekik, ők nem kerülhetnek ilyen helyzetbe, ők a jó oldalon állnak, és a hivatásukra mindig szükség lesz.

A Hilton hajnalra megtelik. Négy óra környékén nagy levegőt vesznek az éjszakások, és felmosóronggyal, lapátokkal, hipóval felvértezve kinyitják az ajtaját. Csak azokat találják az ágyban, akiket jól odaszíjaztak, a többiek valahogy eloldozták magukat, szanaszét fekszenek. A szag elviselhetetlen. Hányásfoltok a falakon, húgytócsák az ágyak lábánál, valamelyik félkegyelmű a sarokba szart, és belelépett, ő volt az, ott, az ablak rácsai alatt, oda vezetnek a lábnyomok, biztosan menekülni akart, és mire rájött, hogy innen nem lehet, elfogyott az ereje. Az ápolók belerúgnak a földön fekvő emberekbe, megnézik, hogy élnek-e még, szétfeszítik a szájukat, és fotózkodnak a fogatlanokkal. Felnyalábolják, visszateszik az ágyra, ismét leszíjazzák az élettelen testeket, lesikálják a falakat, feltörlik a húgyot, de a szarkupacot a sarokban hagyják. Megnézték a beosztást, az új fiú most délelőttös, neki is legyen valami munkája, meg kell tanulnia, hogy ezek nem emberek. Tanulékony srác, seggbe rúgott már egy-két részeg, a töltőtollát is jól használja, egészen ügyes, nem lesz vele gond.

„Nem épül be eléggé a szélesebb közönség tudatába, hogy milyen értéknek vagyunk a birtokában”

Interjú Ittzés Mihállyal

Ittzés Mihály 1938-ban Sárkeresztúron született. Diplomáját 1963-ban szerezte a Liszt Ferenc Zeneakadémia énektanár és karvezetés szakán. A Kodály Intézet megalakulása, 1973 óta tanára az intézetnek, a könyvtár vezetője. Szervezője és oktatója a Nemzetközi Kodály Szemináriumoknak. 1980-tól az intézet igazgatóhelyettese volt, 2001 óta részfoglalkozású kutató és oktató.

Fő kutatási területe Kodály Zoltán élete és munkássága, de foglalkozik a magyar zene-történet más kérdéseivel is. A Magyar Művészeti Akadémia levelező tagja 2012-től, rendes tagja 2014-től. A Magyar Kodály Társaság társelnökéeként dolgozott 2007-től, elnök 2012 óta. Egyebek mellett tagja a Nemzetközi Kodály Társaságnak, a Zenetudományi és Zenekritikai Társaságnak (ZETA), a Bárdos Lajos Társaságnak, a Liszt Ferenc Társaságnak és a Kórusok, Zenekarok és Népzenei Együttesek Szövetségének (KÓTA)

– Egy Győrhez erősen kötődő evangélikus lelkészcsalád leszármazottja. Hogyan történt, hogy a lelkési pálya helyett a zenét választotta hivatásul?

– A zenei hagyományok erősek voltak a családban. A közelmúltban került hozzám egy, többnyire kézzel írott kottákat tartalmazó csomag, a testvérbátyám hagyatékából. Közülük több kottán is ott a felirat: Szerző Dr. Ittzés Zsigmond. Ő volt az öregapám, aki Somogy megyében volt körorvos, majd tiszti főorvos, és maga is muzsikált. A családi legenda szerint még magánórákat is vett Hubay Jenő hegedűművésztől, de erről sajnos nincsenek bizonyítékaim. Mindenesetre hegedült, és fiatalkorától kezdve komponálgatott, a korban divatos darabokat. Ugyancsak nemrégiben került elő két, 1900 táján keltezett levelezőlap, rajtuk egy szintén nagyapám jegyezte szerzemény. Népies, magyar nóta jellegű darab volt, cimbalomkíséréttel. Ennek meg az a magyarázata, hogy menyasszonya – leendő öreganyám – cimbalmozott. Akkoriban a cimbalom divatos hangszernek számított. Édesapám is muzsikált, összes testvérével együtt. Össze tudtak állítani egy héttagú családi együttest. Hivatásos muzsikus csak egy lett közülük, a legfiatalabb nagynéném, aki az idén lenne 100 esztendő, de 4-5 évvel ezelőtt itt hagyott minket. Magánénektanár volt a kaposvári Zeneiskolában. Apám egyik öccse például szenvedélyesen orgonált, hegedűről, illetve brácsáról tért át az orgonára. Komponálgatott is. Nővérük, miután megözvegyült, zongorát tanított egy zeneoktatói munkaközösségben. Apai ágon ennyi a zenei hozományom. Az anyai ágon nem volt különösebben erős a zenei indíttatás. Balikó öregapám is lelkész volt, anyám közgazdasági iskolába járt, aztán egyetemre. Nem fejezte be a tanulmányait, két év után férjhez ment.

– *Játszott hangszeren gyermekkorában?*

– Ez hozzá tartozott a család életéhez. Apám fiatalkorában csellózott, zongorázott is, sokat foglalkozott egyházzenevel. Elkötelezettje volt a régi énekes hagyomány felújításának. Összeállított régi, 16–17. századi énekek felhasználásával egy egyébként szöveges passiót a négy evangéliumból. Felújítottak aztán egy, az evangélikusoknál kevésbé szokásos, vagy inkább elfelejtett, énekes szertartást, egy reggeli áhítatot, és ezt is kiadták. Mással is foglalkozott az egyházművészetben, nem csak zenével. Nagyon sok oltárterítőt tervezett például. Ezt a vonalat, ami még az ő anyai öregapjától eredt, a sajnos fiatalon elhunyt nővérem örökölte, akinek határozott képzőművészeti vénája volt. Tanítóképzőbe járt, rajztanár volt, de közben persze muzsikált is. Lelkész bátyám zongorázott, orgonált, akárcsak az öcsénk; nővérem hegedült, én is hegedülni kezdtem a húgommal együtt. Igaz, elég későn, tízéves koromban, egy nagyon rossz tanárnál. Utána azután hiába kerültem jó tanárhoz, Barsi Ernő bácsihoz, hegedűs már nem lett belőlem. Őt vagy hat évig tartott a buzgalom. Viszont volt egy kitűnő énektanárom, aki kántortanító volt eredetileg, és aztán szerzett valami magasabb zenei képzettséget. Cserkészparancsnokként apám munkáját vitte tovább, így aztán némi családi kapcsolat is kialakult közöttünk. Amikor Zacher Lajos tanárom volt a 6–8. osztályban, persze már évek óta nem volt cserkészet. Körültekintően istápolgatott engem, aminek talán azért is volt fontos szerepe, mert tizenkét éves voltam, amikor édesapám 1950-ben meghalt. A muzsika egyre fontosabb lett számomra, de több ok miatt a vezénylés iránt kezdtem érdeklődni. Zacher tanár úr koncertekre vitte a tanítványait; állandóan biztatott, és mert a hangszerrel nem álltam olyan jól (ezt tudhatta, mert azért játszottam hol a 3. hegedűszólamban, hol xilofonon az ún. úttörőzenekarban), ezért egy akkor kínálgató lehetőség felé terelt.

Az ötvenes években a zenei szakiskolákban indítottak középiskolai énektanár-kervezetés előkészítő tanszakot azért, hogy a zeneakadémiának meg a tanárképző főiskoláknak legyen valami előkészítő iskolája, ahol a szolfézs és a zeneelmélet voltak a fő tárgyak. Ott természetesen mindenkinek kellett zongoráznia is. Könnyen belátható, ha az ember 15 éves korában kezd el egy ugyancsak nem túl szerencsésen kifogott tanár irányítása mellett, heti fél órában zongorát tanulni, ráadásul úgy, hogy otthon ezekben az években nem volt mindig zongora, szóval, hacsak nincs külön készsége meg szorgalma, elhivatottsága hozzá, akkor nem lesz belőle hangszeres muzsikus.

– *Miért éppen a vezénylés érdekelte?*

– Mert a vezénylés aktív zenélés, és én aktív zenész szerettem volna lenni. És mert ez egy előkészítő tanszak volt, a tárgyak között ott volt a karvezetés is. Szabó Miklós tanár úr akkor került fiatal oktatóként a Győri Zeneművészeti Szakiskolába a Zeneakadémiáról, amikor én megkezdtem az előkészítőt. Őt évig tanultam nála szolfézs, népzene és karvezetés, mikor éppen mit. Szerencsémre jó tanáraink voltak. Amit nem tanultam meg, az nem rajtuk múlt, hanem rajtam. Már nem emlékszem pontosan az okára, de az előkészítő második osztályába vettek fel, bizonyos dolgok elég jól mentek. Akkoriban alakultak meg a zenei gimnáziumok, de nem önálló intézményként, ahol együtt voltak a zenei és a közismereti tárgyak, hanem a neves győri Révai Miklós Gimnáziumba jártunk, ahol délutáni tagozat volt a zenei gimnázium. Kiváló emberek kerültek ki abban az időben ebből az iskolából, Pongrácz Péter oboaművész, aki a Zeneakadémián volt rektorhelyettes, Janota Gábor fagottművész,

szintén a Zeneművészeti Főiskola tanára volt, vagy Jancsovics Antal karmester. Az iskola létszámát az 1956-os forradalom némileg lecsökkentette, a mi osztályunkból is többen disszidáltak, és a tanári karból is többen elmentek. A zenei képzés kb. 1956-ig a Népművelési Minisztériumhoz tartozott, a közismereti képzés viszont az Oktatási Minisztériumhoz, de az együttműködés emlékeim szerint többnyire zökkenőmentes volt. Délelőtt voltak a zeneóráink, majd délután elmentünk a rövidített, 40 perces közismereti órákra, köztük ötperces szünetekkel. Utána mentünk vissza a konzervatóriumba, mert például hat óraker kezdődött a kóruspróba nyolcig, utána még esetleg kilencig népzeneóra... Mozgalmas évek voltak, de nagyon fontos volt a jövőnk szempontjából. Szabó Miklóst említettem. 1953-ban Fasang Árpád volt az igazgató, de őt 1954-ben Darvas József, aki az iskolatársa volt, elvitte a Népművelési Minisztériumba zenei főosztályvezetőnek. Akkor érkezett Szombathelyről Lendvai Ernő, a neves Bartók-kutató. Ez óriási dolog volt nekünk, lehet, hogy egy kis kamaszos sznobságból is. Jártunk hozzá Bartók-szemináriumra, ami egyébként kötelező volt a magasabb osztályosoknak, a negyed-ötödéveseknek. Akkor még öt év volt a konzervatórium néhány tanszaka. Mai fogalmak szerint 11. osztályos koromban a karvezetés-előkészítő utolsó éve mellett beiratkoztam a zeneszerzés-előkészítőre is. Három évig jártam zeneszerzésórákra, de nem fejeztem be. Egyébként most volt a 60 éves érettségi találkozóink, akik még megvagyunk, nyolcan jöttünk össze. Kettő kivételével zenészek lettünk, és egyik 1956-ban külföldre távozott, ugyancsak más szakmába vetődött barátunk is ott volt.

– *Egy érettségi bizonyítványt kaptak vagy kettőt?*

– Volt egy közismereti, gimnáziumi érettségi bizonyítványunk, és volt egy zenei gimnáziumi indexünk, olyan, mint egy főiskolai leckekönyv, tárgyakkal és aláírásokkal.

– *1963-ig volt a Zeneakadémia növendéke.*

– 1958-ban felvételiztem, és kerültem a Zeneakadémiára, egy népes osztályba. Huszonketten indultunk, egyet fegyelmissel eltávolítottak, egy kimaradt, így végül húszan maradtunk, ami kivételesen nagy létszámú osztálynak számított.

– *Kik voltak a mesterei?*

– Ez is nagyon szerencsésen alakult. Mi voltunk az utolsó évfolyam, akiket még Ádám Jenő taníthatott, mielőtt elküldték a Zeneakadémiáról, 63 évesen, mondván, hogy nem alkalmas az ifjúság nevelésére. Tanszékvezető volt, ő tanított nekünk módszertant és népzénet. Népzenetudományi szempontból nekem már nem volt túl sok újdonság benne, de az a szellem, amit Ádám Jenő képviselt, meghatározó volt számomra. Később is kapcsolatban maradtunk, amikor kidobták a Zeneakadémiáról. Az utolsó évben még munkát is szerzett nekem. Akkor szerkesztette „*A dal mesterei*” című köteteket, és kijelölt bizonyos darabokat, amiket a Zeneakadémia könyvtárában ki kellett másolnom, meg transzponálnom (aztán kínlódhatott vele szegény, ha netán elhibáztam valamit...). Mindenesetre egy kis kenyérkeresethez juttatott. A továbbiakban is kapcsolatban maradtunk, némi kihagyással persze, mert elment párszor Amerikába, de megtisztelt azzal, hogy meglátogathattam náha, amikor itthon tartózkodott. Ő volt tehát az első tanszékvezetőm.

Szolfézusra a nagyszerű Hegyi Erzsébethez kerültünk először. Amikor Ádám Jenőt nyugdíjazták, egy fél évig még a népzénet is ő tanította nekünk. Később egy éven át

a zeneszerző Sári Tibor, a Zeneművész Szövetség főtájkára volt a szolfézstanárunk. Végül, szerencsénkre, Szónyi Erzsébet tanárnónél kötöttünk ki, aki a szolfézs mellett módszertant is tanított nekünk. Klasszikus zeneelméletet, később esztétikát Ujfalussy Józsefnél hallgattunk, romantikus zeneelméletet és prozódiaát Bárdos Lajosnál. Bárdos tanár úr két évig tanított minket, és hát nagyszerű volt!

Karvezetést Vásárhelyi Zoltánnál tanultam. Furcsa helyzet alakult ki, mert takarékosági okokból a nem sokkal korábban bevezetett kiscsoportos, zongora melletti előkészítő órákat eltörölték. Így aztán az első évben, sajnos éppen a szakmai alapvetés idején, a húszfős osztály heti egyszer két órára ott volt, egy tömegben karvezetésen. Vásárhelyi ennek ellenére, nagyon következetesen, sok mindent megtanított nekünk. Voltak azért különleges esetek. Előfordult, hogy nem volt már senki, akinek friss vezényelnivalója lett volna. Vásárhelyi tanár úr, akit magunk között csak *az Öregként* emlegettünk, bedühödött, és otthagyt minket. Néztük, ahogy ment át az utcán, betért a Líra presszóba egy rumos kávéra. Visszajött fél óra múlva, letolta a társaságot, és megesett, hogy elzavart minket. De kétségtelenül nagyon sokat tanultunk tőle, s az általa vezetett akadémiai kórusban is sok élményt kaptunk.

Másodévtől aztán Párkai István tanár úrhoz is jártunk, négyfős csoportokban, vezénylési gyakorlatra. Elég nagy volt a létszám, ezért aztán két-két évfolyam közös évfolyamkórust tartott. Harmadévtől már nyilvános koncerteken vezényeltünk egy-egy darabot, negyed- és ötödévben pedig külső kórusgyakorlaton kellett részt vennünk. Kettesével voltunk beosztva. Én például az egyik évben Vass Lajosnál voltam egy társammal, az Acélhang Dalárdánál. Velük szerepelhettünk a Zeneakadémián. Akkoriban minden koncertünk a Zeneakadémia nagytermének dobogóján volt! Utolsó évben pedig a műegyetemi kórushoz kerültem, amit Dobray István vezetett. Belőle később minisztériumi szakelőadó, majd módszertantanár lett a Zeneakadémián. Tanított még minket Gárdonyi Zoltán, aki Ádám Jenő után, ideiglenesen, egy évig tanszékvezetőnk is volt. Már harmadévesek voltunk, amikor Szónyi tanárnő átvette a tanszék vezetését. Zeneörtönetre Szöllősy Andrásához és Bartha Déneshez jártunk. Ötödéves koromban vendéghallgatóként bekéredzkedtem a zene tudományi tanszakra, ott Szabolcsi Bencét hallgathattam.

– *Kodály tanár úr bejárt még a Zeneakadémiára azokban az években, amikor ott tanult?*

– Bejárt bizony, ott volt például a diplomakoncertünkön. Ehhez persze az is hozzájárult, hogy későbbi felesége, Péczely Sarolta az évfolyamtársunk volt. A mi osztályunkat hagyta ott másfél év után. Nem tudtunk semmit a kapcsolatukról, egy-két ember talán, ha sejtette, akik közelebbi kapcsolatban voltak Sáriékával. Egyik kedves barátom és évfolyamtársam, Sasvári Attila, aki a pécsi Zenetanárképző Intézet vezetője lett, mondta akkoriban, hogy nem lehetett olyan rossz osztály a miénk, ha Kodály tanár úr is, meg Ujfalussy tanár úr is onnan nősült. Valóban, Ujfalussy professzor felesége, Pap Enikő is az évfolyamtársunk volt.

– *Említette, hogy volt a korosztályában egy erős ragaszkodás Bartók Béla iránt. A Kodályhoz való közeledése a Zeneakadémián alakult ki? Ha igen, volt-e ebben meghatározó szerepe Vásárhelyi Zoltánnak?*

– Nem elsődleges, hiszen ahhoz a generációhoz tartozom, amely az első elemítől kezdve a Kodály-koncepció alapján, az Ádám–Kodály-énekeskönyveken nőtt fel.

Azt mondhatom: Vásárhelyi tanár úr inkább csak elmélyítette azt, ami már Szabó Miklósnál nagy művek éneklésével megalapozódott. A zenei szakiskolának nagy vegyeskara volt. És nem akármiket énekeltünk a kórossal! Például *A székelyekhez* című darabra emlékszem:

– „Körös körül sötét felhő az égen, / Egy magányos csillag ragyog közepén,

Az a csillag ott a magyar nép képe, / Kit idegen népek vettek középre.”

– Kodály 1957-ben volt 75 éves, és 1958 tavaszán ellátogatott Győrbe. A Széchenyi tér közepén áll a Lloyd épület, abban működött a városi művelődési ház, ott rendezték tiszteletére a koncertet. A koncerten a szakiskolás növendékek és tanárok válogatott, egyesített zenekara a *Nyári estét* játszotta, az egyik zongoratanár a *Meditációt* játszotta, valamelyik hegedűtanár az *Adagiót*, a kórus pedig a *Balassa Bálint elfelejtett énekét* és a *Jézus és a kufárokat* énekelte. A koncert előtt Kodály látogatást tett a bencés gimnáziumban, mert az édesapja ott érettségizett. (A Kodály nagypapa is Győrött halt meg mint visszavonult hadtáptiszt. Kodálynak két nagynénje pedig Orsolya-rendi nővér volt.) A látogatást követően Fasang Árpád kíséretében átjöttek a koncert helyszínére. A hangverseny után készült egy Kodály-interjú, amit aztán később nagyon furcsán félreértelmeztek. Kodály szavá is tette a Népszabadság szerkesztőjének – ebben az újságban közölték az interjú részleteit –, hogy kissé vonalasan értelmezték a *Jézus és a kufárokat*. Mintha Kodály helyeselte volna azt, hogy 56 után megtorlások következtek. Mindenesetre valami rossz felhangja volt a közzétett interjúnak. Tény, hogy a *Jézus és a kufárokat* jó ideig nem lehetett előadni. Emlékszem, röviddel a győri koncert után egy csereakció keretében elmentünk a pécsi konzervatóriumba, vittük a Kodály-műsorunkat, de a pécsi Liszt Teremben nem énekelhettük el a *Jézus és a kufárokat*. Azt csak Kodály jelenlétében lehetett előadni. Aztán pár évvel később, amikor – micsoda firtora a politikának! – a KISZ egyetemi kórusa énekelte, már újra műsorra lehetett tűzni. A főiskolai kórossal is énekeltek Vásárhelyi tanár úr vezényletével, például egy kecskeméti hangversenyen, 1962. április 4-én!

Az 56–57-es tanévben a *Zrínyi szózatát* tanultuk. Szabó Miklós karnagy úr emlékezete szerint abban a biztos tudatban, hogy az iskola falain belül, műhelymunkának megtanulhatjuk, de koncerten nem lehet majd elénekelni. Az én emlékezetemben az maradt meg, hogy felállt a kórus, elénekeltek egyben az egészet, szinte főpróbaszerűen, már csaknem koncertérett változatban. De közönség előtt tényleg nem is énekelhettük el. Kétségtelenül volt olyan olvasata a műnek, amelytől okkal tartott a hatalom.

Fontos élményem a már említett, Lendvai Ernő-féle időszakból, hogy időnként elvittek minket Budapestre. Például a *Zrínyi szózata* koncerttermi bemutatóján is ott lehettünk, 1955. december 18-án – akkor jártam először a Zeneakadémián – a második emeleti diákerkélyről hallgattuk a művet. Hatalmas élmény volt. Mint ahogyan az is, hogy még ugyanabban az évben a szeptemberi Bartók-emlékhangversenyt hallgathattuk ugyanott. Akkor még lehetett a Zeneakadémián körben állni a nézőtérén, és állóhelyről élveztük végig a Bartók-hangversenyt. 1956 őszén az Operaházba mehettünk, amikor először játszották Bartók három színpadi művét együtt! Gondolom, szeptember 26., Bartók halálának évfordulója tájékán lehetett. Ezek a lehetőségek nagyon sokat számítottak nekünk. Azt hiszem, be voltunk oltva, nemcsak Bartókkal, de Kodállal is!

– Említette, hogy Kodály Zoltán jelen volt a diplomakoncertjükön. Meg is szólalt, vagy csak ült a közönség soraiban?

– Azon a koncerten nem szólalt meg. 1962 decemberében, amikor 80 éves volt, Szőnyi tanárnő meghívta egy tanszaki hangversenyre, a kupolaterembe. Akkor ötödéves voltam. Szőnyi tanárnő megtisztelt azzal, hogy rám bízta *A magyarokhoz* kánon vezényletét. Felálltam az orgonapódiumra, előttem a nagy tömeg, összevissza, férfiak, nők vegyesen. Zavaromban nemigen tudtam mihez kezdeni, de azért végül csak elénekeltük a művet. Vittem a kottámat Kodály tanár úrhoz aláíratni. Nem azt mondta, hogy jól van, fiatalember, egész ügyes volt, hanem azt, hogy fiatalember, ezt úgy kell csinálni, ahogy a kottában le van írva: elkezdi a basszus, aztán a tenor, és végigmondta, hogyan kellett volna jól elvezényelnem a művet. De azért a „Kodály” aláírás odakerült a kottámba. Nem volt nagyon jóleső érzés, de mégis szívesen őrzöm azt a pillanatot. Aztán két évvel később, még egyszer találkoztunk futólag az ISME konferencián. Sáríkával voltak, két szót, ha váltottunk egymással.

– *Hogyan alakult a pályája a zeneakadémiai évek után?*

– A diploma után visszamentem Győrbe, a volt iskolámba. Tanítottam mindenfelét, fúvós szolfézs-előkészítő osztálytól a tanárképzős népzeneig, módszertanig. Rövid ideig kijártam egy ének-zenei iskolába óraadóként, egy-vagy két osztályban tanítottam, meg kórust is vezettem, de valahogy nem az én műfajom volt. Nem tudtam összelelegedni azzal a korosztállyal, nehezen boldogultam velük, nem is volt igazán eredményes a munkám. 1966-ban született meg az elképzelés, hogy a tanárképző tagozatokat a konzervatóriumokból a Zeneakadémiához csatolják. Ez kettéosztotta a mi iskolánk tanári gárdáját is. Én maradtam a középfokú oktatásnál. Volt annyi előnye, hogy megkaptam a növendékenekart, mert jártam előtte két évig a Népművelési Intézetbe, zenekarvezetői kurzusra. Formálisan is volt tehát jogosítványom ehhez a munkához. Szerveztem egy kis kamarazenei csoportot is. Közben meghívtak a Győri Irodalmi Színházhoz zenei szerkesztőnek. Nagyon kiváló együttes volt, kerültek ki onnan hivatások is, Oszter Sándor például.

Időközben én lettem a szakiskolában a zeneelmélet-szolfézs tanszak vezetője. A pozícióval együtt járt, hogy szolfézsversenyeket kellett szerveznem. Egyszer egy ilyen verseny kapcsán kerestük fel Kodályné Sáríkat egy kollégával, hogy valami kis jutalomtárggyal hozzá tudna-e járulni a versenyhez? Kaptunk egy szép Kodály-plakettet, amit aztán a legjobb vihetett haza. Volt még egy alkalom, amikor már az amerikai Kodály Intézet ügye felvetődött. Denis Bacon, az intézet társalapítója ellátogatott Magyarországra, Győrbe, és eljött Sáríka is. Megnéztek egy irodalmi színpadi előadást, egy prózai balladaműsort, amihez nekem kellett zenét szerkesztenem. Kicsit több is volt ez, mint szerkesztés, apróbb feldolgozásokat komponáltam a darabhoz. Egy kamarazenei együttes kísérte az előadást, volt éneklés is benne, de főleg hangszeres darabok, és a színpad tagjai szép székelty ruhákban adták elő a szerkesztett műsort. Denis Baconnak és Sáríkáknak is nagyon tetszett. Tulajdonképpen akkor elevenítettük fel az egyébként szívélyes, de nem túl közeli, korábbi zeneakadémiai évfolyamtársi kapcsolatunkat. Aztán a következő évben, 1969-ben felvetette, hogy Kecskeméten Kodály Intézet alakul majd, volna-e kedvem eljönni ide dolgozni? Az intézet létrejöttének időpontja még teljesen bizonytalan volt, de azt már lehetett tudni, hogy 1970-ben lesz egy nemzetközi Kodály Szeminárium Kecskeméten. Gyorsan kellett döntenem, és végül igent mondtam. 1970. január elsejével lettem a kecskeméti Kodály Iskola kinevezett tanára.

– *Jött családotól, vagy csak egyedül?*

– A feleségem még utolsó éves zeneakadémista volt. A két nagyobb fiunk már megvolt: Tamás 1967-ben, Gergely 1969-ben született. A gyerekek többnyire velem voltak Győrben, a feleségem meg feljárt Pestre hetente több napra, a tanulmányai miatt. Volt tehát egy „kétszobás” lakásunk: az egyik szoba Pesten, a másik Győrött, a szülőknél. Aztán cseréltünk fél évre: családotól a feleségem szüleinél voltunk Budapesten, s én utaztam hetente egy napra Győrbe. Akkor már csak a növénykézenekart vezettem, meg zeneirodalmat tanítottam ott. Persze Kecskemétre is le-le kellett utazni a szeminárium szervezése miatt. Szerencsére – Nemesszeghy Lajosnénak is köszönhetően – elég hamar elintéződött, hogy letelepedhessünk Kecskeméten. A Kodály-szeminárium kellős közepén kellett egy hétvégén költözni. A Széchenyivárosban utaltak ki nekünk egy szövetkezeti lakást. Sokan irigykedtek is talán, hogy szinte azonnal lakáshoz jutottunk. Számunkra viszont, érthető módon, ez volt a feltétele az idejövetelnek.

– *Már 1970-től a leendő Kodály Intézet ügyeivel foglalkozott?*

– Mivel az intézet dolga akkor egy kicsit megfeneklett, én teljes óraszámban a Kodály Iskolában gimnazistákat tanítottam. Sokszínű és érdekes volt a munkám. Kórust vezettem, megszerveztem a Jeunesse Musicales csoportot, a jobb növendékekkel zenei műveltségi versenyeken indultunk. 1973. október 1-jéig voltam a Kodály Iskola állományában. 1973. júniusi keltezésű az a miniszteri rendelet, amely a Kodály Intézetet létrehozta. Szeptember 15-ével nevezték ki Kardos Pált igazgatónak, én pedig október 1-től lettem hivatalosan is a Kodály Intézet munkatársa. Az elsők egyike voltam, most pedig én vagyok itt a legrégebben, igaz, 15 éve már csak „továbbszolgáló obszitosként”.

– *Hogyan emlékszik vissza: a Kodály-kultusz a Tanár úr halálával azonnal életre kelt, vagy kellett az az 5-6 év, ami az intézet megalapításáig eltelt?*

– Többrétegű a válasz. Kétségtelen, hogy Kecskeméten a Kodály Iskola, amit csak lehetett, éltetett a Kodály-kultuszból az első perctől fogva. Akkor még a Kodály Kórus egy ütőképes férfikar volt, Zsiga Lászlóval az élén. Nekik is volt szerepük a kultusz ápolásában. Az iskola 1967-ben, már a Tanár úr halála után, kapta meg a névhasználat lehetőségét. Kodály maga nem szerette volna, hogy intézményt nevezzenek el róla. Azt írta Nemesszeghy Mártának, hogy „inkább a szellememben dolgozzanak, mint hogy a nevemben”. Kicsit ellentmondásos a dolog, mert a Kodály Kórus az elsők között, 1949-ben kapta meg Kodálytól a névhasználat lehetőségét. A hajdúszovátiaiak és Andor Ilona kórusa voltak még, akik életében használhatták a nevét. Az iskolák közül a Gulyás György vezette debreceni konzervatórium vehette fel először Kodály Zoltán nevét 1957-ben. De vissza a kecskeméti kultusz más elemeihez: amennyire csak lehetett, az iskola élére állt ennek. Például a szimfonikus zenekar is odaszegődött az ügy mellé, Kemény Endre is gyakran tűzött műsorra Kodály-műveket.

– *Az intézet létrejöttével kialakult annak a rendszere, hogy különféle külföldi csoportok nagyon alapos zenepedagógiai képzést kapnak Kecskeméten. Ugyanakkor a magyar zenepedagógusok továbbképzésére – feltehetően anyagi okok miatt – kevesebb energiát tud fordítani az intézmény. A kívülállónak könnyen lehet az a benyomása, hogy a japánok, a kínaiak*

vagy az amerikaiak ma már többet tudnak Kodály zenepedagógiai módszeréről, mint a hazai zenetanárok.

– Ez nem ilyen egyszerű. A kulturális belpolitika szempontjából jó érvnek tűnhet, de nem igazán megalapozott. Nincs tudomásom arról, hogy bárhol a világon olyan széles körű, rendszerszerű alkalmazása lenne a Kodály koncepciója alapján megszületett „magyar módszernek”, mint nálunk. Inkább – több esetben kiváló – részeredményekre hivatkozhatunk. Az intézet vonatkozásában másképpen kell megközelítenünk a kérdést, s nem is könnyű erről beszélnem, mert az intézet életében az első két év a nehéz indulás ideje volt, részben éppen a magyarok (tovább)képzésével kapcsolatban. Kinevezték Kardos Pált a Kodály Intézet élére, és kinevezték részfoglalkozásban Rozgonyi Évát, aki különben a Kodály Iskola igazgatója lett. Voltam még én, aki akkor – bár oktatói, adjunktusi kinevezéssel – elsősorban a könyvtár megszervezéséért voltam felelős. Továbbá volt még egy félállású adminisztrátor, aki szintén a Kodály iskolai munkája mellett került az intézethez. Négyen kezdtük el a munkát. A megyeháza/Megyei Tanács 14. emeletén kaptunk egy szobát.

A pontos részletekbe nem voltam beavatva, de azt tudom, hogy Kardos Pál tanár úr a Kodály Intézetből olyan intézményt szeretett volna létrehozni, ahol magyar énektanárokat képeznek. Ehhez az elképzeléséhez makacsul ragaszkodott. Kereste a lehetséges megoldást. Nem tudom, hogy az építési és egyéb ügyek hogyan haladtak, nem láttam bele a részletekbe akkor még. Megkaptam a magam munkáját, az intézeti könyvtár kialakítását, és mást nem. Nyomatékosítani szeretném: nem úgy jöttem ide Győrből, hogy én leszek majd a leendő igazgató. Eleve munkatársnak hívtak. Ezt azért hangsúlyozom, mert lábra kaptak különféle találgatások az esetleges vezetői ambícióimról. Nem voltak vezetői ambícióim. Kétségtelenül elég nehéz időszak volt az életemben az intézet indulásának ideje: a Kodály Iskolában már nem, itt még nem találtam meg a hozzám szabott feladatot, vagy én nem szabtam magamat eléggé az egy kapott feladathoz. De nem voltak vezetői ambícióim. Visszatekintve az intézet indulására, úgy látom, hogy Kardos Pál tanár úr nemes szándékkal, de az alapító okirattal ellentétben képzelte el a Kodály Intézet tevékenységét. A miniszteri rendeletben ugyanis világosan az szerepel, hogy az intézet feladata nemzetközi tanfolyamok szervezése. Csak a leírt céllal és rendeltetéssel lehetett létrehozni az új intézményt. Hivatalos szemszögből nézve: miért is hozott volna létre az állam a tanárképző főiskolák mellett csak egyetlen szakon működő, bármilyen magas szinten is dolgozó intézményt? Legfeljebb csak továbbképző intézményről lehetett szó. Ez a nézőponteltérés vezethetett ahhoz, hogy egy év után – egyébként nagyon furcsa „ügyintézésel”, kínos helyzetbe hozva mindkét érintett kiváló szakembert, Kardos Pált és Erdei Pétert – az utóbbi személyében új igazgató került a Kodály Intézet élére.

Az 1975-ös Kodály Szemináriumot már vele szerveztük, de még nem a felújítás alatt álló épületben. Ideiglenesen volt két szobánk a szintén új Művelődési Központnak a megyeháza felőli szárnyában, és a teljes könyvtárunk is ott volt elhelyezve. Bővültünk létszámban is, el kellett indulni az érdemi munkával. Az 1975-ös szeminárium és a Kodály Szimpózium ideje alatt, amikor is megalakult a Nemzetközi Kodály Társaság, ide, a frissen felújított egykori kolostor épületébe csak látogatóba jöttünk még. Néhány terem már be volt rendezve mutatóban, egyébként üres volt a ház. Talán egy kisebb fogadást rendeztek ott mindössze.

– *Nem is volt szándékukban tágítani a tevékenység határait?*

– Az az elgondolás, hogy a magyaroknak is kell adni a Kodály Intézetből valamit az itt megtermelhető szellemi javakból, nem sikkadt el, a kezdetektől működött, de nem diplomaadó tanárképzés formájában. Hosszú éveken keresztül vagy a szemináriumhoz kapcsolódóan, vagy külön, voltak intenzív magyar kurzusok is. A magyar énektanárok, karvezetők továbbképzése mindig is nagyon fontos volt számunkra. Egyik fontos területe volt ennek az 1980-as években az óvónői szakközépiskolai tanárok továbbképzése. Ebből az iskolatípusból, középiskola lévén, elég sok működött az országban, de nem voltak megfelelő felkészültségű tanárok a zenei képzéshez. Többnyire általános iskolára képesített tanárok tanították a leendő óvónőket. Ebben a munkában intenzívebben részt vettem, mert amikor az előbb említett átmeneti időszakot éltem, kaptam megbízást Róbert Gáborral, az óvónőképző zenetanárával közösen, hogy írjunk zenei tankönyveket az óvónői szakközépiskoláknak. Gábor a módszertani meg a furulyatanítási résszel foglalkozott, én a zenei készségfejlesztéssel meg a zeneelméleti és zeneirodalmi részekkel. Nagyon jól tudtunk együtt dolgozni, és jól sikerültek ezek a több kiadást is megért tankönyvek is. Még a kilencvenes években is jelent meg belőlük egy kissé átdolgozott, a mozgalmi daloktól javarészt megtisztított változat.

Nekem tehát személy szerint is szívügyem volt, hogy ez a képzés jól és sikeresen működjön. Elindult a képzés, Forrai Katalin és mások tevékeny részvételével, és odáig ment, hogy egy nagyon intenzív program lett belőle, nyári bentlakásos kurzussal, év közbeni konzultációs napokkal, majd ismét nyári, bentlakásos szakasszal zárult. Két-három éves, forgó rendszer volt ez, de mivel nem minősült alapképzésnek, ahhoz nem járult hozzá a minisztérium, hogy szakképesítést jelentő diplomát adjunk. Tanfolyami oklevelet kaptak, akik elvégezték. És csak ajánlás maradt az is, hogy a sikeresen végzők kapjanak béremelést, netán jobb minősítést. Tulajdonképpen ez a képzés volt a csúcspontja a magyaroknak szervezett munkánknak. Nagyon jó lett volna változatlan formában folytatni, de egy idő után leszállóágba került ez a képzési forma. Anyagi oka is volt, a továbbképzési rendszer intézményes átszervezése is okozta, hogy alábbhagyott az érdeklődés iránta. Az iskolatípus ideje is lejárt, egyre nehezebbé vált fenntartani, beiskolázni rá. Bezárultak azok a korábbi pénzügyi források is, ahonnan korábban szinte mindig sikerrel pénzhez jutottunk. Egyebek mellett ahhoz is kaptunk forrásokat, hogy határon túli magyarok jelentkezzenek a képzéseinkre. Szép számmal jöttek Erdélyből is, Kárpátaljáról is, Felvidékről is. Hogy az effajta továbbképzéseknek vége lett, nem rajtunk múltott.

– *A szakma nem kifogásolta, hogy javarészt külföldi hallgatók képzése folyik a Kodály Intézetben?*

– Sokszor kaptunk kritikát igen neves zenepedagógusoktól, Szabó Helgától például, és másoktól is, hogy miért nem foglalkozunk a magyarok ügyével. Miért nem szólunk bele például tantervi és óraszámkérdésekbe? Azért, mert a Kodály Intézet nem oktatási hatóság. Vannak dolgok, amiket ki tudtunk harcolni, nem a saját érdekünkben, hanem az ügy érdekében, de legfeljebb ezeket a tanfolyami ügyeket. A Kodály Intézet akkor szólhat bele például egy tantervbe, ha az intézetet hivatalból, vagy az intézet képviselőjében valakit személyre szólóan meghívunk. Ilyen módon én magam többször vettem részt különféle tantervi bizottságokban, nemcsak az óvónőképzőké-

ben, hanem más intézményi kört illetően is, általánosabb ügyekben is, de tudomásul kellett vennem, hogy nem lehetett a miénk a döntés joga.

Volt a 70-es évek végén, a 80-as évek elején egy négyéves akadémiai ciklus, amikor mindenféle oktatási területen felméréseket végzett a Tudományos Akadémia. Ujfalussy tanár úr akkor a Bartók Archívum igazgatója volt, még nem volt rektor. Ő volt a társadalomtudományi alelnök az Akadémián. Létrejött ott egy zenepedagógiai munkabizottság, minden iskolatípus képviselőjében jöttek oda szakemberek, meghívtak engem is. Részt vettem a véleményező, tanácsadó, felmérő testület munkájában, és rám jutott a feladat, hogy a beérkezett jelentésekből összeállítsak egy kis könyvecskét. Helyzetjelentés volt a magyarországi zenepedagógia állapotáról, eredményeiről és sok-sok problémájáról.

– *Voltak-e nehéz évek az intézet életében?*

– Olykor külső okok miatt is. A 80-as évek elején, amikor dúlt az afganisztáni háború, azt mi is megéreztük. Ahogy megéreztük a kilencvenes években a délszláv háború következményeit is. Volt egy rendkívül sikeres Kodály Szeminárium. Akkor éppen – Erdei Pétert helyettesítve – én voltam a megbízott igazgató, és a megnyitón, az Újkollégium nagytermében, a sok országból érkezett sok-sok ember előtt nem lehetett nem beszélni arról, hogy a közvetlen szomszédságunkban tombol a háború. „Forr a világ bús tengere, óh, magyar...” – így kezdtem a köszöntőmet. Volt abban az évben nálunk egy sikeres óvodapedagógiai ISME konferencia, de a következőt már nem tudták megrendezni. Nem jöttek el az emberek, mert félték a háborús helyzettől. Természetes, hogy a nemzetközi válságok, háborús helyzetek következményeit anyagi értelemben is mindig megszenvedte az intézet. De azt előre nem tudtuk megjósolni, hogy melyik évben honnan, melyik földrészről vagy országból lesz nagyobb érdeklődés. Volt olyan időszak, amikor rendszeresen hozott egy japán magánintézet vezetője 20-30 fős csoportokat a képzéseinkre. Aztán a japánok létszáma csökkent, de voltak évek, amikor meglepően sokan jöttek Írországból és Amerikából. Később megjelent a latin világ, nem annyira az olaszok, bár onnan is akadt mindig néhány ember, inkább a spanyolok. Mostanában portugálok jönnek rendszeresen, ugyanakkor a skandinávok szinte teljesen elmaradtak. Voltak évek, amikor többen jöttek dánok, norvégok, finnek is itt-ott, meg svédok. De nem volt olyan nagy az érdeklődés, mint amire számítottunk.

– *Változott-e a helyzet azzal, hogy a Kodály Intézetet integrálta a Zeneművészeti Egyetem, hogy immáron bő tíz éve hivatalosan is része az intézet a Zeneakadémiának?*

– Gyakorlatilag minden megváltozott. Talán nem volt teljesen zökkenőmentes az átállás, voltak nehéz időszakok, de azt hiszem, kölcsönösen jól jártunk. Fontos, hogy létrejöhessen a mesterképzés.

Ami a hallgatókat illeti, vannak olyanok, akik visszatérnek hozzánk. Főként azok, akik rájönnek, hogy itt valami olyasmit kapnak, és olyan módon foglalkoznak velük, amit máshol nem tapasztaltak meg. Erre szakmai értelemben nagyon is szükség van. Például olyanok esetében tapasztaltuk a hosszabbítás vagy visszatérés szándékát, akik először csak féléves Erasmus-ösztöndíjjal jöttek a Kodály Intézetbe. Az egy szemeszter valóban kevés, sőt még az egy év is, inkább a két év látszik optimálisnak. Ahhoz, hogy a tanulók összeálljanak rendszerré, leülepedjenek ilyen rövid idő alatt, segítség lehet a mi oktatási szisztémánk, amiben nagyon komoly szerepe van

a gyakorlati képzésnek. Ha valahol, ebbe bele tudnak intézményesen kapcsolódni, mint most például Kínában. Mondhatni: felfedeztek bennünket, és sokan jönnek a képzéseinkre.

– *Összefüggésbe hozható az érdeklődés a Kodály-módszer mindenkori kedveltségével, konjunktúrájával az egyes államokban, vagy ez túlzott leegyszerűsítése lenne a háttérben meghúzódó okoknak?*

– Kulcskérdés, hogy mennyire érzik magukhoz közel a kodályi elveket. Azt hiszem, a görögöknél is, az íreknél is az egyik indíték nem önmagában a módszertan, vagy a tanítási technikák jelentették a vonzerőt, hanem az, hogy a saját zenei hagyományukkal, dalkincsükkel is alkalmazható. Az írek, akik szinte elveszítették a nyelvüket, boldogan fedezték fel, hogy mégiscsak van népzenejük, van zenei anyanyelvük. Ugyanezt tapasztaltuk a görögöknél, az ibériaiaknál is. Ezek a szempontok közrejátszottak abban, hogy eljöttek-e a képzéseinkre, és abban is, hogy mekkora létszámmal. Aki a saját hagyomány fontosságát nem látja, az nem látja a Kodály-koncepció teljességét. De nem csak arról van szó, hogy népzenei alapul, és nem csak arról, hogy relatív szolmizációval tanítjuk a zenei írás-olvasást, vagy hogy énekelünk. Fontos, hogy Kodály egész művelődési, iskolarendszerbeli koncepciót fogalmazott meg. Magyarországon tulajdonképpen a második világháborút követő, úgynevezett demokratikus átalakulással, a nyolcosztályos általános iskolával adódott egy olyan iskolarendszer, amelyben Kodály teljességgel megvalósíthatta a maga elképzelését. Dobszay Lászlónak volt egyszer egy kritikai megjegyzése arról, hogy Kodály reformjainak, elképzeléseinek, fantasztikus koncepciójának az volt kezdetben az ellentmondása, hogy ezt a forradalmian újszerű dolgot egy olyan iskolarendszerben akarta megvalósítani, ami erre teljesen alkalmatlan volt. Kodály maga úgy gondolta, hogy az elképzelését egyaránt meg lehet valósítani a polgári iskolában, a líceumban és a gimnáziumban is, a tanítóképzőben is, mindenhol, az iskolatípusok saját keretein belül. Az, hogy bevezettek egy egységes iskolarendszert az egész országban, biztosan előmozdította a módszer sikerét. Ez a lépés is hozzájárult, hogy szélesebb körben elterjedjen, hogy általános legyen. Mert ha egyféle tankönyv van, ott van a közös alap, a közös dalkincs, a közös módszer, akkor már csak az a kérdés, hogy ki mennyire felkészült hozzá. Sokszor előfordult, hogy a lelkes és jól felkészült, kántortanítóból lett zenetanár esetleg többre vitte a maga korlátozottabb zenei tudásával, mint az, akinek papíron magasabb végzettsége volt. Nagyon sok tényezője van annak, hogy ki, mikor, hogyan lesz eredményes pedagógus.

– *Mit tanított az intézetben?*

– Tanítottam mindenfélét, főleg magyaroknak, de külföldieknek is, szolfézt és zeneirodalmat, a Kodály-életművet. A kezdeti időszakban Hegyi Erzsébet mellett dolgoztam, mintegy tanársegédként. Nagy hátrányom volt a többiekkel szemben, hogy nem beszéltem angolul. Franciát tanultam korábban, de az intézetben az angol nélkülözhetetlen volt. Érthető, hogy amikor bekapcsolódtam az oktatásba, javarészt a magyar tanárok továbbképzésében adódtak feladataim, de aztán elsajátítottam az angolt, és már a külföldieknek szánt kurzusokon is kaptam szerepet. Mi több, volt olyan tárgy, amelyet én magam kezdeményeztem. Ilyen volt a Kodály-életmű oktatása, vagy az ázsiai hallgatóknak az európai zenetörténet, illetve zeneirodalom, műelemzés, történeti és műfaji háttér. Volt idő, amikor például úgy próbáltam

Kodály zeneszerzői életművét tanítani, hogy nem volt előtte vagy mellette magyar zenetörténeti áttekintés, hanem Kodályhoz kapcsoltam mindig a szükséges kiegészítő ismereteket. A népzenehez, a történelmi zenei anyaghoz, a verbunkoshoz, a romantikus zenei hagyományhoz és még sok mindenhez remekül kapcsolható Kodály zenéje. Ezek ürügyén lehetett beszélni a virágénekekről éppúgy, mint a 19. század zenéjéről, Erkelről és Lisztről. Szóba került sok minden, aminek a folytatása, bizonyos tekintetben a betetőzése a kodályi életmű. Míg Bartók inkább földrajzi szélességben, addig Kodály inkább történelmi mélységben gondolkodott. Ez következik kettejük egyéniségének különbözőségéből.

– *Hogyan vált a Kodály-életmű kutatójává? A kutatás jobban érdekelte, mint az előadó-művészet?*

– Mi itt az intézetben a pedagógiai munkánk mellett valamennyien vállaltunk egyéb feladatokat is. Egyikünknek az előadó-művészet volt a fontosabb, másikunknak más. Nekem az volt a szerencsém, hogy volt, ami mélyen megérintett és érdekelt az interpretáció mellett, mert abban talán nem voltam eléggé kitartó, cél tudatos, vagy talán csak nem tudtam eléggé uralkodni a mindenkori helyzeteken. Már 1965-től kezdve rendszeresen írtam a Kisalföldbe koncertkritikákat, és interjúim jelentek meg zenei szaklapokban és folyóiratokban. Lexikoncikkeket is írtam az akkor megjelenő Zenei Lexikon számára. Volt némi íráskészségem, adott volt az érdeklődés is, hogy bogarászak egyrészt a művekben, másrészt a történeti vonatkozásaikban. Ezek kezdetben esetleges, sporadikus ügyek voltak. Bekapcsolódtam az Ifjú Zenebarátok közösségén keresztül a zenei ismeretterjesztő munkába is, később a már korábban említett tananyag-kidolgozásban volt szerepem hosszú időn át. Kértek tőlem később is könyvismertetőket, interjúkat, például a Forrás folyóiratban is rendszeresen jelentek meg írásaim. A Kodály Intézet évkönyveinek szerkesztése is jó alkalom volt, hogy mások írásai mellett magam is köztegyek egy-egy tanulmányt. A fontosabb írásaim aztán Erdei Péter, aki mindig támogatta a munkámat, szorgalmazására 1999-ben, *22 zenei írás* címmel összeálltak köteté. A doktori disszertációmát már angol nyelven írtam meg, az a munka Kodály Zoltán munkásságát állította a középpontba. Az életművet folyamatosan kutatom azóta is.

– *Önálló Kodály-monográfia megírását, megjelentetését nem tervezi?*

– A kutatások során a sok részletből természetesen összeáll az emberben egy nagyobb, átfogóbb kép. Nem akarom elkiabálni, de van felkérésem egy monográfiára. Úgy tekintek rá, mint az eddigi kutatásaimat összegző, lerovandó adósságra. A Kodály-irodalomban szép számmal vannak kiváló monografikus munkák Bónis Ferentől, Breuer Jánostól, Dalos Annától, de egy kisebb monográfiára való új anyagom nekem is összegyűlt az évek alatt.

– *Aktuálisan milyen Kodály Zoltán megítélése külföldön?*

– Kétségtávon kívül kevesebbet játszátk Kodály zenéjét, mint Bartókét. De most az évforduló kapcsán például Londonban, a Royal Albert Hall idei nyári koncertsorozatában a záróest fő műve a Budavári Te Deum volt. A koncert első felében játszottak más szerzőktől több rövidebb művet is. A britek is fontosnak érezték, hogy Kodályról méltó módon megemlékezzenek. De ne csak a külföldet nézzük! Mi itt Kecskeméten gyakran hangoztatjuk, hogy Kodály városa vagyunk, de valahogy az egész nehézke-

sebben megy, kevesebb érdeklődést vált ki, mint elvárható lenne. Magam sem tudom már, hogy mit kellene, vagy mit lehetne másként csinálni, de tény, hogy valahogy nem épül be eléggé a szélesebb közönség tudatába, hogy milyen értékek vagyunk a birtokában.

– *Erdei Péter azt vetette fel például, hogy Kecskemétnek a magyar Salzburggá kellene válnia. Egyetért vele?*

– Kicsit túlzásnak érzem, bár a szándékot becsülöm. Volt nekem is egy javaslatom a nyári fesztiválra vonatkozóan. Felvettem, hogy nem tudok olyan fesztiválról, ahol a folklorizmus nem eredeti, népzenei formában, nem is revival, azaz az eredetit utánzó formában, hanem műzenévé, magas művészté válva jelenne meg. A 19. század végéről, a 20. század elejéről tele van a zeneirodalom, főleg Közép-Európa Sztravinszkijtől Szymanowskiig, Kodálytól Enescuig olyan szerzőkkel, akik a népzeneből merítettek ihletet, vagy oda tértek vissza, mint ősforráshoz. Talán ezt kéne Kodály égisze alatt, nyári vagy tavaszi fesztiválok formájában Kecskemétnek felkarolnia és megrendeznie a maga műfaji sokszínűségében.

– *Ha ez a fesztivál nem jön létre, a jelenlegi gyakorlaton mit változtatna?*

– Kecskeméten is lehetne az a feladata az előadóművészeknek is, a műsorszerkesztőknek is, hogy minél többet mutassanak meg módszeresen az életműből. Hihetetlenül gazdag mondanivalójú, minden van benne a fanyar, ironikus humortól kezdve a megrendítő tragédiáig, a hősi emlékezéstől az építő nemzetostorozásig, a szelíd lírától az áhítatig tényleg minden.

Ami ennek a zenének a forrásvidékét illeti: Kodály a városi munkásság kultúráját nem tartotta alkalmasnak arra, hogy a gyökereket ott keresse. Nem véletlen, hogy például nem zenésített meg József Attila-verseket. A kulturális és társadalmi tapasztalatot máshol, a faluban szerezte. Huszonéves népdalgyűjtőként szembesült azaz, hogy az alkoholizmus például micsoda pusztítást végez a falusi parasztság körében, ugyanakkor rácsodálkozott arra is, hogy ez az archaikus közösség micsoda értékeket őrzött meg a dalaiban. Ebben találta meg a kontinuitást a modern magyar zenéhez. Mindezt sokszor nehéz megérteni a modernizmus vagy a civilizáció oldaláról. Megújításra szükség van, de csak a hagyomány alapján! Bartók is azt mondja a zenére vonatkoztatva, hogy a bolond szakítana csak a múlttal, az értékkel, mert minden valamirevaló újítás a múltban gyökerezik. És nem abban, hogy kicsit kipofozom és modernné változtatom! Az pusztán technikai kérdés. De hogy abból hogyan sarjad ki az új, ezt kéne nekünk valahogy jobban megérteni. És akkor akár a pedagógiai nézeteket, akár a zenei nevelést, akár egyebet is kritikával szemlélhetne az ember. De úgy, hogy nem szabad lera-gadni egy-egy részletnél! Nem értelmezni, hanem megérteni kell Kodályt! Ha értelmezem, akkor mindig a magam dolgát próbálom meg belemagyarázni. Mint a rendezői színház esetében. Ahelyett, hogy megpróbálnák előbb megérteni, és csak utána értelmezni. Azt hiszem, ez zenehallgatónak is, de a vele foglalkozó szakembernek, muzsikusnak is fontos.

Szeptemberben jelent meg Bónis Ferenc szerkesztésében az *Így láttuk Kodályt* című emlékezéskötet legújabb, negyedik kiadása, újabb nyolc írással. Ebben olvasható Heltay Lászlónak, a neves, Angliában és Új-Zélandon működött karnagynak a visszaemlékezése. Ő idézi azt, amit Kodály Debussyről írt annak halálakor, 1918-ban. Heltay az

akkor Kodály által írottakat most magára Kodályra vonatkoztatja: „Talán nem a legnagyobbak közül való, de költő a maga világában, s ennél több senki sem lehet.”

Nem lehet őt elintézni és leírni pusztán azzal, hogy nagy zenepedagógus volt. Zeneszerzőnek is igen jelentős volt! Úgy érzem, hogy a korábbi generáció és Bartók modernista stílusa között az ő munkássága jelenti az összekötő kapcsot. Óriási hiátus lenne a magyar zene kontinuitásában, ha Liszt és Bartók között nem lenne ott Kodály.

– *Bartók modernizmusa az oka, hogy az ő műveit jóval gyakrabban tűzik műsorra külföldön, mint Kodályét?*

– Biztosan ez is hozzájárul. Bartóknak talán kevésbé volt erős a nemzeti történelmi kötődése, több a hangszeres műve is. Bár a zenekari repertoárja nem olyan nagy, nem sokkal nagyobb, mint Kodályé. Meg kell hallgatni a műveket, elő kell adni őket – ez a kulcskérdés. Vannak darabok, amelyek mélységesen megrendítik az embert, vagy éppen nagyon fel tudják emelni.

– *Van becslése a közönség nagyságáról, létszámáról, amely ma még képes lehet megrendülni egy-egy zeneművön vagy koncerten?*

– Kétségkívül nagy a baj. A közelmúltban mondta egy konferencián Agócs Gergely népzene kutató a fiatalabb és a középgeneráció kapcsán, hogy tapasztalata szerint ők már nem énekelnek. Ez jórészt a technikai civilizációnak az „eredménye”. Beigazolódik az, amit Kodály 1966-ban már leírt a *Zenei nevelés* című könyve rövid előszavában: „Korunk olyan úton halad, amelynek a végén az ember maga is géppé válik. Ettől csak az ének szelleme véd meg.”

– *Hosszú idő eltelt a kodályi pedagógiai módszer közkinccsé válása óta, mégsem lehetünk nagyon büszkék a hazai képzés általános állapotára.*

– Kevés híján tragédiája az egész ügynek, hogy a mindenkori kormányzatok soha nem látták át egészében, hogy ennek a pedagógiának mi az értelme és haszna, és hogyan működik. Ha átlátták volna, Kodálynak nem kellett volna mindig hadakozni, és nem kellett volna a 80. születésnapjára plusz egy énekórát kérnie a 8. osztályok számára! Pedagógiai nonszensznek tartom, amikor valakik amellelt érvelnek, hogy az énektanításra elég a heti egy óra! Kodály is érvel azzal, hogy az ének-zene gyakorlati tárgy, ami mindennapi gyakorlást kíván. Ha ez elméleti óra volna, akkor elképzelhető, hogy elég a heti egy alkalom, de gyakorlati tárgynál kizárt! Ezért végzetes dolog, hogy például a zeneiskolában lecsökkentették a szolfézsoktatást. Négy évig kötelező, és aztán 5–6. osztályban ki lehet váltani zeneirodalommal, kamarazenével, vagy valami egyébgel. Azoknak nem a szolfézs rovására, hanem amellelt kellene teret adni! A másik gond, hogy összevonják a szolfézsozókat. És hiába lesz 90 perc egyben, nem ugyanaz, mint a heti kétszer 45 perc! Más az intenzitás, mint amikor kedden is van 45 perces, meg pénteken is van 45 perces szolfézs. Jó esetben az összevont óra az egyhez képest másfélszeres határfokú. Nem azért, mert a tanár nem tud mihez kezdeni a diákjaival dupla órában, hanem egyszerűen azért, mert nincs meg a kellő leülepedési, gyakorlási idő a tanultak rögzítéséhez és elmélyítéséhez.

– *Tagja néhány olyan nemzetközi és hazai társaságnak és köztestületnek, ahonnan elvileg lenne mód a hazai trendekre hatást gyakorolni. A Magyar Művészeti Akadémia vagy a*

Kodály Társaság – akár a hazai, akár a nemzetközi – tud-e érdemben hatni arra, hogy milyen irányokba változzék egy-egy folyamat, vagy ez teljes egészében a mindenkori kormányzatok kompetenciája?

– Ez javarészt kormányzati kompetencia. Nem látok túl sok esélyt arra, hogy ezek a szervezetek lényeges kérdésekben eredményesen beleszólhatnak a folyamatokba. Persze vannak esetek, amikor megkérdezik a véleményünket. Most kivételes helyzet van azóta, hogy Balog miniszter úr a tavalyelőtti pécsi Europa Cantat végén bejelentette a mindennapos éneklés programot. Mindenki megriadt, hogy ettől kezdve mindennap lesz énekóra. Pedig nem erről van szó. A másik oldal azt szajkózza, hogy ebből sem lesz semmi, mert eltelt másfél év, és nincs érdemi elmozdulás, nem történik semmi. A Kodály Társaságban betöltött előmunkás szerepem miatt bekerültem a Hoppál államtitkár úr által vezetett bizottságba, ahol a számos egyéb elfoglaltságunk miatt tényleg elég lassan mozdulnak a dolgok. Nagyon jellemző volt az, amit a Marczibányi téri Kodály Iskola igazgatónöje mondott, aki pedagógiai és vezetői szempontból egyaránt kiváló felkészültségű: A bejelentést követő első országos igazgatói értekezleten, ahol 300-350 igazgató volt együtt, szinte a társaság egésze felhördült, hogy na, még ezt is... Mert szervezni kell, mert ember kell hozzá, mert hely kell hozzá, mert idő kell hozzá és így tovább. Azt akarom éreztetni, hogy nagyon sok sebből vérzik ez az ügy, és hogy nagyon nehéz még a legjobb elképzelést is keresztülvinni. Még a szakmai közeget is.

Érdemes felelegetnünk az ének-zenei iskolák ügyét is. A nyolcvanas évek közepén 200 felett volt az ebbe a típusba tartozó intézmények száma. Ma pedig nincs annyi, amennyi 1967-ben, Kodály Zoltán halálakor volt. Két évvel ezelőtt Joób Árpád, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Kodály társasági tagcsoport vezetője, aki korábban a nyíregyházi főiskola tanszékvezetője volt, szervezett a tanszékkel közösen egy konferenciát az ének-zenei iskolák tanárai számára. A szervezéshez szüksége lett volna az intézmények pontos listájára. Kértem egy listát a Klebelsberg Központ akkori munkatársától, de kiderült, hogy az ének-zenei iskolákat külön nem tartják nyilván. Egy komplett általános iskolai listából kellett egyenként kibogarászni őket. Találtunk valamivel több mint hatvanat. Egy találkozón, amelyen az illetékes közoktatási államtitkár is részt vett, valamelyest sikerült pontosítani a számot. Eszerint ma 82 vagy 86 ének-zenei iskola működik az országban. Sajnos azóta is tudunk olyanról, ami megszűnt.

– Milyen okok állnak a megszűnések mögött? Csak anyagi okok?

– Többféle oka van. Egy részük még a kilencvenes évekre tehető. Egyfelől volt akkor egy olyan oktatási kormányzat, amelyik az új trendekre esküdött, másfelől jelentkezett egy társadalmi igény is. Egyrészt a nyelvoktatás igénye, másfelől pedig a gyermek szabad választásának igénye, hogy maga dönthesse arról, mit is akar tanulni. Szóval egyfajta liberalizmus. Fontos elem még az is, hogy a lovak közé dobták a gyepelót. Az önkormányzatok lettek a közoktatási intézmények fenntartói, és egy ének-zenei iskola fenntartása költségesebb, mint egy normál tantervű általános iskoláé. Nem volt meg a kellő súlyú politikai-társadalmi igény sem erre az iskola-típusra. Az ének-zenei iskolákat helyben egy kicsit mindig elit iskolának tartották. Pozitív felhanggal is, meg pejoratív felhanggal is. De ezt tapasztaltuk már a hetvenes években is. Ott volt a tanácsi és a párt-nomenklatúra. Volt köztük, aki azért adta a gyermekét az ének-zenei iskolába, mert tudta, hogy ott intenzívebb munka folyik.

Fegyelmezettebb és eredményesebb is. Nem arról van szó, hogy nem voltak más, jól működő általános iskolák, vagy hogy csak az ének-zenei iskolák lettek volna sikeresek, de mégiscsak valami olyasmit láttak bennük – és itt Kecskeméten én is ezt tapasztaltam –, ami miatt ragaszkodtak hozzá, akár hatalmi eszközökkel is, hogy ide járassák a gyermekeiket. Ma más okok miatt, de van valami, s nem is biztos, hogy a zenei nevelés, ami miatt vonzó egyesek számára ez az iskolatípus. Tapasztaljuk, hogy sokak számára csak egy ideig. Úgy tudom, ma már négy vagy öt párhuzamos osztály működik a Kodály Iskolában, az alsó tagozaton. Ám amikor a gyermek odakerül, hogy pályát választ, és az a pálya nem zenei, akkor már viszik is máshová, mert úgy gondolják, hogy az ének-zenei iskola nem tudja a választott szakterületen megadni mindazt, amire majd az egyetemen szüksége lesz a gyermeknek. Pedig elvileg meg kellene tudni adnia minden területen. Hiszen annak idején a mi növendékeink közül is számosan választottak más, nem zenei pályát, sikeresen.

– *És akik ének-zenei iskolába járnak a szülei szándékából, és nem a saját motivációik miatt, őket is megváltoztatja az intézmény szelleme?*

– Nem feltétlenül teljesül, hogy egy 25 fős osztályból legalább húszan kórustagok vagy koncertlátogatók legyenek. Sajnos éppen a zenehallgatóvá nevelés mutatkozik számomra a kevésbé sikeres területnek. Ugyanakkor más oldalról tényleg nagyon fontos az ének-zenei iskolák közösségformáló szerepe. Ebből a szempontból mégiscsak nagyon hatékonyak tudnak lenni.

– *Ön annak az egyre kisebb létszámú generációnak a tagja, akiknek még volt valamilyen közvetlen Kodály-élménye. Látja-e azt az elkötelezett utánpótlást, akiről feltételezhető, hogy a kultuszt vagy az egész ügyet érdemben képesek továbbvinni? Kinevelték-e őket?*

– Ez a nagy szakmai és lelkiismereti kérdés. Innen a Kodály Intézetből mondhatnánk azt, hogy bocsánat, nem rajtunk múlott, legfeljebb csak áttételes szerepünk volt abban, hogy a magyar zenei elitet neveljük. Kétségeim vannak ugyan, de azért akadnak mindig olyanok, akik kellően lelkesednek az ügyért, és nem akarnak mindig, mindent fenekestől felfordítani, hanem keresik az újítás, az innováció és a hagyományörzés közötti egyensúlyt, a járható utakat. Úgy vélem, az embereket érő, sokféle befolyás közül a zenei területen különösen erős a populáris (szub)kultúra jelenléte és befolyása. Ma már mindent ez ural, és gyakran hallja az ember, ha kortárs zenéről van szó, hogy igen, korunknak ez a hangja. Kétségeim vannak. Az ember szomorú, hogy így van, de nem adja fel. Azt hiszem, nagyon sok múlik azon, hogy mintaként mi jön felülről. Beszélgettünk arról, hogy mindig ugyanazt a 150-200 embert lehet látni a város minden kulturális rendezvényén. Ebben benne van, hogy a családban is meg az iskolában is – beleértem a zeneiskolát is – hiányzik az a direkttebb áthagyományozódás, a „gyere, menjünk, hallgassuk meg!” mozzanata. Erőltetni nyilván nem lehet. És annak, hogy a gyerek az iskolában az év során meghallgat két filharmóniai koncertet, sajnos csak ritkán lesz érdemi hatása.

– *Életformává kellene válnia a zenehallgatásnak vagy a koncertre, operába járásnak?*

– Még a zenetanárok életformájában sincs benne, hogy én zenész vagyok. Mondhatja valaki azt is, hogy a város koncertkínálata nem eléggé színvonalas, majd akkor megy el egy hangversenyre, ha jön a nagy sztár, őt majd meghallgatja. Most egy ilyen „sztárfellépős” koncertsorozat készült a Filharmóniánál. Lehet, hogy erre

többen eljönnek, de ebben sem vagyok biztos. Alapvető, hogy a többé-kevésbé rendszeres koncertlátogatás és zenehallgatás hozzátartozik a zenészi, s talán a polgári léthez is.

– *Optimista a jövőt illetően?*

– Van egy nagyon furcsa törés a gyakorlatban. Mindabban, amit Kodály elgondolt, és ami eddig megvalósult. Nyilvánvaló, hogy pusztán attól, hogy valaki kórusban énekel, nem lesz automatikusan zenehallgató, koncertlátogató, pláne nem olyan, aki kamarazenét is hallgat. Mondok egy más példát: az, aki éneklő a népdalkörben a népdalokat, például egy népdalcsoportban eléneklő a *Mátrai képek* dalait, nem biztos, hogy tud mit kezdeni a *Mátrai képekkel* mint kóruszsimfóniával. Ezek olyan dolgok, amiket nagyon nehéz megmagyarázni, és nagyon nehéz kitalálni azt az utat, hogy hol és milyen áttételek útján működhethetnének. Ugyanakkor az embernek sír a lelke, hogy van itt egy ilyen nagyszerű dolog, ami esetleg ebek harmincadjára mehet. Ne engedjük!

Köszönöm a beszélgetést!

Az interjút Kriskó János készítette.

„Kecskemétnek a magyar Salzburggá kell válnia”

Interjú Erdei Péterrel

Erdei Péter, a Magyar Köztársaság Érdemes Művésze, Liszt- és Bartók–Pásztory-díjas karnagy, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem címzetes egyetemi tanára, a Kodály Intézet nyugalmazott főigazgatója Debrecenben született, 1944-ben. A Zeneakadémiát 1963 és 1968 között végezte, diplomáját 1968-ban szerezte. A budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem karvezetéstanára 1973-tól 2014-ig. 1972–1974-ben a Zeneművészeti Főiskola debreceni tagozatán tanít, a Debreceni Kodály Kórus helyettes karnagya. Később vezető karnagya 1983–1985, 1998–2000 között, valamint 2003-tól 2006-ig. 1974-től 1990-ig és 1992-től 2008 augusztusáig a kecskeméti Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet főigazgatója. 1990-től 1992-ig a Magyar Rádió és Televízió Énekkarának vezetőkarnagya. 1976-tól 2005-ig a Kecskeméti Pedagógus Énekkar karnagya. Az Ifjúsági Világkórus karnagya 2000-ben. 2010. február 1-jén megalapítja a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen az Új Liszt Ferenc Kamarakórust. 2016 szeptemberében létrehozza a Kecskeméti Énekes Kört. Gyakran kéri fel a legnevesebb nemzetközi fesztiválok és versenyek zsűrijében való részvételre, pl. Arezzo, Llangollen, Cork, Marktobendorf, Tours, Tolosa, Debrecen, Galánta. A Capital University (Columbus, Ohio, USA) díszdoktora.

– Olyan családból származik, ahol a zenének mindig fontos szerepe volt.

– Édesapám református lelkész volt Debrecenben, édesanyám énektanár volt a Dóczyban, ami a világháború előtt talán a leghíresebb református iskola volt a városban. Ott tanított egészen 1953-ig. Ekkor édesapám elveszítette az állását, majd falura, Hajdúhadházra helyezték parókus lelkésznek, és természetesen a család követte őt. Édesanyám énektanárságából két nagyon fontos dolog ötlik fel bennem. Az egyik az, hogy valamikor '49–'50 táján elvégzett egy továbbképző tanfolyamot Debrecenben, ami a Kodály nevéhez köthető pedagógiai művekre épült. Emlékszem, hogy hazahordta azokat a kis kottás füzeteket, amelyekből tanultak, a 333 olvasógyakorlatot, a Bicinia Hungarica füzeit és egyebeket is. Ahogyan gyakorolta, tanulta ezeket, ahogyan a kodályi elvrendszert megpróbálta elsajátítani, én ott körülöttem, sűrögve-forogva, játék közben, hol az asztal alatt, hol rollerezés közben, de ugyanúgy megtanultam a kottaolvasást, a szolmizálást, tulajdonképpen az ő teljes tananyagát. A másik dolog az volt, hogy gyakran eljöttek hozzá a tanítványai, és a kapucsengő meghúzása helyett (abban az időben a legtöbb helyen még nem volt villanycsengő, dróttal húzták meg a csengőt) egy népdalt kellett elénekelniük belépőként.

Tulajdonképpen tehát a véletlen, pontosabban az élet hozta úgy, hogy elkezdtem érdeklődni a zene iránt. Persze jártam zeneiskolába is, sőt megemlítem, hogy néhány évig hetente egyszer vonattal beutaztam Hajdúhadházról Debrecenbe – 18 kilométer, akkor nagy távolságnak számított! – zongoraórára. Később a debreceni Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakiskolában folytatódott a zenével való beható ismerkedésem, ahol zongora szakos voltam. Később aztán zeneszerzést is tanultam ugyanitt. Hamar fel-

figyelt rám Gulyás György igazgató – mert eléggé használható bariton hangom volt már viszonylag fiatalon –, és 15 éves koromban meghívott az általa alapított Kodály Kórusba énekelni. A Kodály Kórus akkoriban még műkedvelő, amatőr énekkar volt, de a Kodály-művek iránti elkötelezettségem ebben a kórusban erősödött meg igazán. Akkor ismerkedtem meg Kodály vegyeskari műveivel, és ez szinte azonnal zuhanásszerű vonzalommá, szerelemmé vált. Ott jöttem rá, hogy igen, ez az a munka, amire én is szeretném feltenni az életemet.

– *Már nem is zongoristaként felvételizett a Zeneakadémiára?*

– Nem voltam kiemelkedő zongorista. Részben azért, mert a kezem nagyon kicsi, és nagyon nehezen értem el már az oktávot is, másrészt pedig nagyon korán kialakult bennem a vonzalom a kórusművészet iránt. Teljesen természetes volt, hogy karvezetés szakra felvételiztem az akadémián.

– *Édesapja révén az egyházi zene is hasonló súllyal volt jelen a családban, mint a kodályi hatás?*

– Nagyon is. Ahogyan már említettem, édesapám évtizedekig falusi lelkész volt. A falu templomának tornyát a II. világháború végén bombatalálat érte, az épület kiégett, az orgona megsemmisült, egy harmóniummal helyettesítették. Gyakran előfordult, hogy amikor az organista beteg volt, szabadságon volt, vagy valami más elfoglaltsága volt, akkor édesanyám helyettesítette. Később már én magam is besegítettem az istentiszteleteken vagy más egyházi alkalmakon, a harmónium mögött ülve. Tehát a református egyházzene szintén a neveltetésem szerves része volt.

– *Fel sem merült önben, hogy más pályára, reál vagy humán gimnáziumba jelentkezzen?*

– Felmerült azért más is. Szóba került az irodalom, szóba került az is, hogy menjek orvosnak, de ezek csak múló pillanatok voltak, 15-16 éves korom táján már nem volt kérdés, hogy mi lesz az én utam, mint ahogyan az sem, hogy a Zeneakadémiára adom be a jelentkezésemet.

– *Impozáns a névsora azoknak, akik önt az akadémián oktatták. Gyakorlatilag az akkori zenei élet színe-java, Párkai Istvánról Kroó Györgyig, Szőnyi Erzsébettől Szabolcsi Bencéig.*

– Valóban a legnagyobb hatású emberek voltak, akik akkor ott tanítottak, és nekem szerencsém volt hozzájuk járni. Mindenekelőtt Vásárhelyi Zoltánt említem, akinek közismert a kecskeméti kötődése, és Kodály Zoltánnal való szoros kapcsolatát sem szükséges hosszan taglalni. Az az indíttatás, amit és Debrecenből, a Kodály-tanítvány Gulyás György környezetéből hoztam, egyértelműen folytatódott Vásárhelyi Zoltánnál, akitől karvezetést tanulhattam. A karvezetés manuális, gyakorlati részét Párkai István tanár úrtól tanultam meg, aki Vásárhelyivel párhuzamosan végezte a képzésünket. Azért nagyon fontos számomra, hogy erről beszéljek, mert ő úgy tanított karvezetést, hogy az ember képes legyen ne csak kórust, hanem szükség esetén, alkalomadtán egy hangszeregyüttest, nota bene szimfonikus zenekart is irányítani. Párkai István eredendően karmester, és persze kiváló zongorista. Abból a szemszögből tanította a karvezetést, ahogyan a karmesterek egy együttesrel foglalkoznak. És ez meghatározó volt a számomra, mert amikor később az élet úgy hozta, hogy zenekar elé kellett állnom, egy pillanatig sem voltam bajban.

Megemlítem a tanáraink közül Bárdos Lajost is, akitől három éven keresztül zeneelméletet tanulhattam, 1963 és 1966 között. Ez volt az ő utolsó három éve a Zeneakadémián, mielőtt másodszer is „nyugdíjazták”. A vele töltött idő csodálatos emlék. A zeneelmélet olyan megközelítését értettük meg Bárdos tanár úr közvetítésével, ami az előadó-

művészetnek az ikerpárja. Az elmélet számunkra az előadó-művészet felé vezető útnak különféle, rejtett ajtajait nyitotta meg. Azért volt fontos, mert az elemzőkor megismert sajátosságokat, stílusjegyeket az interpretáció kialakítása során, majd pedig a pódiumon is hasznosíthattuk. Itt értettük meg, hogy mennyire fontosak az elméleti kérdések, hogy a zeneelmélet nemcsak önmagáért van, hanem azért, hogy általa az újraalkotás, a kórusművek megszólaltatása több oldalról megalapozott lehessen.

– *Laikus zenehallgatóként magam gyakran zavarónak érzem, ha egy kórus nem az anyanyelvén énekel. Lehet ugyan, hogy a karnagy a betanításkor ismertette és értelmezte a kórusával a szöveget, de az a történelmi háttérismeret, amely mindennek súlyt és hitelességet adhatna, mégis hiányzik az előadásból.*

– Ebből a megjegyzéséből rögtön adódik két nagyon fontos dolog. Az egyik: az én diákkoromban a nyugat-európai szöveges zenét főként magyar fordításokban ismer-tük meg és énekeltük, nem eredeti nyelven. És mindannyian éreztük, mi, kórustagok, hogy ez a ruha lötyög, nem mindig illik a zeneműre, nem illeszkedik a zene testéhez. Vissza kell menni a gyökerekhez, az eredeti zenét az eredeti szöveggel, eredeti nyelven kell megismerni. Később aztán Magyarországra is begyűrűzött az a szerencsés áramlat, amely azt tanította, hogy eredeti nyelven szólaltassuk meg a kórusműveket, mert az előadó és a hallgató is csak ekkor érzi meg igazán a művek valódi szépségét és mélységét.

A másik megjegyzésem: említette a történelmi hátteret, a gondolati, érzelmi hátteret például Kodály kórusművei kapcsán. Ez egy fantasztikusan gazdag világ. Külön tanul-mányt érdemel, hogy Kodály milyen szövegeket, milyen verseket választott megzenésítésre, egészen addig, hogy ezeket a szövegeket-kórusműveket miként állítja az ő nem-zetnevelő eszméi szolgálatába. Mert a legtöbb vers, amit választ, olyan szemléletű, mely nemcsak egy történelmi helyzetet vagy történelmi eseményt ír le, hanem jobbra megjelöli a továbbvezető utat, a megoldást is. Ezeknek a verseknek a végkicsengése legtöbbször biztatás, reményteli folytatást, kiutat, egy pozitív nemzeti jövőképet ad a hallgatónak. (Pl. Vörösmarty: *Liszt Ferenchez*, Petőfi: *Isten csodája*, Kisfaludy Sándor: *Mohács*) Azért van kivétel is: ilyen például az Ady-versre komponált, „Akik mindig elkésnek” című darab, ami bizony elejétől a végéig igen keserű.

Zeneakadémiai oktatóim közül meg kell még említenem másokat is. Például a nagyszerű Szőnyi Erzsébetet, akitől szolfézst tanultunk, vagy Kroó Györgyöt, Szöllősy Andrást, Bartha Dénest, aiktől zenetörténetet. Szóval fantasztikus tudású és tekintélyű tanári kar volt ott akkoriban, aiktől tanulhattunk.

– *Kivételes évfolyam volt az önöké, vagy abban az időben a Zeneakadémián mindenkinek ilyen tanári kar jutott?*

– Nem voltunk kivételes évfolyam. Mindenkinek ilyen tanári kar jutott.

– *Kórusban énekelt-e akadémista éveit alatt? Fontos, hogy a pulpitus másik oldalát is megismerjék?*

– Hát hogyné! Egyrészt énekeltem a Zeneakadémia nagykórusában, amely akkor is és ma is nagyjából 80-100 fő körüli társaság, ahol több tanszékről vannak diákok. Az én időmben olyan későbbi kiválóságok énekelték a kórusban, mint pl. Marton Éva, Miller Lajos, Sólyom Nagy Sándor. Akkoriban az ének szakosoknak is kötelező volt néhány évig a kórus, sajnos ma nem így van. Ennek oka nem más, mint egyfajta sajnálatos szűklátó-körűség bizonyos vezető tisztségviselők részéről, és nagyon remélem, hogy előbb vagy utóbb visszaáll a régi, egészséges szemlélet. Elég sok helyen megfordultam a világban, s ez

a kérdés más zeneakadémiákon, egyetemeken fel sem merül, természetesnek tartják, hogy minden ének szakos diáknak meg kell ismerkedni a kórusénekléssel is. Nem mindenikből lesz szólóénekes, a többség inkább operakórusokban vagy más hivatásos énekkarokban helyezkedik el.

– *Illett kórusban énekelni, vagy kötelező volt?*

– A karvezetés szakosoknak kötelező volt. Vásárhelyi tanár úr vezette akkor a kórust, és nagyszerű hangversenyélményeim vannak vele. Mint zeneakadémisták a főváros legtöbb műkedvelő énekkaránál megfordultunk, mert érdekelt minket, hogy miként működik egy kórus mint szervezet és mint közösség. Felsőbb évfolyamos korunkban pedig már segíteni is hívtak bennünket. Általában egy nehezebb mű betanításához, de igen gyakran énekelni is. Elmondhatom, hogy a főváros legtöbb műkedvelő énekkaránál magam is megfordultam. Egy kicsi anyagi támogatást is jelentett, hol néhány forintot kaptunk, hol egy vacsorát, de a legnagyobb nyereség kétségkívül az volt, hogy óriási kórusirodalommal ismerkedtünk meg. Nem is beszélve arról, hogy tényleg a szakma mindkét oldalát megismertük. Nekem ezen a téren is szerencsém volt, mert negyed-ötödéves koromban a legendás Vass Lajos mellett dolgozhattam a budapesti Vasas énekkarban mint helyettes karnagy. Minden koncerten énekelnem kellett, szólamot kellett betanítanom, illetve szükség esetén én láttam el a zongorakísérést. Mondanom sem kell, ez is óriási tanulási lehetőség volt. Többek között Vass Lajosnál ismertem meg Kodály óriási kóruskantátáját, a *Zrínyi szózatát*, ezt a közel húszperces, kíséret nélküli, hatalmas zeneművet, amely baritonszólóra és nagy kórusra íródott. 1955 decemberében mutatták be először, aztán évtizedekig nem volt szabad előadni, mert a Zrínyi Miklós szövegéből Kodály refrénként emelte ki a „Ne bántsd a magyart!” mondatot, s az 1956 utáni években ezt kimondani tilos volt, mert ugyan ki „bántotta” volna a magyart, aki építi a szocializmust?

Nos, Vass Lajos mellett ismertem meg alaposan ezt a művet, amit aztán magam is többször vezényelhettem, többek között pl. 2006-ban Bernben, ahol a svájci magyarok is megemlékeztek az 1956-os forradalom 50. évfordulójáról, vagy 2007-ben a Zeneakadémia Nagytermében, Kodály születése 125. évfordulóján.

– *Úgy tudom, akkortájt jött létre az akadémián a Liszt Ferenc Kamarakórus, amikor ön oda járt.*

– A Liszt Ferenc Kamarakórus 1963-ban jött létre, és 30 évig működött, '63-tól '93-ig. Abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy mindjárt az elején – nem közvetlenül az induláskor, hanem 1964 tavaszán – közéjük kerültem. Első évfolyamom végén felvételiztem, és Párkai tanár úr fel is vett. Így aztán zeneakadémista éveim alatt mindvégig énekeltem a Liszt Ferenc Kamarakórusban.

– *Ez a kórus különleges feladatokra jött létre, nem pusztán egy volt az akadémiai kórusok sorában.*

– A kórus 24-28 főből álló, válogatott társaság volt, akik még a szombat délutánjukat is hajlandóak voltak a kóruséneklésre áldozni. Aki ezt vállalta, jelentkezhettek. Tanár úr meghallgatott bennünket, és vagy felvett, vagy nem. Ennek a kórusnak a műsorán leginkább olyan kórusművek szólaltak meg, melyek egyébként igen ritkán, vagy soha nem hangzottak el más magyar együttesektől.

– *Más együttesekben is vállalt szerepet?*

– A zeneakadémiai években, csaknem öt éven keresztül, énekeltem egy szóló kvintettben is. Ennek azért volt nagy jelentősége, mert megismerhettem egyrészt a saját hangom lehetőségeit, határait, másrésztől pedig általában az emberi hanggal való bánásmód csín-

ját-bínját, ami döntő fontosságú egy karnagy számára. Igaz, hogy az akadémián tanultunk magánéneket, de az kevés volt a teljes képhez. Az is igaz, hogy énekelünk mindenféle kórusokban, de az elmélyültebb ismeretekhez még az is kevésnek bizonyult. Nekem a saját testemen, a saját hangomon keresztül való tapasztalatszerzés jelentette azt, hogy amikor akár műkedvelő énekkar elé, akár egy hivatásos énekkar elé kerültem, mindig tudtam, miként nyúljak az emberi hanghoz, hogy meg tudjam valósítani a hangzás szempontjából mindazt, amit szerettem volna.

– *Utolsó akadémista éveiben következik be Kodály Zoltán halála. Van-e hozzá kötődő személyes élménye, akár még Debrecenből?*

– Két személyes élményem van vele kapcsolatban. Nem közvetlen, személyes találkozások ezek, úgy fogalmaznék, hogy jelen voltam az eseményeken, ahol Kodály Zoltán is. Az egyik még Debrecenben történt, gimnazista koromban, amikor a zenei szakiskolában rendeztek egy bicinium-éneklési versenyt. A diákok kettésével összeálltak, és Kodály Bicinia Hungarica füzeteiből énekeltek néhány darabot. Saját korosztályomban én akkor azt a versenyt megnyertem, Timkó Tamás nevű osztálytársammal. A zsűri elnöke maga Kodály Zoltán volt, ő adta át az oklevelet, és egy kézfogás erejéig közvetlenül egymás szemébe nézhettünk. Ez volt az egyik találkozásunk. A másik már a Zeneakadémián történt. Azt hiszem, harmadéves lehettem. Szőnyi Erzsébet tanárnő, aki a szolféztanárunk volt, minden évben rendezett úgynevezett tanszaki hangversenyeket, amelyeken egy-egy évfolyam tagjai mutatkoztak be a Zeneakadémia kupolatermében. Volt, aki énekel, volt, aki zongorázott vagy hegedült, ki milyen hangszerhez értett a karvezetésen kívül. Kodály tanár úr egy ilyen alkalommal eljött, és amikor a hangversenynek vége lett, a belső zsebéből előhúzott néhány kézírásos papírszeletet, és kérte, hogy kettésével menjünk oda hozzá. Minden párnak adott egyet-egyet ezekből a kézírásos kottákból, át kellett néznünk rövid idő alatt, majd megpróbáltuk elénekelni a darabokat. Nem volt könnyű feladat. Később kiderült, hogy ez a kézirat az egyik utolsó pedagógiai célzatú gyakorlatgyűjteményhez, a „22 kétszólamú énekgyakorlat”-hoz készült. Tanár úr tulajdonképpen rajtunk, zeneakadémistákon próbálta ki, hogy miként működik a dolog. Bizony nagy félelemmel és nagy izgalommal próbáltuk a feladatot megoldani, de azért többnyire sikerrel vettük az akadályt. Az utolsó, döbbenetesen meghatározó élményem az volt, amikor 1967 márciusában, Kodály ravatalánál, a Magyar Tudományos Akadémia előcsarnokában úgynevezett díszőrséget állított a Zeneakadémia, és abba a kiválasztott csapatba én is bekerülhettem. Kisebb megszakításokkal egész nap ott álltunk feszes vigyázállásban a ravatal mellett. Megtapasztalhattuk, hogy akkor az egész ország megmozdult. Reggeltől estig végeláthatatlan sorban özönlöttek az emberek, városiak, falusiak, hogy elvonulhassanak és főt hajthassanak egy magyar óriás, Kodály Zoltán ravatala előtt. Még most is beleborzongok az élménybe, pedig már több mint 50 éve történt. Ilyen kivételes személyiség volt ő.

– *Alighogy befejezte zeneakadémiai tanulmányait, meghívást kapott Amerikába. Mi a magyarázata ennek a korban egyáltalán nem köznapi eseménynek?*

– Mindez úgy történt, mint a mesében. Ötödéves koromban az akadémián tanult néhány amerikai zenepedagógus, köztük Denise Bacon, aki Wellesley-ben, Boston egyik elővárosában egy zeneiskola igazgatója volt, illetve egy magán-leánygimnázium zenei vezetője. Úgy hozta a sors, hogy Szőnyi tanárnő ötödik évfolyamos szolfézsórájára járt be egész éven keresztül, ahová én is jártam. Beszédbe elegyedtünk egymással, és Szőnyi tanárnő egy alkalommal megkért, hogy segítsék ennek a hölgynek a szolféztanulásban. Azzal védekeztem, hogy nem tudok angolul. A tanárnő azt mondta,

hogy nem baj, viszont tudok szolmizálni. És akkor, dadogva bár, de mégis elkezdtek a heti gyakoriságú találkozást, én segítetttem neki szolmizálni, ő meg javíttatta az én angolomat.

– *Mert időközben elkezdett angolul tanulni?*

– Elkezdtem magánúton angolul tanulni, ő pedig korigálta a hibáimat. Aztán meghallgatta a diplomahangversenyemet, ott volt a diplomatanításomon is, és végül előállt azzal a képtelennek tűnő ötlettel, hogy meghívna engem egy évre Amerikába azért, hogy intenzív ének-zenei képzést indítsunk egy általános iskolában, amit ő ott már kiszemelt erre a célra. Mindezt azért, hogy lássuk: vajon a kodályi elvek működnek-e egy másik földrészen, teljesen más körülmények között, mégpedig nem kiválogatott, hanem véletlenszerűen egy osztályba kerülő gyerekekkel. Én szabadkoztam, képtelenségnek tartottam az ötletet. Nem tudtam elég jól angolul, éppen vőlegény lettem, nyárra terveztük az esküvőnket, semmiképp nem akartam elvállalni. Végül aztán mégis rábeszélte, és kötélnék álltam, olyan feltétellel, hogy ha minden szükséges engedélyt be tud szerezni, ám legyen. Mít ad isten, sikerült neki.

– *Egészen hihetetlen történet.*

– Nekem is egészen hihetetlen volt. Pályakezdő fiatalember voltam, volt már egy félálásom az akkori Népművelési Intézetben, ahol Maklári József kiváló karnagy irányításával segédkeztem az amatőr kórusok szakmai minősítő találkozóinak szervezésében. Ebből kellett volna kilépnem, és szeptemberben Amerikába utaznom, tanítani. Azon a nyáron, 1968 nyarán megesküdünk Idával, és én szeptember végén elindultam Amerikába, minden ismeret nélkül, dadogó angoltudással, és persze teli nyomasztó várakozással, hogy mi is lesz majd ott.

– *Egyedül, a felesége nélkül?*

– A feleségem természetesen nem kapta meg az engedélyt, hogy velem jöhessen. Az akkori Művelődésügyi Minisztérium azzal adta meg az engedélyt a kiutazáshoz, egyetlen esztendőre, hogy a feleségemnek itthon kell maradnia. Volt abban az időben Magyarországon egy Interkoncert nevű iroda, amely a külföldre meghívott művészekkel, zenészekkel szerződést kötött, aminek fejében a külföldi kereset nyolc százalékát az irodának be kellett fizetnünk. Cserébe ők intézték el a kiutazási engedélyeket, vízumokat. Én egy évre kaptam engedélyt, és 1968. szeptember 29-én, apám névnapján megérkeztem Bostonba.

– *A felesége volt a biztosíték arra, hogy hazatérjen.*

– Így van.

– *Mi volt a konkrét munkája? Ha nem tudott még elég jól angolul, nyilván nem engedték azonnal gyermekcsoport elé.*

– Karácsonyig valóban nem kellett tanítanom, hanem össze kellett állítanom a majdani tanítási anyagot. Az egész őszi időszakot a nyelvtanulás, a könyvtarazás, óvodák, iskolák látogatása töltötte ki. Gyakran leültem a játszótereken és figyeltem, milyen énekes játékokat játszanak a kicsik. Ahol csak tudtam, leírtam a dalokat, szöveggel, ritmussal, és mellé leírtam, hogy miként játsszák a játékot. Emellett megbízható népzenei gyűjteményekből gyerekdalokat másoltam ki, amikről úgy gondoltam, hogy hatéves gyerekeknek megtanítható. Rengeteget tanultam ebben az időszakban. Az őszi hónapjai alatt összeállt egy gazdag és színes anyag, amiből aztán januárban elkezdtem tanítani.

– *Kézenfekvő, hogy a magyar népdalkincsre nem alapozhatott.*
– Igen. A kodályi elv éppen az, hogy egy nép saját zenei anyanyelvét találjuk meg, és az legyen az énekkeltetés kiindulása. Az ismerősből, az ismertből kell az új ismeretek felé indulni. Nyilvánvaló tévút volt, amikor néhány külföldi kolléga a magyar ének-zenei iskolák tankönyveit angolra fordította, s ezzel szeretett volna eredményt elérni Amerikában vagy más országokban. Teljesen vakvágány volt. Értem az okát: ezek a könyvek itthon már bizonyítottak. De akadt másféle „üzleti” elképzelés is. Volt olyan is, aki a saját óraterveit, óravázlatait könyv formájában megjelentette, és azt tankönyvként árusította, ami természetesen szintén a tudatlanságról árulkodott.

Visszatérve az életem alakulásához, a tanítás mellett, a korábban Denise Bacon kapcsán már említett leány-középiskolában egy kisebb kórust kellett vezetnem. Ennek a kis kórusnak minden vasárnap énekelnie kellett. Volt az iskolának egy nagykórusa is, az enyém volt a kis létszámú egyházi kórus. Minden vasárnapi istentiszteleten énekeltünk egy-két egyházi éneket.

– *Kiutazott egy nem válogatott gyerekekből álló általános iskolába zenetanárnak, mindössze egyetlen éves szerződéssel. Hogyan született meg ebből a világ első Kodály Intézete?*

– 1969 januárjában elkezdtem tanítani. A harmincperces énekóra reggel nyolckor kezdődött. Amit én megtanítottam 8-tól fél 9-ig, azt Denise Bacon 9-től fél 10-ig megtanította a párhuzamos osztályban. Közben folyamatosan figyeltük, mit csinál a másik. Volt tehát mindkettőnk számára egy kontrollcsoport. És a végén alaposan megvitattuk a történeteket. Ez így ment heti öt napon át, hétfőtől péntekig. Aztán valamikor március táján odajött az igazgató azzal az ötlettel, hogy tartsunk bemutatóórát a szülőknél, akik nagyon várják ezt, mert a gyerekek folyton az énekórákról beszélnek otthon. Semmi másról nem beszélnek valójában, csak arról, hogy itt van ez az idegen, a Mister Peter, akivel nagyon jó énekelni, és Mister Peter mindennap jön egy kis időre. Mutassuk ezt meg a szülőknél! Tartottunk egy bemutatóórát, sikeres volt. Akkor felvetődött, hogy tartsunk egy másik bemutatót is, szakemberek számára. Az is sikeres volt. Tartottunk egy harmadik bemutatót is a körzet szakembereinek, szakfelügyelőinek. Végül annyira elterjedt a híre ennek a kísérleti munkának, hogy az akkor Bostonban élő ifjabb David Rockefeller is eljött megnézni egy órát. Ámult-bámult, hogy a hatéves gyerekek tudnak szolmizálni, tudnak viszonylag tisztán énekelni, tudnak kottát olvasni, és nem utolsósorban élvezik, amit csinálnak. David Rockefeller meghívta New Yorkból a Ford Alapítvány szakvezetőjét, aki szintén eljött, és megnézett egy bemutatót. Rövidre fogva, ebből alakult ki aztán az a terv, hogy jöjjön létre egy centrum, ahol ez a munka folytatódhat, és fiatal amerikai zenetanárokat tudunk képezni a Kodály-módszerre.

– *Ez tehát már egy tanárképző, illetve továbbképző kurzus volt.*

– Így van. Így aztán 1969 őszén, egy évvel az én kiutazásomat követően, létrejött a Kodály Intézet, és elkezdte a munkáját, tetemes anyagi támogatással, amelyet a Ford Alapítvány biztosított.

– *Hogyhogy nem kellett hazajönnie? Lejárt az egy év, amennyi időre a szerződése szólt.*

– Valóban lejárt az egyéves szerződésem. Denise Bacon kérvényezte, hogy folytathassam. Nekem sem volt ellenemre, de az volt a feltételem, hogy csak akkor maradok tovább, ha a feleségem is kijöhet. Hozzájárultak, így Ida is kiutazott utánam. 1970 áprilisában Márta lányunk már ott kint született meg. Végül aztán 1972-ig maradtunk Amerikában.

– *Segítette-e a kodályi pedagógiai módszer iránti elkötelezettségét, hogy megtapasztalhatta egy másik országban, egészen más kulturális közegben, hogy valóban működik?*

– Fontos kérdés. Ugyan nem volt tankönyv, nem volt tanterv, nem volt tanmenet, tanítani viszont kellett. Volt a zene, voltak a gyerekek, és voltam én. És ezt az utat, ezt a kört kellett bejárnom, hogy a kitűzött célt megpróbáljam úgy elérni, hogy közben a gyerekek szeressék, amit csinálnak, és el is jusson hozzájuk mindaz, amit szeretnék megtanítani. Mindez sikerült, és emiatt itthon kicsit a zenepedagógia fenegyerekeként tekintettek rám a kollégák. Akkor is és ma is úgy gondolom, nem az az érdekes, hogy van-e tanterv, van-e tankönyv, hanem az, hogy mi történik a tanteremben, tud-e a tanár hosszan tartó élményt szerezni a tanítványoknak! Ezzel is próbáltam hitet tenni Kodály azon elve mellett, hogy a pedagógiai munka sikere nagymértékben múlik a tanár felkészültségén, képzettségén. Nem véletlenül írta Kodály egyik tanulmányában, hogy Magyarországon az énekoktatás sikere már csak kiművelt tanerő kérdése!

– *Vajon ennek a felismerése hozta haza? Hiszen ha marad, egy még fényesebb karrier lehetősége is adott lett volna Amerikában.*

– Úgyanyira, hogy 1969-ben a már említett Dana Hall nevű középiskola nagy leánykórusát is rám bízta. Ők igen jó módú rétegből érkező lányok voltak, kulturálisan rendkívül gazdag és igényes társaság, de zeneileg bizony kevésbé. Elkezdtem őket tanítani, és ez annyira jól sikerült, hogy a kinevezésemet követő egy év múlva, 1970 nyarán, az első Kodály Szemináriumra elhoztam 60 középiskolás lányt Magyarországra, és Kecskeméten, a Katona József Színházban, a legendás Andor Ilonka néni leánykórusával egy színpadon énekeltünk a szeminárium megnyitó hangversenyén. Erről a fellépésről egy filmfelvétel is fennmaradt az egykori Bács-Kiskun megyei Filmstúdió archívumában. Ettől a fellépéstől kezdve a kórusvezetés vonalán is elindult a pályám. Annyira, hogy 1972-ben a New York-i Állami Egyetem megkeresett egy nagyon vonzó állásajánlattal. De hát itthon voltak a szüleim, rokonaim, itt volt a hazám, nem vállaltam. Hazajöttünk Debrecenbe.

– *Miért nem Kecskemétre? Hiszen volt itt egy állása az amerikai ösztöndíj ideje alatt is.*

– Az egy pro forma, fizetés nélküli szabadság volt, hiszen valójában egyetlen napot sem töltöttem Kecskeméten, csak a kinevezés kötött az akkori Kodály Iskolához. Viszont Debrecenben várt az ismert otthon, várt a család, várt a Kodály Kórus. Gulyás György az akkori tanárképző főiskolán ajánlott nekem állást, illetve a Kodály Kórusnál helyettes karnagyi munkát. Ezt a vonzó lehetőséget egyszerűen nem dobhattam el, annyira együtt volt minden.

– *Az amerikai Kodály Intézet társalapítójaként volt-e valamiféle katalizátorszerepe abban, hogy végül létrejött a kecskeméti Kodály Intézet is? Ön vetette fel az intézet gondolatát, vagy Kodály Zoltánné?*

– A gondolat felmerülésében két személy nevét említem meg: az egyik Nemesszeghyné Szentkirályi Márta, a kecskeméti Kodály Iskola akkori igazgatója, aki sajnálatosan korán, 1973-ban elhunyt, a másik pedig Kodály Zoltánné Péczely Sarolta. Ők ketten az első években többször ellátogattak az amerikai Kodály Intézetbe, amíg még én is ott dolgoztam. Azt hiszem, bennük merült fel első ízben annak a gondolata, hogy az amerikai intézet mintájára itthon is létrehozhatnának egy intézetet. Egy olyan centrumot, ahol igényes, kodályi alapozású pedagógiai munka folyik az iskolában, és ezzel szorosan karöltve tanárképzés és tanári továbbképzés is zajlik ugyanazon a helyszínen. Talán így született meg az ötlet. Az én szerepem ebben kevés. Inkább csak annyi, hogy az ottani

munkámra figyeltek. Vagy inkább a munkánkra, hiszen egy idő után már nemcsak egyedül voltam kint, hanem több kolléga is csatlakozott, mert a szaporodó feladatok megkívánták, hogy megosszuk a terheket. Így került ki Komlós Katalin, Kokas Klára, Rozgonyi Éva és később sokan mások is.

– *1973-ban hivatalosan is létrejött Kecskeméten a Kodály Intézet, a tekintélyes Kardos Pál irányításával, de egy év elteltével mégis önt kérték fel igazgatónak. Mi van a döntés hátterében?*

– Miután elkezdtünk Debrecenben dolgozni, természetes, hogy továbbra is kapcsolatban maradtam Kodályné asszonnyal. Egy alkalommal a Kodály Intézet formálódó tervezetét elküldte nekem azzal a kéréssel, hogy szóljak hozzá, mit gondolok róla. Leírtam a véleményemet, és postára adtam. Ezzel a történetet én le is zártam magamban. Aztán, valamikor 1974 késő tavaszán, kaptam egy táviratot Kodály Zoltánétól, hogy örülne, ha felkeresném. Felutaztam hozzá Budapestre. Megérdeklődte, hogy érzem magam Debrecenben, illetve, hogy nem volna-e kedvem a Kodály Intézet szervezeti kiépítését Kecskeméten irányítani. Meglepő volt a felkérés, hiszen tudtam arról, hogy Kardos Pál megbízást kapott az intézet vezetésére. Végül hosszas gondolkodás után úgy döntöttem, hogy vállalom. Akkor már egy éve heti egy napon feljártam Budapestre, a Zeneakadémiára, ahol óraadó lettem a karvezetés szakon. 1974. szeptember közepén kaptam meg a kinevezésemet, és átköltöztem Kecskemétre, egyelőre egyedül. Az akkori megyei tanács épületének 14. emeletén volt egy kicsi szoba, ahol a majdani Kodály Intézet irodája működött. Volt tehát egy igazgató, gazdasági vezető, volt Ittész Mihály, aki a leendő könyvtár alapjait vetette meg, és volt egy hivatalsegédünk.

– *Könnyen elfogadták a kecskeméti kollégák? Felteszem, hogy Kardos Pálnak komoly holdudvara volt a zenepedagógusok körében.*

– A szakmai közvélemény rendkívül gyanakvóan, tartózkodóan fogadott, még a közvetlen munkatársaim is. Úgy is fogalmazhatnék, hogy egyfajta rideg, légüres tér alakult ki körülöttem, egyszerűen abból adódóan, hogy – mint ahogyan akkor szokás volt mindenütt az országban – egy kiemelt intézmény élére a szakminisztérium nevezte ki a vezetőt, és lehetőleg kádert. Én ennek az elvárásnak már eleve nem feleltem meg, de itt most nem is ez az érdekes. Az érdekes az, hogy itt volt Kardos Pál, egy nagy tekintélyű, sikeres pedagógus, elismert kóruszakember, aki mind a város énekkarával, mind a Kodály Iskola akkori kórusaival nagyszerű eredményeket ért el. A tanárkollégák és a gyerekek is nagyon szerették, elismerték őt. Így aztán érthető és magyarázható, hogy az említett ellenséges légkör körülöttem kialakult, sokan nem értették, miért kellett őt a vezető munkakörből eltávolítani, és idehozni valakit, akinek nincs is igazi kötődése Kecskeméhez. Be kell vallanunk, a szakmai rátermettség és a vezetői alkalmasság két egészen különböző dolog, nem szerencsés összemosni őket. A helyzetem tehát igen nehéz volt már csak azért is, mert szerintem az első időszakban a Kodály Intézet működése a Kodály Iskola nélkül elképzelhetetlen volt, hiszen ott folyt az a gyakorlati zenei nevelés, melyet az intézet hallgatóinak nap mint nap tanulmányi céllal látogatni kellett. Így tehát, akár akartuk, akár nem, az együttműködést az első pillanattól kezdve kikényszerítette az élet mindkét fél számára.

Többször töprengtem magányomban, hogy mit is tehetek ebben a helyzetben. Egyáltalán, lehet-e ilyen légkörben hosszabb távon dolgozni? Arra jutottam, hogy egyetlen módja van annak, hogy a dolog működjön: nem nézni se jobbra, se balra, nem ütközni senkivel, hanem dolgozni lankadatlan, s talán az eredmény majd igazol. Ekkorra már mögöttem volt az Amerikából hozott tapasztalat, mögöttem volt egy rövidebb,

de nagyon intenzív időszak Debrecenben, ahol szintén létrehoztam egy kamarakórust, továbbá működtem a Kodály Kórusban, tehát bizonyos szakmai eredményeket én is fel tudtam mutatni, amelyek – úgy éreztem – hitelesítettek. De nagyon fiatal voltam, harmincéves mindössze. Belevetettem magam a munkába azzal, hogy majd meglátjuk, mire futja az erőmből. Megpróbáltam felvázolni a Kodály Intézet szervezetét, működésének mikéntjét. Ennek alapján szűrtem ki néhány munkatársat, hívtam meg néhány tanárkollégát. Ez nem volt könnyű feladat, mert annak idején még a legkiválóbb szakemberek között is ritka volt a jó angol nyelvtudás. Jól emlékszem egy külföldi konferenciára, ahol két tanárkollégámmal együtt előadásokat kellett tartanunk, s a megelőző este a szállodai szobámban felolvastattam velük a leírt szöveget, hogy másnap sikeresek legyenek a közönség előtt. 1975 szeptemberében aztán az intézet hivatalosan is megnyitotta a kapuit. Eleinte kételkedtem a határidő tarthatóságában. Amikor először beléptem ebbe a gyönyörű épületbe, még romokban állt. A refektórium előtti ajtó előtt egy óriási lyuk tátongott a födemen és a tetőn. Felnéztem az égre, mondván: Atyaúristen, lesz ebből valami? Abban a pillanatban megjelent a nyílásban egy óriási daru, és beemelt egy cementtel teli konténert. Attól a perctől kezdve hittem el, hogy tényleg elkészülhet határidőre az épület.

– *Milyen mértékben valósult meg az, amit elképzelt az intézmény struktúrájáról, feladatairól, tanári karáról? Kellett-e kompromisszumokat kötnie?*

– Csak folyamatos kompromisszumok árán lehetett haladni. Egy dolog volt fontos számomra: hogy a kodályi elképzelések, a kodályi szemlélet, a kodályi filozófia sértetlen maradjon a mi oktatásunkban. 1975 szeptemberében megjött az első húsz diák, Japánból, Amerikából, Kanadából, és aztán az évek során ez folytatódott és bővült. Az volt a szándékom, hogy próbáljuk meg az intézetet visszamenőleg mintegy „alma materre” tenni. Vagyis, hogy próbáljuk meg az intézetet a kodályi zenepedagógiai eszme őrzőjeként, annak mintaadó központjaként felépíteni, ahová el lehet jönni az ismereteket bővíteni, szaktanácsot kapni, kapcsolatot építeni. Ennek rendeltem alá mindent, de tudtam, hogy ez nagyon sok tényezőtől függ. Az elképzelésem az volt, hogy párhuzamosan tartunk nemzetközi és magyar tanfolyamokat. Nem árulok el titkot, ha azt mondom, hogy ez nem találkozott mindenkinek az elképzeléseivel, a hivatali illetékesek inkább csak a nemzetközi vonalat forszírozták. Megjegyzem még, hogy a város számára nagyon szokatlan volt a sok külföldi – főleg „nyugati” – állandó jelenléte, az angol szó, az idegen arcom. Az intézet országosan egyedülálló képződmény volt, melyet büszkén mutogatott is a város és az akkori kormányzat. Nem véletlen, hogy uralkodók, miniszterelnökök, pártvezérek látogattak el az intézetbe, s ez nemcsak az épületnek volt köszönhető, hanem az itt folyó munkának. Kedves emléket őrzők a belga királyról, aki a könyvtárunkban leemelt a polcra egy kottás füzetet, és odaszólt nekem, hogy: na, akkor énekeljünk, s a slepp legnagyobb megrökönyödésére mi ketten elkezdtünk énekelni, minekutána a program jó negyedórát csúszott is. A norvég királyi pár pedig olyan jól érezte magát nálunk, hogy rögtön kaptam tőlük egy „lovagi” címet köszönetképpen.

– *A hazai képzőintézmények szakmai féltékenységét kell amögött keresni, hogy nem támogatták hivatalosan a magyar zenetanárok továbbképzését?*

– Nem tudom. Mindenesetre a nyári Kodály Szemináriumot megnyitottuk a magyar zenepedagógusok előtt is. Már 1975 nyarán, a III. Kodály Szemináriumon – amit már az intézet szervezett még a hivatalos megnyitás előtt, s amelynek a tervei az én irányításommal készültek – már közel száz magyar iskolai énektanár is részt vett a munkában.

Ettől az évtől kezdődően, búvópatak-szerűen, több vagy kevesebb sikerrel, folyamatosan törekedtünk a magyar kollégák bevonására is. 1979-ben beadtam egy folyamodványt a minisztériumba, amely szerint szerettem volna egy magyar énektanárképzővel kibővíteni az intézetet. Ez nem sikerült, de érdekes módon, néhány évvel később a mienkhez rendkívül hasonló tervezet alapján új énektanárképző kar jött létre az Eötvös Loránd Tudományegyetemen...

– *Nem lehet eléggé hangsúlyozni az intézet által betöltött szerep fontosságát, hogy évente sok-sok amerikai, japán, kínait és számos egyéb náció képviselőit felkészíti a Kodály-módszer alkalmazására, de látva a hazai ének-zene oktatás állapotát a nem tagozatos intézményekben, úgy látszik, itthon is lenne épp elég tennivaló.*

– Így van. Amikor csak lehetett, igyekeztünk bekapcsolódni ebbe a munkába. A nyolcvanas évtized volt az aranykor, amikor a művelődési kormányzat rendeletet hozott arról, hogy aki egy meghatározott hosszúságú és tartalmú tanfolyamot elvégez, az egyet előre lép a fizetési fokozatok létráján. Komoly ösztönzőerő volt ez, akkoriban nagyon sokan jelentkeztek a tanfolyamainkra. Az intézet abban az időben két éves továbbképzéseket szervezett, éveken keresztül. Záhonytól Sopronig nagyon sokan jelentkeztek. De nem csak a múltban volt ilyen szerepünk, ma is jelen vagyunk a hazai palettán, akkreditált továbbképzésekkel. A probléma csak az, hogy manapság az iskolák sokkal nehezebben engedik el tanáraikat, mint régen.

– *Kodály tanár úr fél évszázada hunyt el. Hogyan látja: mi valósult meg az ő zenepedagógiai elképzeléseiből 50 évvel a halála után?*

– Nagyon sok minden megvalósult az ének-zenei iskolák kiépülése idején, a nyolcvanas évtized végéig. A rendszerváltás ez ügyben egy szakadék. A rendszerváltás után ugyanis az egyéni kezdeményezések és az új trendek és divatok – lehetnek ezek egyébként pozitívak is – átvették a vezető szerepet, és az ének-zenei iskolák személyiségre gyakorolt hatásának megértése háttérbe szorult. Háttérbe szorult annak a belátása, hogy a hatékony zenei nevelés által az egész ember személyisége érzékenyebbé, toleránsabbá, nyitottabbá, kreatívabbá válhat. A hetvenes-nyolcvanas évtizedben a kodályi szemlélet egy másik vonala, az énekesközpontúság, az énekkarok működése nagyszerűen felfejlődött. A rendszerváltás után ez is elapadt, és most, az utóbbi egy-két évben indult el újra egy felfelé ívelő szakasz, amikor a kettős évforduló kapcsán pályázatokkal, egy szakemberekből álló, nagy tekintélyű bizottság országos védnökségével próbálják meg ezt a szemléletet ismét visszavinni az iskolákba. Némileg gátat szab a folyamatnak az időközben bekövetkezett szakemberhiány, illetve az iskolák anyagi forrásainak hiánya. A harmadik dolog a pedagógia, illetve a metodika. Ezen belül két szempontot említek. Kodály álma az volt, hogy minél gyakrabban legyen énekes foglalkozás. Ma heti egy énekóra van az általános iskola felső osztályaiban, valamint a középiskolák bizonyos osztályaiban. Ez egyértelműen azt jelenti, hogy maga az Ügy degradálódik. További észrevételem, hogy az elmúlt időszakban kialakult az iskolai énekkarok területén is egy kirakatszemplélet. Jó, ha van egy használható énekkar, és kevésbé törődnek azzal, hogy mi van a háttérben, mi történik az órarend szerinti énekórákon, fátylat lehet borítani az énekkarok mindennapjaira. Egyébként az ének-zenei iskolák olyan vonzerőt jelentenek még ma is, hogy a jelentkezők közül felvételi vizsga alapján válogatnak, ami sajnos, ellentétes Kodály vágyálmával. Ugyanakkor megérti az ember, hogy az iskolák szeretik a számukra leginkább értékes gyerekeket felvenni. Az ideális az lenne, ha legalább az ének-zene tagozatos iskolákban minden odakívánczó gyereket be tudnának fogadni.

– Ittész Mihály mondta el nekem egy beszélgetésben, hogy az ének-zenei iskolák száma sajnálatos módon a felénél kevesebbé csökkent a nyolcvanas évek óta. Félő, hogy ez a folyamat a még erősebb változás irányába mutat majd.

– Ez sajnos így van.

– Számos kórusban dolgozott karnagyként, és ért el velük nemzetközileg is kiemelkedő eredményeket. Nagy tekintélye a szakmájának, rendszeresen hívják különféle zsűribe. Háromszor is visszatért vezető karnagynak a debreceni Kodály Kórushoz. Aztán egyszer csak újra elkezdett kórusokat létrehozni. Megalapította Párkai István nyomán az Új Liszt Ferenc Kórust, aztán most egy bő éve Kecskeméten létrehozta a Kecskeméti Énekes Kört. Nem tud saját kórus nélkül élni?

– Nem lehet kórus nélkül élni. Pontosabban, zene nélkül lehet, de nem érdemes. Ahogy az életpályám mesészerűen kezdődött, ugyanúgy folytatódott is a kórusmunka terén. Csodálatos ajándéka az életnek, hogy dolgozhattam az ország legjobb hivatásos énekkaraival. A Debreceni Kodály Kórusral, a Magyar Rádió énekkarával. Az életem csaknem 30 éve a kecskeméti Pedagógus Énekkarhoz kötött, ahol a szakmát igazából megtanultam, s ahol karnagyi működésem legnagyobb részét töltöttem. 1976 szeptemberében 14 emberrel kezdtem meg a munkát, s 2005-ben 60 körüli létszámmal adtam át volt tanítványomnak, Laczkó Jánosnak. Szeretem és nagyra becsülöm azt a közösséget, gyönyörű közös élményeket őrzünk mindnyájan. Új művek bemutatói Vajda Jánostól, Kocsár Miklóstól, Orbán Györgytől, Petrovics Emiltől, Durkó Zsolttól. Rádió- és televíziós szereplések, budapesti és külföldi koncertturnék, mind csupa öröm forrása volt, amiért persze nagyon keményen meg is dolgoztunk.

Új énekkarok? Igen! Én az építés embere vagyok. Így, a pályám vége felé elmondhatom, hogy építeni szeretek. Nem épületeket, nem új zeneműveket, hanem maradandó intézményeket, maradandó emberi közösségeket szeretnék magam után hagyni, amelyek fiatal kollégáimon, tanítványaimon keresztül tovább élnek és dolgoznak.

– Hosszú időt töltött el a Zeneakadémia tanáraként is.

– 1973 szeptemberében kezdtem el a Zeneakadémián tanítani. Debrecenből jártam fel, szombatonként. Hat órát tanítottam, azaz egy teljes napot. Kecskemétről is folytattam a zeneakadémiai oktatást, de a kétezres évtized elején elkészöntem az aktív tanítástól. Aztán 2005-ben az akkori rektor, dr. Batta András visszahívott. Megkaptam a Zeneakadémia nagy énekkarát, melyet azóta „Alma Mater” kórusnak hívunk. A rektor úr időről időre előállt azzal a gondolattal, hogy miért nem csinálok egy kisebb, válogatott kórust? Kötélnek álltam, s így aztán 2010-ben létrehoztam az Új Liszt Ferenc Kamarakórust. Azért új, mert az eredeti Liszt Ferenc Kamarakórus 1963–1993 között Párkai István professzor irányításával már viselte ezt a nevet. Részben az iránta való tiszteletből, az ott eltöltött évek iránti szeretetből is úgy gondoltam, hogy őrizzük meg a nevet. Négy évig vezettem ezt az új énekkart, amelynek nagyon gyorsan felívelt a pályája, rengeteg szép hangversenyünk volt, itthon is és külföldön is. 2014-ben családi okok miatt be kellett fejezzem a budapesti munkáimat, akkor adtam át a kórust kedves volt tanítványomnak, Nemes László Norbertnek.

– Ahogyan a kecskeméti Pedagógus Énekkart is egykori tanítványára, Laczkó Jánosra bízta. Figyeli a munkájukat? Konzultálnak időnként, vagy mond véleményt a munkájukról?

– Minden tanítványomra figyelek, ha megengedik, s ha igénylik. Ha tudom, segítem őket. Falakat nem építek sehol a tanítványaimmal szemben, inkább, ha módom

van rá, eltávolítottam a „kavicsokat” az útjukból. Csak néhány példát említek a sokból. Dr. Kiss Katalint, Kontra Zsuzsát, dr. Nemes László Norbertet meghívtam az intézetbe tanítani, a Pedagógus Énekkart átadtam Laczkó Jánosnak. A Rádióénekkar élén áll Pad Zoltán, a Nemzeti Énekkar élén Somos Csaba. A volt tanítványaim hál’ istennek sikeresek, sokfelé dolgoznak, és remek munkát végeznek. Különösen fontosnak tartom a kínai kapcsolatunkat a pekingi Központi Zeneakadémiával (Central Conservatory of Music), melyet a 2000-es évtized elején kezdeményezésemre Szirányi Borbála épített fel kimagasló szakmai munkájával. De a sort folytathatnám még sokáig.

– Elmenőben van az a generáció, akiknek még személyes élményeik lehettek Kodály Zoltánról. A Zeneakadémia címzetes professzoraként látja-e azt az utánpótlást, amely a következő évtizedekben garancia lehet a kodályi örökség sértetlen, biztonságos és hosszú távú továbbvitelére?

– Hiszem, hogy igen. A nálamnál néhány évvel fiatalabb generáció, illetve a harmincas-nygyvenes generáció olyan komoly alapokkal és eredményekkel rendelkezik itthon is és nemzetközi méretekben is, hogy ha nagyobb „földrengés” nem következik be, akkor ők tovább tudják vinni a fáklyát. Mert a lehetőségek adottak. Lehet, hogy hihetetlenül hangzik, de a pályakezdőknek sokkal több a lehetőség ma, mint a mi fiatalkorunkban. A nehézség inkább az, hogy ezek közül a lehetőségek közül hogyan válogassanak, hogyan szelektáljanak. Az a tapasztalatom, hogy a fiatalok – főleg a nagyon fiatalokra gondolok – szinte lihegve próbálnak mindenütt jelen lenni, ami csak adódik. Ez a lihegés kicsit az elvékonyodás, a legjobb értelemben vett, de mégiscsak felszínesség jeleit mutatja. Nagyon kell vigyázni arra, hogy az ember elmélyült tudjon maradni. A zeneoktatásban az egyik legfontosabb dolog a személyes jelenlét, a szellemi és érzelmi elmélyültség. Ezt a kórusmunkában is érzem. Már a második évadot kezdjük az új kórusommal, a Kecskeméti Énekes Körrel, és azt tapasztalom, hogy az emberek a rohanásból érkezve a nyugalmat, a biztonságos elmélyültséget keresik, amit egy zenei stílusban vagy egy zeneszerző műveiben megtalálnak. És ha még át is tudják adni a közönségnek, az pótolhatatlan.

– Jelentős források bevonásával bővül a közeljövőben a Kodály Intézet. Már nem ön az első számú vezető, de megkérdezem: a fejlesztéssel változik-e valamelyest a koncepció is, vagy alapvetően azon a nyomon halad tovább az intézet, mint amit a hetvenes években célul tűztek ki?

– 2005 óta a Kodály Intézet a Zeneakadémia szerves részeként működik. Ez hatalmas fegyvertény az intézet szakmai elismertsége tekintetében. Hogy egy ennyire fiatal – mert még mindig fiatalnak számító – intézmény már most ott tarthat, hogy mesterdiplomát bocsáthat ki! Nagyon fontosnak tartom, hogy a képzési struktúra megmaradjon, esetleg bővüljön. Ugyanakkor a működés nagyon fontos része a gyakorlati étellel való kapcsolat, a város szakmai köreivel és a kulturális civil szférával egyaránt. Emiatt a Kodály Iskolával, illetve egynéhány másik iskolával való életszerű kapcsolat kiemelten fontossá válik a jövőben. Úgy vélem, hogy az ének-zenei típusú iskolával való kapcsolat egyenesen életbe vágó, de mert a többség, a derékhad az úgynevezett normál általános iskolákba jár, a velük való együttműködés is elemi érdek. Harmadrészt pedig elengedhetetlen a várossal való szoros kapcsolat. Ezért tartom nagyon jónak a bővítés jelenlegi irányát. Ha ez az ideálisnak mondható terv megvalósul, hogy az egykori, eredeti Kodály Iskola helyén felépül egy olyan zenei centrum, amely az intézet, de egyben a város bizonyos igényeit, például koncertigényeit is kielégíti, nagyon sokat nyerhetünk. Ismét

megfogalmazom azt a harminc évvel ezelőtti elképzelésemet, hogy Kecskemétnek a magyar Salzburggá kell válnia. Mit értek ezalatt? Hogy Kodály életművének élvonalbeli tolmácsolója, őrzője, védője és terjesztője világméretben ez a város kell, hogy legyen. Mindez nem jelent kevesebbet, mint hogy egy mintaadó szimfonikus zenekarnak kell itt működnie, kell egy hasonló kvalitásokkal bíró énekkar, hogy a nyári fesztiválokra, amelyeknek a programját komoly, többéves előrettekintéssel tervezik meg, ide lehessen vonzani a Kodály Zoltán munkássága iránt, a magyar zene iránt érdeklődőket a világ legtávolabbi pontjáról is. Mert a magyar zene nagyon vonzó, a magyar zeneművészek világhíre adott, és bízom abban, hogy a jövőben is az lesz. Ebből a szempontból tartom fontosnak, hogy a Zeneakadémia, a Kodály Intézet és Kecskemét városa hosszú távra fogjon össze Kodály nevében.

Köszönöm a beszélgetést!

Az interjút Kriskó János készítette.

„Mindig megtaláltak a feladatok”

Interjú Nemes László Norberttel

Nemes László Norbert Kalocsán született, 1969-ben. A nyolcadik osztályt és a gimnáziumot Kecskeméten végezte a Kodály Iskola tanulójaként. Innen került a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolára, ahol 1992-ben kapott középiskolai énektanári, karvezetői diplomát. Egy évet Kecskeméten dolgozott volt iskolájában, valamint a Kodály Intézetben, utána négy évig Kanadában tanult az University of Alberta növendékeként, karvezetés szakon. Az 1995-ben megszerzett Master of Music in Choral Conducting fokozat mellé 1999-ben a Doctor of Music in Choral Conducting fokozatot is megszerezte. A kecskeméti Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet vezetője 2008 szeptemberétől. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenepedagógiai Tanszékének vezetője. Zenepedagógusként és karnagyként Ausztráliától az Egyesült Államokig, négy kontinensen tanít rendszeresen, egyetemi mesterkurzusokat, előadásokat és szemináriumokat tart. 2012 óta a pekingi Central Conservatory of Music vendégprofesszora és zenepedagógiai konzulense, számos zenei szervezet tiszteletbeli tagja. 2005-ben a Magyar Rádió gyermekkórusának karnagyaként Bartók–Pásztory-díjat kapott. 2017-ben a Magyar Arany Érdemkereszt Polgári Tagozata kitüntetésben részesült.

– Édesapja egészségügyben dolgozó gazdasági szakember volt kisgyermekkorában Kalocsán. Volt-e családi indíttatás abban, hogy muzsikus lett?

– Nehéz megtalálnom a zenei ihletettség kezdőpontját, de az biztos, hogy én, az unokatestvéreim és a kortársaim olyan szerencsés helyzetben voltunk, hogy a magyar zeneoktatás kiváló intézményeiben tanulhattunk. Ez annyit jelent, hogy egy vidéki kisváros iskolájának is volt zenei tagozata, a vidéki zeneiskolákban is kiváló tanárok tanítottak, úgyhogy a zeneközeli gyermekkor, és mert Kalocsáról beszélünk, a néptánc is nagyon meghatározó szerepet kapott az életemben. Az énekléssel és a néptánccal töltött boldog gyermekkor az én esetemben adott volt. A kalocsai zeneiskola, ahová jártam, valóban kiváló zenepedagógusokkal büszkélkedhetett, köztük Fuchs Ferencel, aki számomra meghatározó ember volt Lakatos Györgyné Klári néni mellett, aki az iskolai kórusvezetőm volt. Nagyon sokat tanultam tőle a zenéről, de miközben tanultam, és az ismereteimet gyarapítottam, a zene iránti lelkesedés épp olyan fontos része volt ennek a képnek. Nemcsak a tudás, hanem a zenével való napi szintű együttlét, a zenei találkozások, a hangversenyek mind-mind megmaradtak az emlékezetemben. Kiváló művészek jártak akkor vidékre is koncertezni az Országos Filharmónia szervezésében. Ifjúsági bérlet, felnőtt bérlet, gyermekbérlet, esti bérlet, én természetesen mindegyiken ott voltam. Családirag vagy iskolai szervezésben persze a város határain túlra is eljutottunk. Ez végigkísérte a gyermekkoromat. Az ének-zenei iskola aztán meghatározó maradt a gimnáziumi időszak alatt is, hiszen még általános iskolás koromban Kecskemétre kerülünk a családdal.

– *Nem okozott törést, hogy várost kellett váltania kamaszkorában?*
– Egyáltalán nem. Kifejezetten vágytam a Kodály Iskolába, ahol nagyon befogadó közösséggel találkoztam. Sikeresnek bizonyult az iskolaváltás, és ez adta a lehetőséget arra, hogy ének-zene tagozatos gimnáziumban folytassam a tanulmányaimat. Valójában nem készültem zenei pályára, de a zene mindig kétségtelenül nagyon fontos volt az életemben, ráadásul nagyon érdekelt is, és az iskola nyújtotta zenei környezet olyan inspiráló helyszín volt, ami fontos részévé vált az életemnek. Aztán egészen véletlenül – megint csak az élet adta – Kiss Katalin lett a gimnáziumi ének-zene tanárom, aki Fuchs Ferenchez hasonlóan szintén rendkívüli muzsikos, és nagyon inspiráló zenetanár. Nemcsak én, hanem az egész osztályunk is lelkesedéssel fogadta az ének-zene óráit. És ő volt az, aki egyszer csak megkérdezte, hogy nem akarok-e zenei pályára menni. Ekkor indultam el tudatosan ebbe az irányba, ettől fogva már én is erősen akartam.

– *Kiss Katalinon múltott, hogy nem hangszeres zenész lett? Fuchs Ferencnél tudtommal zongorázni tanult.*

– Valóban, zongorát tanultam Kalocsán, és később Kecskeméten is. Kiss Katalin mint karnagy nyűgözött le, és inspirált arra, hogy esetleg ebbe az irányba menjek tovább. Természetesnek tűnt, hogy ő készített fel engem a Zeneakadémiára annak idején, ahol aztán sikeres felvételi vizsgát tettem.

– *Olyan egyetemet, ahol nem művészeti képzés folyik, meg sem jelölt?*
– A szüleim ragaszkodtak ahhoz, hogy az ELTE-re is beadjam a jelentkezést, de mire sor került a felvételi vizsgára, addigra már tudtuk, hogy felvettek a Zeneakadémiára. Így aztán már el sem mentem a felvételi vizsga összes fordulójára.

– *Kik voltak a meghatározó tanárai az akadémián?*
– A főtárgytanárom Erdei Péter volt, rajta kívül tanított még Kistétényi Melinda szolfézusra, a közelmúltban elhunyt Legányné Hegyi Erzsébet volt a zeneelmélet-tanárom, énekeltem a Liszt Ferenc Kamarakórusban Párkai István irányítása alatt. Nagyon szívesen emlékszem vissza a zenetörténet-órákra Kovács Sándorral, a magyarzenetörténet-órákra Batta Andrással, de az énektanárossal, a zongoratanárossal is nagyon meghatározó, közeli kapcsolatba kerültem. Csodálatos öt év volt a Zeneakadémia. Minden, amit a zenéről tudok, és ahogyan a zenéről gondolkodom, gyakorlatilag a zeneakadémiai évek alatt alakult ki. A Zeneakadémiára járni tényleg egészen különleges dolog. Olyan művészek vettek minket körül, akik nemcsak zeneileg, de pedagógiai értelemben is meghatározóak voltak, fontos dolgokat tanítottak meg nekünk. Esténként ott ültünk a nagyszerű koncerteken, ingyen járhattunk az Operaházba is. Fontos évek voltak ezek, és bárhova megyek a nagyvilágban, tudom, hogy az a kincs, aminek a birtokába kerülhettem, azáltal, hogy ilyen mesterek mellett tanulhattam, meghatározza azt, hogy hol helyezkedem el a zenei vagy a zenepedagógiai ranglétrán. Nagyon büszke vagyok arra, hogy itt nőttem fel, és tudom, hogy a magyar zeneoktatás adta lehetőségek nélkül soha nem jutottam volna el oda, ahol most tartok. Nem gondolom magamról, hogy különleges ember vagy különleges képességekkel rendelkező muzsikos lennék, egyszerűen csak jól megtanítottak a szakmára. Mindig is nyitott szemmel jártam a világban, és ahol tanulni lehetett, ott én tanultam, ahova el lehetett menni, oda elmentem. Mindig jobb akartam lenni, és mindig nyitott voltam az újdonságokra, és a magam számára is bizonyítottam, hogy szorgalommal, igyekezettel nagyon sok mindent el lehet érni.

– *Hová tartozik a magyar zenei és zenepedagógiai képzés és a magyar Zeneakadémia egy képzeletbeli rangsorban? A világ élén járunk, a tisztes középmezőnybe sorolnak minket, esetleg a sor végén kullogunk? Egyáltalán: van-e jogosultsága az ilyen kérdésfeltevésnek? Különös tekintettel arra, hogy ön aktuálisan ennek a Zeneakadémiának a professzora?*

– Furcsa lesz, amit mondok, számomra is csak a közelmúltban vált világossá, fogalmazódott meg. Bárhova megyünk el a nagyvilágban, bármely zeneakadémiára, mindenütt találunk kiválóságokat, mind a tanárok, mind a növendékek között. Nem lehet tehát azt mondani, hogy az egyik zeneakadémián több nagyszerű muzsikust tanít vagy tanul, mint a másik zeneakadémián. Minden országban egyaránt vannak kiválóságok. Attól más a budapesti Zeneakadémia, hogy azok számára is képes magas szintű oktatást nyújtani, akikből nem lesznek pódiumművészek. Nem akarom azt mondani, hogy átlagos képességű zenészek, de lehet, hogy mégis ezt kell mondanom. Egy átlagos képességű muzsikust számára is olyan magas színvonalú zeneelméleti és zenepedagógiai képzést nyújt, amivel az átlagos képességű muzsikust is akár a kiválóságok közelébe küzdheti fel magát. És ez szerintem nagyon komoly fegyvertény, s egyben a magyar zeneoktatás lényege. És ha arra gondolunk, hogy van egy olyan iskolai hálózat, ami a kisgyermekkortól végigvezeti a fiatalokat a zeneakadémia utolsó évfolyamáig, mert biztosítva van a zeneiskolákon keresztül, hogy mindenki tanulhasson hangszert, és a hangszeres képzés mellé kapjon szolfézs- és zeneelmélet-oktatást. Utána a tehetségek bekerülhessenek egy konzervatóriumba, ahol felkészítik őket a képzés harmadik szintjére, az egyetemi-főiskolai szintre. És nemcsak a zeneakadémia van, hanem léteznek kiváló konzervatóriumok a nagy egyetemeken, ahol szintén egészen kiváló munka folyik. A mi országunkban nemcsak elitképzés folyik, hanem tehetséggondozás is, és aki ebbe a rendszerbe bekerül, az nem fog elkallódni. És ez olyan érték a magyar zenepedagógiában, ami nagyon sok helyen hiányzik. Sok olyan ország van, ahol akkor tud valaki zenét tanulni, ha meg tudja fizetni a magánórát, akkor kap magas színvonalú egyetemi-főiskolai képzést, ha meg tudja fizetni azokat a horrorilis tandíjakat, amelyeket ma egy menő egyetem, egy Julliard School, egy Yale Egyetem, vagy a Royal Academy Of Music Londonban, elkér a képzéséért. Az tehát, hogy mindez nálunk gyakorlatilag az állam által biztosított, nagy érték, és ebbe beleszületni, ezen az oktatási rendszeren végigmenni, kiváltságos helyzetet jelent.

– *Az akadémiát követően az Alberta Egyetemen, Kanadában folytatta a tanulmányait. A saját döntése volt? Vagy az előbb elhangzottak alapján talán joggal kérdezem: ez volt a megfizethető? Esetleg ösztöndíjat kapott az egyetemtől?*

– A kilencvenes évek elején egy magyar fiatalnak kijutni külföldre tanulmányi céllal, különösen tengeren túlra, nagy vállalkozás volt, kitartó szervezőmunka és nagyon tudatos építkezés végeredménye. Én mindig is szerettem volna elmenni Magyarországról. Azért, mert érdekelt a világ, érdekelték az emberek, és érdekelt, hogy máshol hogyan művelik a mi szakmánkat. Semmiféle politikai indíttatás nem volt a döntésem mögött. Ráadásul a kilencvenes évek elején teljesen más társadalmi helyzetben találta magát egy fiatal, mint amiben felnőttem. Az érdeklődés a más kultúrák és országok iránt mindig is bennem volt. El akartam menni, megtapasztalni a világot. Úgy adódott, hogy voltak olyan ismerőseim, barátaim, akik felvetették az ötletet, hogy menjek Kanadába, az Alberta Egyetemre, én meg különösebb mérlegelés nélkül rábólintottam, elfogadtam a javaslatot. Azt pontosan tudtam, hogy el akarok menni az országból, de hogy igazából mi vár majd rám, azt nem tudhattam. Szerencsémre nagyon sok jó dolog várt rám. Például egy hatalmas egyetem, harmincezer hallgatóval, nagy könyvtárral, nagy zenei élettel, változatos kórusokkal és zenekarokkal, kamaragyűttesekkel. Várt rám továbbá a katedrális kórusa és egy templomi organistaállás. Nagyon sok mindent vállaltam,

professzionális kórusban is énekeltem, és mindez nagyon fontos részévé vált az én zenésszé válásomnak. Egy évre mentem el, de jól éreztem magam, és olyan lehetőségek adódtak, ami miatt úgy döntöttem, hogy maradok még egy ideig, és végül ott fejeztem be a doktori tanulmányaimat is. Közben nagyon sokat vezényeltem, sokat énekeltem, és kurzusokra jártam folyamatosan Kanadában is, Európában is. És tanultam. Éreztem, hogy ezek az évek most erről kell, hogy szóljanak.

– *Ezekben a ráadásévekben már elő tudta teremtteni a kinn tartózkodása anyagi feltételeit?*

– Igen. Az első év nagyon nehéz volt. A University of Alberta ösztöndíjat ajánlott és tanársegédi munkát, de ugyanúgy, ahogy nagyon sokan abban az időben, én is kaptam a Soros Alapítványtól is ösztöndíjat. Dolgoznom kellett, tehát nem volt egyszerű, de aztán egy idő után ez egyre könnyebb lett. Egyre több feladatot kaptam, egyre több ösztöndíjat kaptam, az utolsó két évben már teljesen a saját lábamon álltam. És akkor adódott egy lehetőség: jött egy telefonhívás, hogy nem jönnék-e haza.

– *Komoly ajánlatnak kellett lennie, hogy igent mondjon rá.*

– Komoly ajánlat volt: a Magyar Rádió Gyermekkórusához hívtak Thész Gabriella, a kórus akkori művészeti vezetője. Azonnal láttam, hogy ez egy jó alkalom a hazatérésre. Párhuzamosan tanítottam a Kodály Intézetben, és elkezdtem a munkát a gyermekkórusral is. Azt hittem kezdetben, hogy nagyon könnyű dolgom lesz, de hamar rájöttem arra, hogy korántsem lesz egyszerű. Valójában senki nem készítette fel arra, hogy gyermekkórusral dolgozzam. Tanulmányaink során mindig egyetemi kórust vezényeltünk, mindig felnőtt énekkarokkal dolgoztunk, ez pedig egészen másféle műfaj volt. A legfontosabb különbség a korábbi évek munkatapasztalata és a gyermekkórusral végzett munkatapasztalat között az volt, hogy rájöttem: a gyerekekkel folytatott munka során az embernek tanárrá kell válnia. Meg kell tanulni azt, hogyan lehet a legtöbbet kihozni a gyermekből.

– *A fejlődés-lélektani ismeretek hiányára gondol?*

– Nagyon sokat kellett olvasni, de főleg lesni kellett a tapasztalt kollégák munkáját és azt, hogy ők hogyan bánnak a gyerekekkel. Hogyan kommunikálnak velük, és mit várnak el tőlük. És amikor az ember rájön, hogy valójában mindent el lehet várni tőlük, és mindent el lehet érni velük, az nagy fordulópont. Mert a gyerekek fantasztikusak. Minden lehetőség bennük rejlik, és csak rajtunk áll, hogy mit hozunk ki ebből a rengetegféle lehetőségéből. Nyitottak, érdeklődőek, nagyon jól terhelhetők, gyorsak, és szeretik a fegyelmet, szeretik a munkát, szeretik, ha komoly feladatokkal bízzák meg őket. Ha bíznak bennük, és ha érzik, hogy segítik őket abban, hogy egyre jobbak legyenek, egyik napról a másikra, egyik évről a másikra. Úgyhogy ez egy nagyon szép időszak volt az életemnek. Arra is rájöttem, hogy nem szigorú tanár bácsinak kell lennem, hanem egyszerűen szeretni kell őket, segíteni kell őket, és ha érzik, hogy szeretve vannak, akkor mindent megtesznek azért, hogy kifejezzék az elismerésüket vagy a viszonzszeretetüket. A szeretetre épülő pedagógia – ez az, amit megtanultam a gyermekkórusban. Nagyon szerettem velük dolgozni – de ez egy hosszú folyamat volt, nem ment egyik percről a másikra, évekig tartott. Végig kellett járni a lépcsőfokokat, voltak küzdelmes percek, és volt olyan is, amikor semmi nem sikerült, de amikor az ember megérzi, hogy mit kell csinálni, hogyan kell velük dolgozni, akkor csodálatos dolgok születnek. Nagyon szép 12 év volt az életemből, amit velük töltöttem. Valószínű, hogy azért, mert képes voltam tanárrá válni, figyeltek fel rám és arra, hogy feltehetően a pedagógia és a tanárképzés területén lenne a helyem. Ennek köszönhetően kerültem a Zeneakadémiára, tanárrá.

– Emlékszem gyermekkoromból a Botka Valéria–Csányi László karnagykettősre a gyermekkórus élén. Alapszabály, hogy ebben az életkorban mindkét nemből legyen vezetője a kórusnak?

– Az egy érdekes felállás volt. Volt olyan is, hogy egy férfi, két nő, és olyan is, hogy nem házaspár állt a kórus élén. Én magam is egy női karnaggal, Thész Gabriellával együtt, illetve mellette dolgoztam a gyermekkórusnál. Azt hiszem, az a lényeg, hogy a gyermekkórust vezető karnagyok harmóniában tudjanak dolgozni egymással.

– Önöknek sikerült?

– Sikerült. Nagyon jó kollégák voltunk, és nagyon jó barátok is. Mindketten képesek voltunk kompromisszumokat kötni, hogy minél jobb legyen a kórus, hogy minél sikeresebb legyen az együttes. Nem feltétlenül könnyű mindenkivel együtt dolgozni, de nekünk abszolút közösek voltak a céljaink, mind művészi, mind emberi, mind pedagógiai értelemben. Úgy alakítottuk a munkakapcsolatunkat, hogy mindig harmonikus legyen, és mindig segítsük egymást, odafigyeljünk a másikra. Nagyon jó munkakapcsolat volt közöttünk, és mindazokkal, akikkel még együtt dolgoztunk. Volt egy kiváló zongorakísérőnk, Novák Anikó, egy kiváló betanító karnagyunk, Barabás Edina, akikkel én továbbra is együtt dolgozom itt az intézetben, illetve az intézet partneriskoláiban.

– Azért vált meg a gyermekkórustól, mert kinevezték a Kodály Intézet élére?

– Nem. Még bőven a gyermekkórusnál dolgoztam, amikor megpályáztam az igazgatói pozíciót. Dolgozni is úgy kezdtem az intézetben, hogy még tartott a gyermekkórusi megbízatásom. Aztán hamar kiderült, hogy lehetetlen ezt a két feladatot összeegyeztetni, hiszen az intézetben adódó egyre több munka miatt egyre több időt kellett Kecskeméten töltenem.

– Ráadásul ekkorra már tanszékvezető is lett a Zeneakadémián.

– Valóban, párhuzamosan a Zeneakadémián is nagyon sok feladatom volt. Harmonizálásra szorultak a dolgoim, de végül nem volt elég a harmonizáció, vissza kellett venni a munka mennyiségéből. Eljöttem a gyerekkórustól, maradt a Zeneakadémia és a Kodály Intézet. Kórus nélkül maradtam, de nem bántam, mert fontos volt, hogy a két megmaradt munkára koncentráljak minden erőmmel.

– Figyelve Erdei Péter és az ön kapcsolatát, a kívülálló szemével is jól látszik, hogy nagyon sok az érintkezési felület a pályájukban. Erdei Péter volt a főtárgytanára a Zeneakadémián, együtt dolgoznak az akkor még Erdei Péter vezette Kodály Intézetben, aztán az igazgatóváltás idején nyílt titok volt, hogy Erdei tanár úr önt szerette volna utódának. És az Erdei Péter által újraindított, Párkai-féle Liszt Ferenc Kamarakórust is ön „örökölte” meg, amikor Erdei Péter személyes okok miatt már nem vállaltathott fővároshoz kötődő munkát. Mintha egy teljes „vagyonátadás” zajlott volna le önök között.

– Ez számomra nagyon megtisztelő. A mi kapcsolatunk a Zeneakadémia első évétől kezdve nagyon közeli zenei és emberi kapcsolat. Nagyon sokat tanultam Pétertől, és igen, azt hiszem, mindig is kedves tanítványa voltam. Ezt éreztem 18 éves korom óta. És amikor már nem voltam a tanítványa, akkor is mindent tudott rólam. Amíg Kanadában éltem, is rendszeresen beszéltünk telefonon, amikor hazajöttem, akkor természetesen meglátogattam, tehát Péter mindent tud az én életemről és életutamról. Mivel tényleg nagyon jól ismeri a zenei kvalitásaimat és a munkabírásomat, ezért kerülhettem szóba, amikor ő a Kodály Intézet éléről nyugdíjba ment, illetve akkor is, amikor a csodálatos kórusa élére szeretett volna utódot.

– Az önök munkájában létfontosságú, hogy legyen folyamatosan egy kórus a kezük alatt? Ellenére az elképesztő mennyiségű egyéb feladatnak?

– Nem létfontosságú, de nagyon jó. Valószínűleg kevesebb lennék, ha nem lenne kórusom. De ez a mostani egy nagyon szép időszak, és amíg lehet, ezt igyekszem is folytatni. Igyekszem jól csinálni, de tény, hogy sokszor nem könnyű összeegyeztetni a különféle beosztásaimból fakadó elfoglaltságaimat. Azon túl, hogy vezetem a Kodály Intézetet, nagyon sok olyan meghívásnak kell eleget tennem, ami szakmailag nagyon fontos, az intézet szempontjából fontos, vagy épp a saját szempontjaim szerint fontos, mert továbbra is szeretek kitekinteni az intézet falain jóval túlra. Szeretek utazni, szeretek új emberekkel, új együttesekkel találkozni, kipróbálni magam vendégkarnagyí vagy vendégtanári pozícióban. Általában ezek olyan jól sikerülnek, hogy mindig visszahívnak. Egyre több az a hely, ahova rendszeresen visszajárok, de azt kell, hogy mondjam, hogy mindez nagyon jót tett a Kodály Intézetnek. Sok új hallgatót szereztünk ennek kapcsán az elmúlt években.

– Okozott-e dilemmát, hogy az előadó-művészetet vagy a zenepedagógiát válassza? Kellett-e markáns döntést hoznia valamelyik javára?

– Érdekesen alakult, mert úgy érzem, hogy eddigi életem során nemigen kellett döntenem, hanem inkább mindig megtaláltak a feladatok. Vagy megtaláltak az emberek, akiktől én tanulhattam. Azért kerülhettem be a Zeneakadémiára, mert Kiss Katalin akkor éppen itt élt Kecskeméten, a Kodály Gimnáziumban tanított engem. Azt is a sors ajándékának kell felfognom, hogy Erdei Péterhez kerültem a Zeneakadémián. Utána ismerősök javasolták, hogy menjek Kanadába tovább tanulni, ez is szerencsés ötletnek bizonyult. Aztán kapok egy telefont Kanadában, hogy jöjjen haza a Magyar Rádió Gyermekkórusához, utána megkeresnek, hogy jöjjen el a Kodály Intézet élére. Tényleg úgy érzem, hogy engem megtalálnak az emberek és megtalálnak a feladatok. Hála istennek! Remélem, ez még néhány évig így is marad!

– Erdei Péternek változatlanul van egy szobája a Kodály Intézetben. Vajon koncepcionális vitáik vannak-e arról, hogy milyen irányban haladjon tovább az intézet, vagy ilyen súlyú ügyekről nem beszélgetnek?

– Péterrel rendszeresen beszélünk az intézet ügyeiről és jövőjéről. Esetleg azt is gondolhatná, hogy Péter a mai napig érdemben befolyásolja mindazt, ami itt történik, de ez nincs így. Mindig elmondja a véleményét, de nem várja el, hogy az ő álláspontja érvényesüljön mindenekfelett. Én meg örömmel veszem, és mindig meghallgatom a véleményét. Nekem ez nagyon fontos kontroll, és egyben tükör. Kívánom mindenkinek, hogy legyenek ilyen emberek a környezetükben. Akik tükröt tartanak. Ahhoz, hogy ne csússzanak félre a dolgok, időnként fontos külső szemlélők véleményét megkérdezni. Az én esetemben sem csak Péter az egyedüli, akinek a véleményére nagyon sokat adok, hanem vannak mások is. Ugyanakkor Péter egy olyan kiváló művész és tanár, akinek helye van a Kodály Intézetben továbbra is, ráadásul ő azon néhány zeneakadémiai tanár egyike, akik úgynevezett kiemelt kategóriában vannak, és addig maradhatnak a Zeneakadémia állományában, ameddig csak szeretnék ezt. Erdei Péter Budapesten már nem tanít, de nagy örömünkre Kecskeméten még igen. Reméljük, ez még sokáig így marad, amíg ő bírja, és ameddig szeretné ezt a munkát folytatni.

– Említette, hogy nem kevésbé a külföldi utaknak köszönhetően egyre nő a külföldi hallgatók érdeklődése a Kodály Intézet iránt. Most, hogy a Modern városok program keretében 4,2 milliárd forintot nyertek el fejlesztésre, tudják-e már pontosan, hogy az infrastrukturális fejlesztések mellett milyen tartalmi változások várhatók az intézet életében? Változik-e az intézmény

konceptiója, szerepe, esetleg nagyobb szerepet kap-e a magyar zenetanárok továbbképzése az eddigieknél?

– Az infrastruktúra fejlesztése, a hely bővítése és egy új épület hozzácsatolása a kolostorépülethez a helyszűke miatt nélkülözhetetlen. És a helyszűke nemcsak azt jelenti, hogy nincs hol aludnia a hallgatónak, vagy nincs hol gyakorolnia, hanem valóban szeretnénk új programokat behozni. Az új programok között nagyon fontos szerepet szánunk a továbbképzéseknek. Eddig is nagyon sok továbbképzést tartottunk magyar ének-zene tanároknak, illetve folyamatosan tartunk az elmúlt négy évben. Párhuzamosan négy továbbképző programot működtetünk, csak nem tudtuk ezt Kecskeméten bonyolítani, kénytelenek voltunk a fővárosban megszervezni, mert egyszerűen itt már nem volt hely. De ha lesznek új termek, ha lesz egy új épület, akkor szállást és megfelelő körülményeket tudunk teremteni az oktatáshoz, és ez kétségtelenül még több új embert tud idevonzani.

– *Milyen érv szól az mellett, hogy partneri kapcsolatba léptek a kecskeméti református iskolával?*

– Fontos feladatnak tartom, hogy továbbra is meghatározó szerepünk legyen a magyar zenepedagógia továbbfejlesztésében. Ezért indítottuk el négy évvel ezelőtt az úgynevezett mintaiskola-programot Vigh Andrea rektorasszony kezdeményezésére és támogatásával, amely Budapesten a Városmajor utcai Kós Károly Iskolában és Városmajori Gimnáziumban működik, illetve most már második éve partnerintézményünk a kecskeméti református iskola, ahol saját tanáraink tanítanak, ahol a hallgatóink rendszeresen hospitálnak, gyakorlati tanítást végeznek. Ez a két intézmény olyan műhellyé vált, ahol nemcsak külföldi zenetanárokat fogadunk, hanem nagyon sok magyar kollégát is. A budapesti városmajori iskolákba rendszeresen fogadunk tanári munkaközösségeket, egyéni látogatókat, akikkel konzultálunk is, sőt a továbbképzéseink résztvevőinek bemutatjuk az ott folyó munkát. Ez a két mintaiskola olyan kísérleti projekt, ahol új zenepedagógiai, zenetanítási technikákat próbálunk ki. Emellett olyan kísérleti programot és erre épülő kutatást végzünk a Magyar Tudományos Akadémiával közösen, amely arról szól, hogy hogyan tudjuk az ének-zenei módszertani ismereteket, tapasztalatokat úgy gazdagítani, hogy az a magyar ének-zene oktatás javára váljon. És nemcsak az ének-zenei iskolákban, hanem a normál tantervű iskolákban is. Nagyon fontosak ezek a változások, mert ezzel a munkával tudunk hatást gyakorolni az iskolai ének-zene oktatás mindennapjaira. Mert nem vitatható, hogy szükség van módszertani megújításra, különösen, ha a módszertágabb értelemben vesszük, nemcsak kifejezetten tanítási technikát értünk alatta, hanem a tanári attitűdöt, a gyerekekről való gondolkodást és a pedagógiai szemlélet egészét is ideértjük. Nagyon mások a gyerekek, nagyon más az a kulturális környezet, ahol ma egy gyerek felnő, és az iskolának az a feladata, hogy az értékeket úgy közvetítse feléjük, hogy tekintettel van a gyerekek világára is. A sajátosan 21. századi világukra és a korábbiaktól eltérő alkalmazkodóképességükre.

– *Mindaz, amit mond, jelenti-e azt, hogy például hozzá kell nyúlni azokhoz a hatvanas-hetvenes években elkészült tankönyvekhez, amelyek kiváló szakemberek kiváló munkái voltak? Elképzelhető, hogy ez a kifejezetten kodályi instrukciókra épülő tankönyvcsalád is változzon?*

– Ez bonyolult dolog. Azt tudjuk, hogy az első tankönyvsorozat, a Kodály Zoltán–Ádám Jenő-féle első énekeskönyv-sorozat valóban elmélyült, közös munkából született. Kodály tanár úrnak tehát közvetlen ráhatása volt arra, hogy ez a könyvsorozat hogyan alakult. Ugyanakkor minden későbbi tankönyv, bár figyelembe vette az Ádám Jenő által kidolgozott módszer alapvetéseit, mégis bizonyos területeken már újabb szemléletet követett. Ha ki kellene emelnem néhány jellemzőt, akkor biztos hangsúlyoznám azt, hogy manapság az ének-zene tankönyvekben egészségesebb arányban szerepel a népzenei és a

műzenei anyag. Vagy például a műzene tanítása során az úgynevezett stíluszemlélet lett a meghatározó, amire nem találunk példát a Kodály-Ádám-könyvekben. Vagy a zenehallgatás, ami szintén egy új dolog. Kodály tanár úr nem tartotta fontosnak az ének-zene órai zenehallgatást, de ma már nagyon sokan foglalkoznak ezzel a kérdéssel. Sok szempontból nagyon máshol tartunk, mint ahol a negyvenes-ötvenes években tartott az ének-zene tanítás. És ez nagyon fontos változás.

– *Akár a tanszékének, akár az intézetnek van-e befolyása arra, hogy ez a folyamat hogyan alakul?*
– Sajnos nem eléggé, bár igyekszünk. Ezért is nagyon fontos, hogy most a tudományos akadémiával közösen készítünk egy programot. Úgy gondolom, hogy a Magyar Tudományos Akadémia részvétele a szakmódszertani fejlesztésben garancia lehet arra, hogy olyan új gondolatok kerüljenek népszerűsítésre, amelyek valóban tudományos módszerekkel igazolják a bennük foglalt módszertani gondolkodás helyességét. Jó lenne persze, és szeretnénk is, hogyha az intézetben tanító kollégák közül mind többen tudnának részt venni oktatásfejlesztési programokban. Sokszor érezzük azt, hogy az állami bürokrácia és az oktatásfejlesztéssel foglalkozó bürokrácia nem mindig folytat párbeszédet a szakmával. Az iskolákban kiváló munkát végző tanárokat nem mindig vonják be eléggé az oktatásfejlesztési munkába. Remélem, ez változik majd, mert nagyon fontosnak érzem a folyamatos párbeszédet. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy azt gondolom: mi mindent tudunk. De mindenről van véleményünk, és nagyon sok hasznosítható gyakorlati tapasztalattal rendelkezünk, én is, a kollégáim is, akik nemcsak az intézetben tanítanak, hanem iskolákban is, terepen is dolgoznak. Ezeket a véleményeket jó lenne úgy megosztani, hogy annak hatása legyen a tantervekre, az alaptantervre és a kerettantervre egyaránt.

– *A hazai zenepedagógia egészét tekintve volt a közelmúltban egy eléggé mély hullámvölgy. Úgy tűnik, elkezdődött a kilábalás. Említette, hogy a református iskolában találtak partnert ehhez a programhoz. Mi volt az iskolaválasztás alapja? Szempont volt például, hogy az adott iskolában aktuálisan két kiváló énektanár működik? Mennyire személyiségfüggő vagy tanárfüggő ez a folyamat? Vagy mennyire az a kulcskérdés, hogy olyan pedagógusok sorozatát kell képezni vagy tovább képezni, akik harcolnak a tárgyuk státusáért és fontosságáért, sokszor akár ellenszélben is?*

– Minden, ami az iskolában történik, tanárfüggő. Azok az iskolák működnek jól, ahol jók a tanárok. Egy jó tanár akkor tudja a munkáját valóban a legmagasabb szinten végezni, ha támogató környezet van körötte. Olyan iskolavezetés, olyan gondolkodás, amely megerősíti őt abban, hogy a munkája fontos. Igenis énekeljenek a gyerekek minél többet, teremtsünk lehetőségeket nekik erre, segítsük az énektanárok munkáját, és ismerjük el, ha jól dolgoznak. Legyen az iskola közös ügye egy-egy zenei produkció létrejötte! Ha van egy jó tanár, és egy olyan iskolába kerül, ahol nem kap támogatást a munkájához, akkor elveszett. Támogató környezet nélkül nem lehet eredményeket elérni. A kecskeméti református iskolában támogató iskolavezetésre, jó szellemű partnerre leltünk. Azért is fontos nekünk a református iskola, mert a mi hallgatóink, akik ide jönnek a Kodály Intézetbe tanulni, mikor hazamennek, nem ének-zenei környezetbe mennek vissza dolgozni. Nekünk azt is meg kell mutatni, hogy hogyan lehet heti egy énekórában jó munkát végezni. És ezt az elmúlt évek során képesek voltunk bemutatni. Gyönyörű produkciók születnek! A mi tanáraink, Szirányi Borbála és Barabás Edina mellett ott vannak a református iskola kiváló szaktanárai, például a Jámbor házaspár, Emőke és Zsolt. Ők együtt dolgoznak, egy cél érdekében, és rengeteg támogatást kapnak az iskolavezetéstől.

– *A református iskolával kialakított kapcsolat azt jelenti, hogy kicsit lazább lesz a Kodály Iskolával fenntartott kapcsolat, vagy változatlanul úgy tekintetek rá, mint gyakorló intézményre?*

– A Kodály Iskola továbbra is nagyon fontos partnerintézményünk. Nem gyakorló intézményünk, mert itt nem végeznek a hallgatóink gyakorló tanítást, de rendszeresen látogatunk ott órákat. Nagyon fontos azt bemutatnunk, hogy milyen pluszt jelent az, hogy ez egy ének-zenei iskola, hogy éneklő iskola. Gyakorlatilag Kodály álmát mutatjuk meg a hallgatóinknak, azt az iskolatípust, ahol a gyerekek nap mint nap találkoznak és foglalkoznak zenével. Ez a Kodály-koncepció nagyon fontos része. Ugyanakkor nekünk fontos a napi szintű lehetőségekkel, a napi kihívásokkal is kapcsolatban maradnunk, és megmutatni azt, hogy ha nincs énekes iskola, akkor is folyhat tartalmas zenei nevelőmunka.

– *Ha a tervezett fejlesztés befejeződik 2020 táján, mi változik meg a város életében? Mekkora lesz a Kodály Intézet súlya, hangsúlyosabb lesz-e a jelenléte? Lesz-e önálló hangversenyterem, lesz-e a jelenleginél sűrűbb és intenzívebb hangversenyélet Kecskeméten?*

– Igyekszünk segíteni a városvezetést, amikor Kecskemétről, mint a zene városáról gondolkodik. Miközben hirdetjük, hogy Kecskemét Kodály városa és a zene városa, addig azt látjuk, hogy a kultúra finanszírozásával elég sok probléma van. Jobban kellene támogatni a városi együtteseket, több pénz kellene a fesztiválokra, nemcsak a nyári fesztiválra, de az évközi koncertekre is. Az nem lehet, hogy Kecskeméten nincs egy olyan koncertterem, ahol volna egy megfelelő hangversenyorgona. Nagyon sok a teendő tehát, de úgy vélem, nagyon jó kapcsolatot ápolunk a városvezetéssel, és igyekszünk javaslatokkal segíteni a munkájukat. Kecskemét megérdemel egy új hangversenytermet. A tervezett új épületben készül egy hangversenyterem, ami nem a Kodály Intézeté lesz, hanem a városé. Mi így gondolkodunk erről.

– *Egy professzionális kórus és egy hasonló státusú zenekar is kellene Kecskemétnek?*

– Milyen jó volna, ha lennének ilyenek! De nincsenek. Azt kell elérni, hogy az amatőr együtteseknek teremtsenek olyan feltételeket, amivel ők jobbak lehetnek, szakmailag fejlődhetnek. Mert számít rájuk a város, mert programjaik vannak, fontos programjaik, jó fellépési lehetőségeik, új tagokat is tudnak toborozni, megfelelő körülmények között tudnak próbálni és működni. Nagyon jó lenne persze, ha lenne professzionális együttes, de nem ezt érzem kulcskérdésnek. Ám hogy legyen egy jól működő zenekar, és legyenek színvonalas éneklő együttesei a városnak, hogy legyen hangversenyélete és színes koncertkínálata, azt elengedhetetlennek érzem. Olyan koncertéltre gondolok, ahol mindenki talál kedvére valót. Mindenki mást szeret. Van, aki a zenekari estekre, van, aki a szólóestekre esküszik. Van, aki a vokális zenét, van, aki a hangszeres zenét, a tradicionális zenét vagy a klasszikus zenét szereti – a cél az, hogy mindenki találja meg a számára legkedvesebbet. Ehhez nemcsak minőségi infrastruktúra kell, de megfelelő színvonalú hangversenyszervezés is. Mindehhez együtt pedig pénz, nem is kevés pénz szükséges.

– *Világjáró emberként van-e magyarázata arra, hogy miért épp a Kelet, miért Kína és Japán érdekli ekkora intenzitással a kodályi metodika iránt? És miért, hogy Észak-Amerika is hasonló fontosságot tulajdonít ennek a zenepedagógiai módszernek? Ugyanakkor Európa bizonyos részein teljes az érdektelenség az intézet és a kodályi zenepedagógiai hagyaték iránt. Esetleg azért, mert van nekik jobb?*

– Valóban fontos kérdés, hogy miért a Távol-Kelet. Az eltelt évszázadok, de a közelmúlt évtizedei is azt mutatják, Japán és Kína felismerte azt, hogy nagyon sokat nyernek a Nyugaton megszerzett tudás importálásával. Ne csak a zenei tudásra gondoljunk, hanem minden más területen elért eredményekre is! Kínában például önálló minisztériuma van a külföldi szakértőknek. Ha Kínába megyek tanítani, én is a külföldi szakértők minisztériumán keresztül, az ő közvetítésükkel érkezem. Elképesztő számot fogok mondani: minden

évben 500 000 külföldi szakértő utazik Kínába. Ebből nyilván van néhány muzsikos is. Óriási apparátus foglalkozik a tudás importjával. Hatalmas tiszteletet tanúsítanak a nyugati kultúra iránt, és igyekeznek elsajátítani ebből minél többet a saját kultúrájuk megőrzése mellett. Fontos kérdés, hogy vajon mi is ilyen nyitottak vagyunk-e az ő kultúrájuk iránt? Amerikában pedig nyilvánvalóak az európai gyökerek, ott sokkal inkább ez a motiváció. Itt sem mondanám, hogy Kodály az egyetlen, ami iránt ők érdeklődnek. Ugyanígy érdeklődnek más európai zenepedagógiai módszerek iránt, az Orff- vagy a Dalcroze-módszer iránt is. Kodály az egyik a lehetőségek közül. Ugyanez igaz Kínára vagy Japánra is: ők sem csupán a Kodály-módszer iránt érdeklődnek, hanem más zenepedagógiai módszerek iránt is.

Európában viszont nyilvánvaló, hogy sokkal erősebbek az elmúlt évszázadok hagyományai. Minden nemzet kialakította az eltelt idő alatt azt az intézményrendszert és azokat a zenepedagógiai hagyományokat, amelyeket éltenek a mai napig. A latin országok soha nem fogják átvenni a relatív szolmizációt, amit mi Angliából importáltunk Kodály javaslatára, mert nekik mások a hagyományaik. Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy ők nem érdeklődnek. Európában is nagyon sokfelé megyünk, és nagyon sok országból jönnek ide hallgatók. A latin országokból is, ahol az abszolút szolmizáció rendszerén nőnek fel a zenét tanuló fiatalok. Azt kell, hogy mondjam, ugyanolyan érdeklődés van Európában is. Nem egyenletes, tényleg vannak olyan országok, ahonnan kevesebben jönnek, de ez attól is függ, hogy azok az emberek, akik idejönnek, hazatérve milyen hatásokkal dolgoznak. Mert mindazok, akik idejöttek, és hazatértük után vezető pozícióba kerültek, vagy komoly kisugárzású művészekké, tanárokká váltak, azok küldik a saját tanítványaikat hozzánk. Ilyen ország például Írország vagy Portugália. Olyan muzsikosok jártak itt ezekből az országokból, akik aztán otthon nagyon fontos pozíciókba kerültek, és mindazt az értéket, amit magukkal vittek innen, elkötelezetten terjesztik. És aki egyszer „horogra akad”, az visszatér Magyarországra.

– *Az a benyomásom, hogy az a generáció, akinek még személyes kapcsolata volt Kodály Zoltánnal – a tanítványa volt például –, áhítatos tisztelettel ragaszkodik a Tanár úr minden egyes szavához vagy mondatához. Ön már egy másik generáció képviselője. Szabadabban kezelik-e a kodályi hagyatékot? Megvan-e az ön generációjában az a magabiztos utódlás, amelyik azt jelenti, hogy a kodályi zenepedagógiai elvek, a Kodály-módszer hosszú távon fennmarad és életképes lehet? Vagy szépen lassan erodálódik, vagy átalakul, megváltozik?*

– A kodályi örökség egy nagyon gazdag örökség, és nem szűkíthető le a zenepedagógiára. A kodályi örökség éppen úgy magában foglalja az új, modern magyar klasszikus zenei stílus létrejöttét, mint a modern magyar zenepedagógiát. Kodály és Bartók igen sokat tett azért, hogy létrejöjjön egy új, sajátos, a nemzeti hagyományban gyökerező modern zenei stílus. Ez a mai napig minden magyar muzsikos számára a közös zenei anyanyelv. Ez az a nyelv, amin a magyar zenészek egymással leginkább kommunikálni tudnak. Értjük ennek a zenének az üzenetét, érezzük ennek minden rezdülését. A zenei tanulmányaink során megtanultuk, magunkévá tettük mindazokat a stílusjegyeket, amelyek az ő zenéjüket jellemzik. Ez nagyon fontos összetartó erő a magyar muzsikosok között. A legújabb kori magyar kultúrának az is része, hogy az iskolarendszer jóvoltából nagyon sokan kerülhetnek zeneközelségbe, és a Kodály által javasolt zenepedagógiai módszerek segítségével pedig magas színvonalú zeneoktatásban részesülhetnek. Mi mindannyian ebben nőttünk fel, és még nagyon sokáig – feltéve, hogy kiváló tanárok dolgoznak a zeneiskolákban – nagyon sokan ebben a szellemiségben fognak felnőni. Ez a hagyomány akkor fog tudni tovább élni, ha az iskolarendszer fennmarad, az iskolák megerősödnek, és minél jobb tanárokat képzünk az egyetemeken. Olyan tanárokat, akik nyitottak, kreatívan gondolkodnak, és

képesek hatni a fiatalokra. Ha ilyenek tanárok lesznek, akkor a magyar zenekultúra nemcsak hogy tovább él, hanem virágzik, és egyre inkább gazdagodik.

Az a tény, hogy mi már nem lehattünk személyes kapcsolatban Kodállal, nem jelenti azt, hogy valami mást cselekszünk, mint amit ő megálmodott. Mindazok, akik ebben a hagyományban nőttek fel, hiszem, hogy jól értik őt, pontosan értik, hogy Kodály mire gondolt. Ráadásul velünk vannak Kodály Zoltán írásai, a gondolatai. A vastkos kötetekben megjelent, csodálatosnál csodálatosabb, filozófiai mélységű írások, a zeneszerzéssel, a kortársakkal, a népzenevel, a zenetudománnyal, a nyelvészettel foglalkozó írásai, amikből mi rengeteget tanulunk. Kodály zenéjén keresztül betekintünk a lelkébe, az írásain keresztül megismerjük a gondolatait, és hát ezek olyan hatású dolgok, egy nagy művész és egy nagy gondolkodó hagyatéka –, amely félreérthetetlen. Mindazok, akik ebben az intézményben dolgoznak, úgy gondolom, jól értik ezeket a gondolatokat. Mindannyian azon igyekezünk, hogy minél autentikusabban tudjuk mindezt továbbadni a tanítványainknak.

Pontosan Kodályra utalva nem szabad félni az újítástól. Ő világ életében progresszív ember volt. Összegyűjtötte mindenhonnan azt, ami hite szerint hasznára válhatott a magyar zeneoktatásnak. Nem ő találta ki a szolmizációt, nem ő találta ki a ritmusneveket, hogy csak a két legfontosabb módszertani eszközt említsem, hanem bizony importáltuk ezeket külföldről. Kodály úgy gondolta, hogy ha ott bevált, akkor nálunk is beválhat. És ha mi találunk jó zeneoktatási gyakorlatokat máshol a világban, amelyek segítségével a hagyományos és a klasszikus zenei értékeket a fiatalok közelébe tudjuk juttatni, akkor gyakorlatilag elvégeztük a legfontosabb munkát, amit Kodály kijelölt a számunkra. Ha leegyszerűsítsem a kodályi filozófiát, akkor arra jutok, hogy a tanárok azok a misszionáriusok, akik a művészi zene emberi és esztétikai értékét közvetítik az egymást követő generációk felé. Így megy tovább a hagyomány, így folytatódik a kultúra, ami soha nem egyforma, mindig változik. Mi alakítjuk. Mi, a közösség, benne a tanárok, a nem tanárok, a zeneértők és a zenéhez nem is konyítók, közösen alakítjuk ki ezt a kultúrát. Támogatás kell ahhoz, hogy megfelelő intézményei legyenek ennek a kultúrának. És megfelelő közvetítői. És ha vannak intézmények, ha vannak közvetítők, akkor mindez tovább fog élni.

Köszönöm a beszélgetést!

Az interjút Kriskó János készítette.

Demcsák Dóra Vanda – Agarak I.

Demcsák Dóra Vanda – Mozdulat-vázlat

Csurka Eszter – A szerelem anatómiája

Csurka Eszter – A szerelem anatómiája I.

Brzózka Marek – Redukció 2

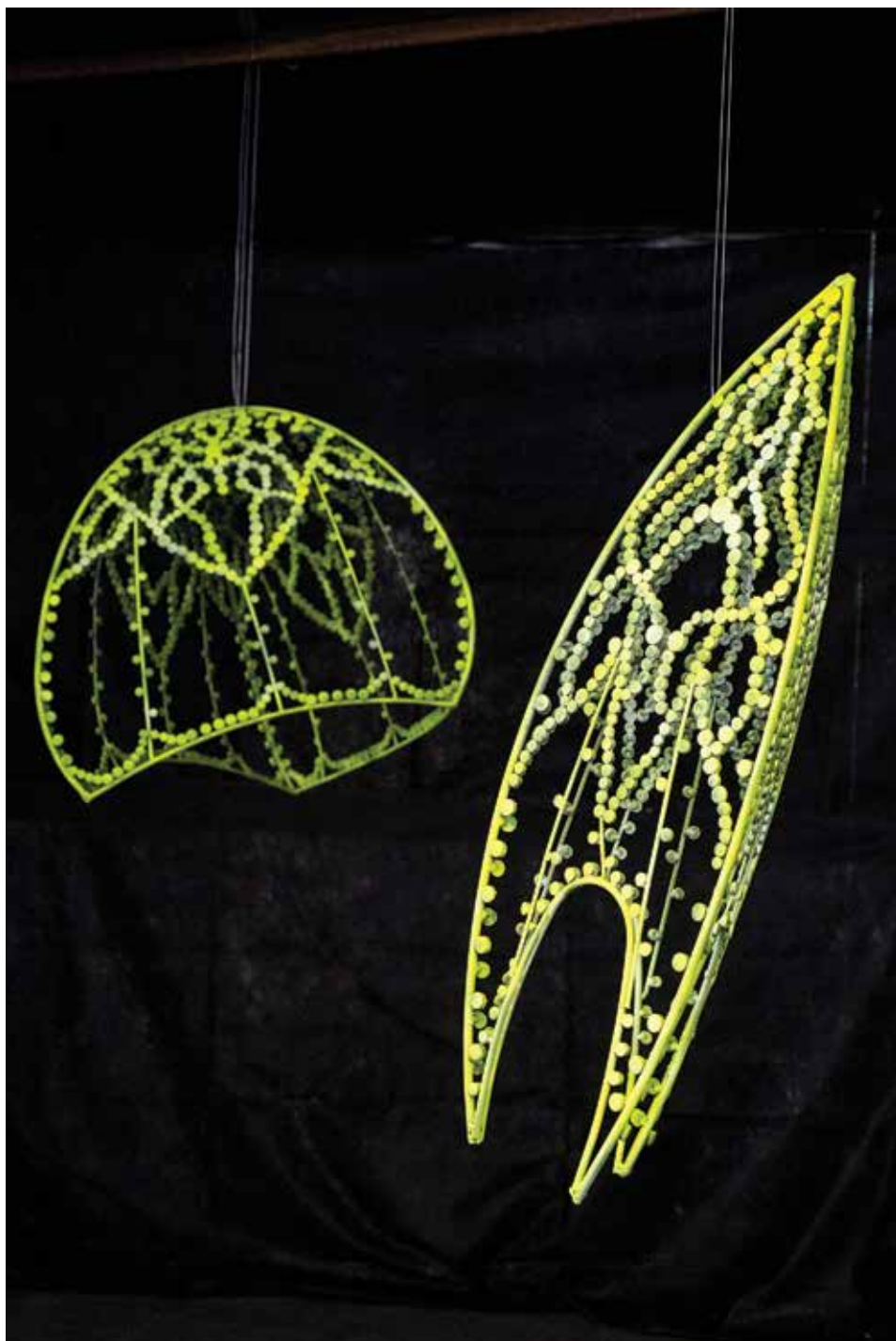
Brzózka Marek – Redukció

Brzózka Marek – Vízben

Demcsák Dóra Vanda – Blue I.

Dóra Emese – Fénylények

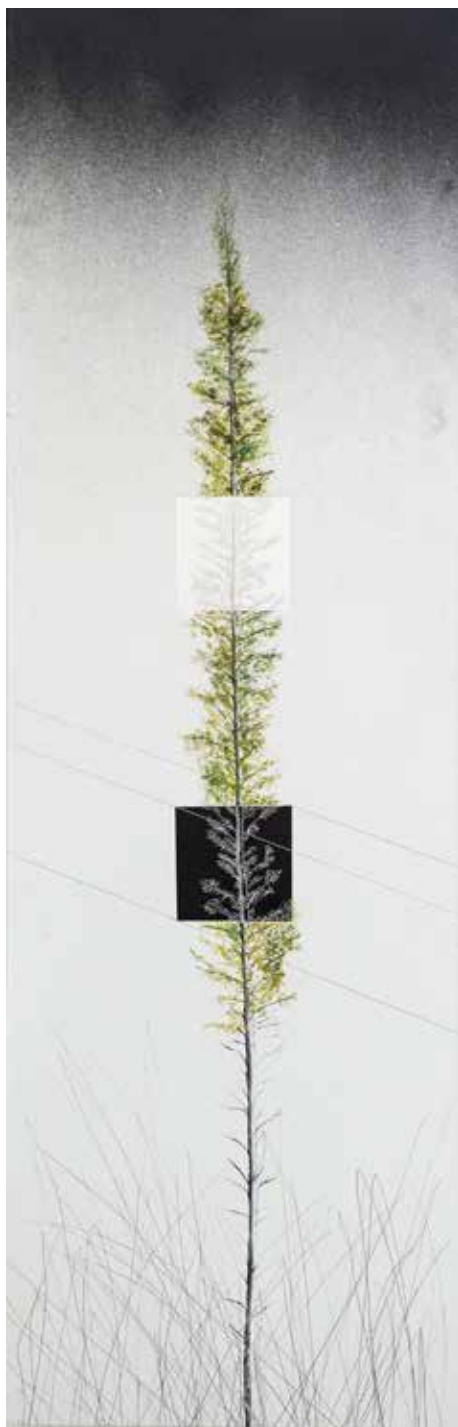
Dóra Emese – Fénylények II.

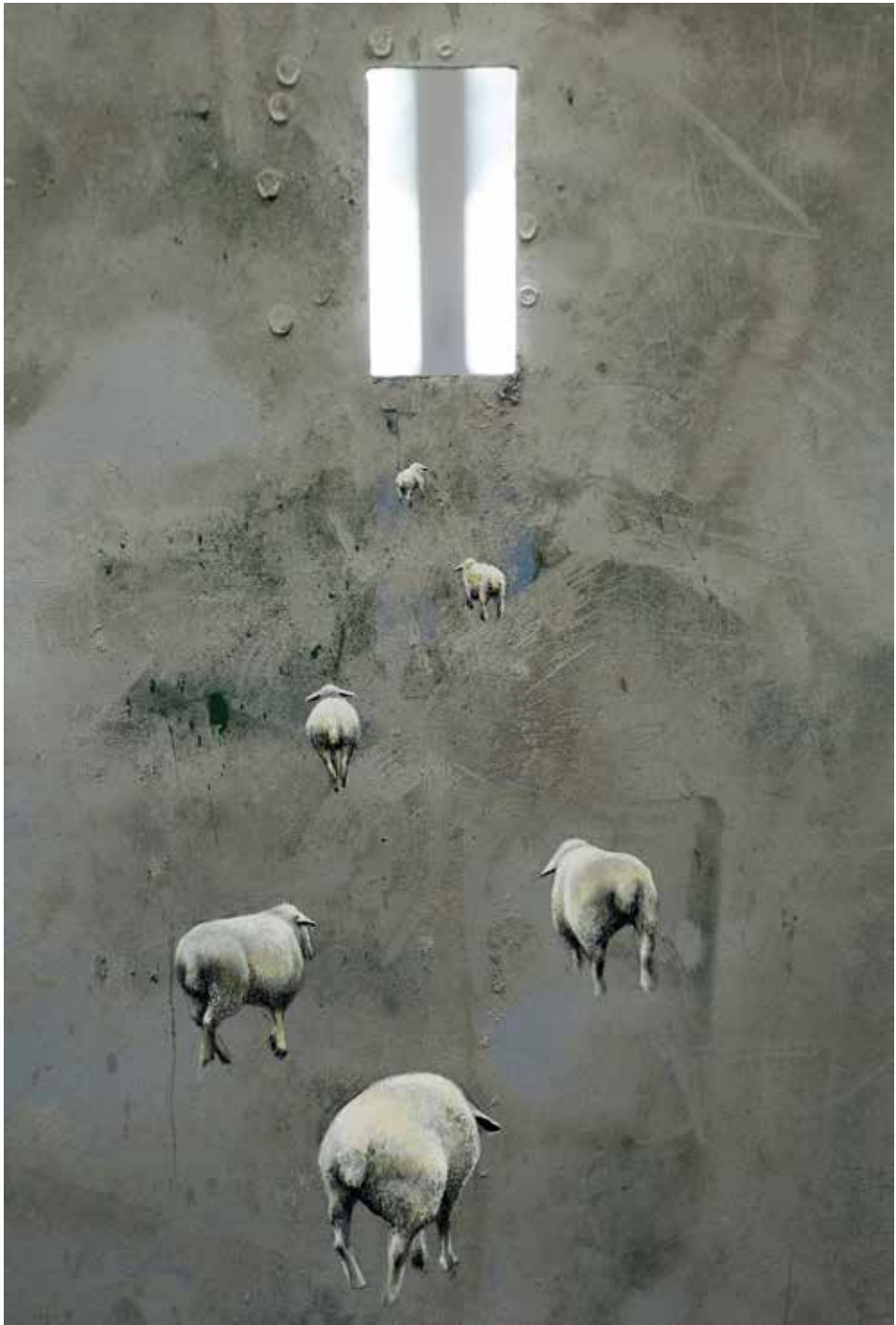
Dóra Emese – Tavasz

Horváth Ágnes – Cím nélkül

Horváth Ágnes – Kilátás

Horváth Ágnes – Terelés

Máttyásy Péter – 1200 Celsius-fok

Nagy Csaba – Kettős spirál

Nagy Csaba – Organikus önrendeződés

Nagy Csaba – Organikus önszerveződés

Plank Antal – Objekt

Plank Antal – Kr

2 3 7 43 13 53 5 622-
 1671 38709183810571 139
 2801 11 17 5471 52662739
 23003 30693651606209 37 1741
 1313797957 887 71 7127 109 23
 97 159227 6436797949634662230-
 81509857 103 1079990819 9539
 3143065813 29 3847 89 19 577
 223 139703 457 9649 61 4357
 879910987225522727082812517-
 933123515810993928517688937-
 48012603709343 107 127 3313
 22743268910858953275498491-
 5075774848386671439568260-
 420754414940780761245893
 59 31 211

ŠIN2016

Pintér Lajos

Szobrok? Szobrok!

A rendszerváltás táján, amikor hosszú beszélgetést folytattunk atyai barátommal, Vigh Tamással, beszélgetés közben azt mondotta: Most majd lehet, a rossz Lenin-szobrok helyett telerakják az országot rossz Szent István-szobrokkal.

Nem tudom állítását értelmezni, sem cáfolni, sem megerősíteni, de okulásul ideírom.

Rossz Lenin-szobrot, egyáltalán Lenin-szobrot nem sokat láttam. A hódmezővásárhelyi persze legendásan bűn rossz volt.

Rossz volt a kecskeméti is. Olyan volt, mint egy közlekedési rendőr, aki az útkereszteződésnél Kiskunhalas felé mutatja az irányt. Nekem Szeged irányában volt dolgom, és mindig mondtam neki, mármint a szobornak, hogy nem arra.

Persze a jó szobroknak általában is híjával vagyunk. Kecskemétnek például három jó szobra van, szerintem, vagyis kettő.

Egyike a Vigh Tamás-szobor, a Katona József-emlékmű. Ez a reformkori tűzgolyó. Avatásakor sokan nem szerették, de az idők során emblematicussá vált.

A másik a Cifrapalota előtt, Amerigo Tot Bartók-emlékszobra, *Mikrokozmosz a makrokozmoszban*. Ennek a remekműnek csak egy hibája van, hogy bár hiába áll a városközpontban, évtizedek alatt sem került be a köztudatba. Nem vált izlésformáló erővé, de ez, azt hiszem, nem a szobor hibája.

A harmadik szobor (és ezért írok kettőt) az ellopott Melocco Miklós-szobor, szintén a főtérről, ez a Kodály-emlékszobor volt. Néhány éve vandálok szétdíbólták, és állítólagosan ezt követően már a művész nem engedte újraönteni és újraállítani alkotását. Mindenesetre nagy kár érte.

Örülök, hogy ebben a vetélkedésben városom, Csongrád is előkelő helyet foglal el. Itt van a belsőváros halászházai között megbújva az ország egyik legszebb köztéri szobra, Szervátiusz Tibor műve, az *Életfa*.

Fából készült alkotás, csak az idő kezdheti ki, a város szeretetének vagy a halászházak óvó négyzögének köszönhető, hogy felállítása óta, vagy negyven éve, ezt a szobrot nem érte atrocitás.

Nézem Szervátiusz Tibor és édesapja, Jenő kiállítását a Múcsarnokban, és elgondolkodom, hogy ez a kitűnő szobrász műtermi szobrász maradt. Közterületeinket alig befolyásolja világszepe.

És itt érkeztünk el a mához. A ma szobrászatát az az irányzat uralja, amit városi giccsnek nevezünk. A szobrászati mikrorealizmus és hiperrealizmus.

A festészeti hiperrealizmus előzte meg, gondoljunk csak Csernus Tibor és követői munkásságára. De ami a festészetben bevált, nem biztos, hogy beválk a szobrászatban is.

Talán nem véletlen, hogy Weöres Sándor pécsi, ilyen hiperrealista városi giccs-szobrát már az avatás pillanatában sérelem érte.

Ez irányzathoz közelálló szobrunk nekünk is van, a kiskunfélegyházi Móra-szobor. De ez nemcsak bronz, hanem kő, kedvessége, bája, padsorának finom íve van, és talán ez óvja meg, hogy városi giccsnek tekintsük. Épp ellenkezőleg, talán tán rangos köztéri alkotás.

Mindezek a gondolatok az Acélszobrászati Szimpózium kapcsán jutnak eszembe. Mert ezek a szobrok revelációerejűek. Minden konvencióval szakítanak, és a megfeneklett szobrászati mozgalmaknak új irányt ígérnek.

Sérülékeny anyaguk sajnos nem teszi lehetővé, hogy köztérre kerüljenek, de kertben, például a Bozsó Gyűjtemény kertjében felállítva láttam őket, és e védett, diszkrét helyen remekműnek hatottak.

Szobrok? – kérdezem. Szobrok – válaszolom. Ami a közterületeinket illető közízlést illeti: van hát remény.

Szabó Gábor

Bevezetés egy családregénybe: identitás alkotása

(Nádas Péter: Világló részletek)

*„Nem fekszik-e sok élő és halott velünk együtt az ágyban,
velünk isznak a poharunkból és velünk hajolnak le, ha lehajlunk.”*

(Hofmannsthal)

Azt hiszem, a *Világló részletek* recepciójában gyakorta fog megkerülhetetlen kérdésként felmerülni – talán külön ezt taglaló tanulmányok formájában is – a memoár azon sajátossága, ahogyan a mű a szépirodalmi beszédmód határait szétfeszítve a legkülönbözőbb diszciplínákat vonja megszólalásának illetékességi körébe. Nem csupán arról van szó, hogy nagy elődeihez – Musilhoz, Thomas Mannhoz vagy Prousthoz hasonlóan – Nádas regénye esszéisztikus betéteket magába építve térképezne föl és elemezné a kulturális mező erővonalait, hanem arról, hogy a *Világló részletek* részben a történettudomány, a szociálpszichológia, a mentalitástörténet, a politikai filozófia vagy a pszichoanalízis módszereit, nyelvhasználatát, vizsgálati metodikáját felhasználva végzi el a maga roppant történelmi és énanalízisét. A regényforma Nádas számára mindig a társadalmi és a személyes önismeret egymástól elválaszthatatlan mechanizmusainak esztétikai keretezésű feltárását jelentette, ebben a két vastos kötetből összeálló memoárban azonban – éppen az önéletrajz műfajiságából adódóan – az analízis elsődleges tárgyá és módszerre válik, a múlt megismerésének, illetőleg ebből fakadóan a jelen lehetséges rögzítésének programjává. A memoár, az esszé és a szépirodalom határterületein mozgó, hibrid szövegek a magyar irodalomban viszonylag kevésbé elterjedtek. A *Világló részletek* elődeihez ebben a tekintetben talán György Péter *Apám helyettje* sorolható, Déry *Ítélet nincse* (erről lesz még szó), vagy akár Lengyel Péter *Cseréptörése*, sőt még távolabbról Vas István életrajzi regényei is. Mindegyik esetben olyan intellektuális fejlődéstörténetekről van szó, amelyekben az „én” kereséstörténete a történelmi múlt tabuinak, elhallgatásainak feltárási kísérletével, analízisével és gazdag adatolásával párosul.

A szorosan vett önéletrajz, tehát az elbeszélő személyes életére vonatkozó emlékek az 1944 és 1956 közti időszakot ölelik fel: az 1944-ben kétéves elbeszélő első emléknymóának részletes leírásától, amely bombatalálatot kapott házuk összeomlásának átéléséről tudósít, a forradalomig, melynek történetfilozófiai elemzése kapcsán Nádas a társadalmi változásokkal, berendezkedésekkel kapcsolatos szkepszisét elemzi. E két időpont tehát – aligha véletlen – (a fizikai) összeomlástól (az ideológiai) összeomlásig foglalja keretek közé az elbeszélő gyerekkorát, ám ahogy a memoár nyelve is átlépi a szépirodalmi beszédmód határait, úgy ezek az időhatárok is csupán kiindulási pontot jelentenek számára. Ennek oka abban keresendő, hogy a *Világló részletek* középpontjában álló személyiségkoncepció

A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-0007 azonosítószámú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország Költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

értelmében az „én” formálódása, kialakulása, kultúrába történő betagozódása alapvetően olyan személyes viszonyok közegében zajlik, amelyek nagyrészt tudattalanul tágabb gazdasági, társadalmi, történelmi folyamatokat közvetítenek. A szűkebb-tágabb család tehát olyan „szocializációs ügynökség” (Wilhelm Reich) szerepét tölti be az én fejlődésében, amely bizonyos társadalmi struktúrák létrehozásában érdekelt, s amellyel kapcsolatban az elfogadás, az ellenállás, esetenként a traumatizáció bonyolult pszichés együttese alakítja a személyiség mintázatának formálódását. Nádas memoárja ebben a szellemben tágitja tehát az emlékező én analízisét, egy olyan szövevényes családtörténet viszonyrendjébe helyezve kialakulásának feltételeit és mozgatórugóit, mely az eredet keresésének időbeli határait jóval a személyes emlékezés lehetőségei elé tolja vissza. Így a *Világító részletek* valódi kezdőpillanata a 19. század derekára-végére tehető, Nádas apai felmenőinek, a szabadelvű magyar zsidóság kiemelkedő, az asszimilációban és a modernizációban fontos szerepeket betöltő értelmiségi figuráinak bemutatásával.¹ Mezei Ernő – az ő lendületes, a tiszaszlári per kapcsán elhangzott parlamenti beszéde 1882-ből a korabeli jegyzőkönyvek alapján meg is idéződik a műben (VR/I. 146–153.) – és Mezei Mór, a zsidók emancipációjáért folyó küzdelem egyik vezéralakja jelenti az eredetanalízissel kapcsolatos első két nyomot az elbeszélő számára, akiknek körültekintő, dokumentumok, történelmi források és a családi szájhagyomány alapján történő megidézése egy lehetséges szellemi forma, világfelfogás és habitus fontos identitásajánlataként jelenik meg a memoárban. Az időbeli keret a másik oldalon is kitolódik némiképp, hiszen több utalás történik az elbeszélő szakítására a családdal, konfliktusára, majd elköltözésére Magda nevű nagynénjétől az 1960-as évek végén. E két tág határpont akár ismét hordozhat magában némi szimbolikus tartalmat, amennyiben a zsidóság emancipációs küzdelmétől a személyes emancipáció, a függetlenné válás pillanatáig húzza meg az emlékezés ívét.

A szerteágazó családi viszonyok bemutatása néhány kiemelten fontos, nagy drámai erővel megrajzolt karakter megjelenítését teszi lehetővé, akik az elbeszélő énanalízisében csomóponti szerepeket látszanak betölteni. Ezek a csodálatos plaszticitással megformált alakok nem csak a magyar, de az európai irodalom emlékezetes karakterábrázolásainak méltó társai. Mezei Ernő és Mór mellett ilyen figura az apa, Nádas László, a maga modernista nevelési elveivel, a tudás megszerzésének fontosságát hangsúlyozó pedagógiájával; a nagymama, Nussbaum Cecília kicsinyes, előítéletes, provinciális, jiddis tirádákat zengő figurája; Nádas Magda és férje, Aranyossi Pál karaktere, akik az illegális évek után a kommunista nómenklátúra elitjébe emelkedve szembesülnek az eszme és a valóság – Magda számára mentális összeomlást eredményező – diszkrpanciáival. És természetesen az anya, Klára alakja, aki férjével egyetemben szintén Rákosiék legfelsőbb köreihez tartozva volt képtelen szembenézni kommunisztikus elvei gyakorlati meggyalázásával, és aki egy hátronzogatóan tragikus jelenetben élete vége felé, egy általa rendezett május 1-jei felvonuláson a dísztribün előtt elhaladva mindennek ellenére torka szakadtából éltette a Pártot és Rákosit. A *Világító részletek* szereplőinek mindegyike – tehát nem csak e nagyszabású portrékban megelevenedő alakok – tágas összefüggésrendszerben ábrázolódik, olyan *karakterként* jelenik meg, amelyet Wilhelm Reich „megfagyott történelem”-nek nevez, s amelyben egy adott korszak szociológiai folyamatai merevednek meg. Nádas érzéken gazdag leírásai mintegy kiolvasztják e zárt karaktertömböket, és megmutatják – elemzik, analizálják, feltárják – azokat a társadalmi, kulturális összetevőket, amelyek bennük sűrű-

1 Az úkapa, Neumayer Lázár személye megbízható adatok hiányában csupán homályos és bizonytalan adatfoszlányok révén kerül említésre, az elbeszélő itt nem kevés sajnálkozással rögzíti az emlékezés határait: „Semmibe vesznek a családtörténeti szálak. Mélyebbre ezen a szálon nem látok vissza az időbe.” (VR/I. 104.) E csüggedt beismerés mintha a *József és testvérei* kezdősorait visszhangozná: „Mélyeségs mely a múltnak kútja. Vagy nevezzük inkább feneketlennek?”

södnek. Az emlékező-elbeszélő tulajdonképpen saját karakteranalízisét is ennek szellemében végzi: „az ember egyszerre sokféle hagyomány konvenciójából van összerakva, még akkor is sokféleből, ha választ közöttük, vagy születése helyének és idejének szociális viszonyrendszerével választásra kényszerítették.” (VR/I. 374.)

A család különböző tagjainak eltérő társadalmi státusa – országgyűlési képviselő, jogász, hírlapíró, kommunista értelmiségi, középosztálybeli kispolgárok – így alkalmat nyújt változatos társadalmi rétegek szokás- és ízlésvilágának, kulturális beágyazódásainak, nyelvi készletének, öltözködési és táplálkozási sajátosságainak részletgazdag bemutatására. A különböző karakterekhez kapcsolódó szokásrendeket, vagy azok egy elemét az elbeszélő kiemeli, eltávolítja hordozójától, mintegy tünetként kezelve, távolságtartó figyelemmel veszi szemügyre a jelenség mechanizmusát, mintázatát és viszonyát az adott kulturális mező szerkezetéhez. Így kerül bemutatásra többek között a gasztronómia, a műszaki tudományok, a mezőgazdaság, az építészet, a textilművészet, a hírlapírás, a divat, a háztartási alkalmazottak munkája, a politika stb. Ezek együtteséből áll össze az elmúlt mintegy másfél évszázad történelme a *Világoló részletek* lapjain, mégpedig nem (csak) a nagy, sorsfordító események sorozatának históriájaként, hanem a mindennapi élet közeget rejtő finomszerkezet rezdüléseiből formálódva. Kéznefevőnek látszik a memoár történelemkonvenciójával kapcsolatban az Annales-kör említése, én emellett Hajnal István munkásságának előzményjellegére hívnám fel a figyelmet. Hajnal már a 30-as években írott munkáiban amellest érvel, hogy a történelmi-kulturális fejlődés dinamizmusát a társadalomszervezés és a kommunikáció egymást átszövő története adja. E többelemű, nem célelvű változássor kapcsán vezeti be a mindezt mozgató „aprómunka” és a (tradícióval szembeállított) „szokásszerűség” fogalmait. Nádas regényének heterogén, egymás mellett élő, egyszerre egymásba fonódó és elkülönülő társadalmi-kulturális rétegeinek lenyűgözően információgazdag bemutatása azt mutatja meg – Hajnal szellemében –, hogy a „szokásszerűség” nyugvó, receptív, nem eseményszerű változások miképp módosítják elsőként magát a közeget, az emberek egymáshoz való viszonyát, az érintkezésüket lehetővé tevő eszközöket és módokat, melyek aztán kijelölik az egyes ember helyét is a társadalmi térben, történelmi szituációban. A *Világoló részletek* történelmi panorámája azt próbálja megérteni, hogyan lesz a külső világ belsővé, s miképp teremti meg a külső világot a belső: hogyan működik az átjárás a társadalmi valóság és a szubjektum között.

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a műben megmutatkozó társadalomtörténeti szemlélet demonstratív célja pusztán múltunk egy igen tágas szeletének aprólékos kutatómunkán alapuló leírása lenne. Ami Nádas elbeszélőjét izgatja, az nem más, mint azoknak az elhallgatásoknak, elfojtásoknak a szövevénye, amelyeket a kultúrába történő betagozódás folyamata ír a szubjektumba, és amelyek a társadalmi mechanizmusok rendjébe visszaépülve e mechanizmusok működésének részbeni mozgatóivá válnak. Azokat a feldolgozatlan (feldolgozhatatlan) nem verbális lenyomatokat akarja láthatóvá tenni, amelyek az egyén és a kultúra közt áramló csereáttétek során képtelenek valamiféle szimbolikus, megnyugtató formában a felszínen rögzülni. A hallgatás, a félrenézés, a hazugságok pszichés torzításainak én- és valóságformáló hatása, a felszín és a mögöttes rétegek közötti átjárhatóság, egyáltalán, a kultúra analízise Nádas írásművészetének eddig is kiemelt témája volt. Mindennek érzékletes kitapintása ezúttal is a memoár talán elsődleges (ismeret)filozófiai ambíciója, sikere pedig természetesen a mű esztétikai tétje: „Mindent, de mindent meg fogok írni, amit az emberek elhallgatnak egymás elől.” (VR/I. 522.)

A nagy történelmi elhallgatások, elfojtások – elsősorban az ostrom, a megszállás és a kommunista mozgalom traumái – Nádas regényében színlelések és hazugságok nyelvhasználatunkba is beszüremkedő soraként láttatják kollektív és személyes sorsunkat.

(Álljon erre példaként az a jelenetsor, amelyből világossá válik az elbeszélő számára, hogy Magda nagynénjének nyomtatásban megjelent emlékiratai [*Rendszertelen önéletrajz*, Bp. 1978] és a valóságos események közt meglehetősen szakadék tátong: könyvét a személyes bosszú mellett az ideológiához, mint „mutáns autoritás”-hoz fűződő lojalitás formálta.)

A memoár a látszat és a valóság kettősségét állítva a homlokzat mögötti, elfedett részek igazságát próbálja megérteni, e tekintetben a „gyanú hermeneutái” nagy, modernista áramához kapcsolódva. *„Van egy másik világ a látható mögött. Ott ragyog az ember teljes arca és alakja, vagy csak onnan nézve válik láthatóvá.”* (VR/II. 175.) – írja az elbeszélő egy helyütt, szinte a memoár poétikai és ismeretelméleti célkitűzését fogalmazva meg, s amikor más-hol azt olvassuk, hogy *„a hangköz és a szünetjel is zenéhez tartozik.”* (VR/I. 328.), akkor ezt ismét olyan metaforikus önreflexióként vagyunk hajlamosak értelmezni, amely egyszerre jellemzi a hallgatások és töresek által mintázott kulturális szöveget, és az ezt ábrázoló műalkotás elliptikus szerkezetét. Ugyanakkor az sem kétséges, hogy ez az archeológiai vizsgálódás veszélyes alászállásként értelmeződik az elbeszélő számára, ahol a megértés ígérete, az „igazsághoz” való eljutás feladata rémisztő tartományokba enged bepillantást. Ismét önreflexív módon utalhat erre a következő passzus: *„valamelyik lexikonban találtam Janusról egy eddig ismeretlen ábrázolást. Ezen két félrenéző arca közé volt zárva egy harmadik arca, a szemtől szembe néző. S ennek milyen volt a tekintete, Uramisten. Óriult volt a tekintete. (...) A kérdés az volt, hogy miként láthatnám ezeket egybe.”* (VR/I. 522–525.) A személyes és a történeti egymástól függetleníthetetlen kölcsönviszonyait, áttételeit illető előfeltevései értelmében az elbeszélőnek mindez kíméletlen belső utazást jelent egyúttal saját énjének, szubjektumának mélyére is. E kölcsönös egymásba foglalódás helyzetét így jellemzi a szöveg: *„egy színházi előadás, amiben nem csak nézőként vagyok jelen.”* (VR/I. 182.)

Ezzel függ össze a *Világító részletek* formai megoldásának azon leleménye, hogy az emlékfolyam egy pszichoanalitikus *talking cure* módszerét, metodikáját imitálva jeleníti meg magát, amelynek szereposztása az előző színházas hasonlat alapján úgy fordítható át a pszichológia nyelvére, hogy itt az elbeszélő egyszerre paciens és terapeuta, megfigyelő és megfigyelt, vizsgálódásának tárgya és alanya. E kettős szerepvállalás paradoxijája magyarázza és indokolja az elbeszélői pozíció mindentől – így saját magától is – távolságot tartó helyzetét, illetőleg az emlékezés nyelvének reflektált, az azonosulás, belehelyezkedés, az érzelmi közösség vállalását legtöbbször fegyelmezetten visszafogó modalitását. Ez az idegenség egyfajta személyiség-metaforaként eseményszerűen is megjelenik a visszaemlékezések során, pl. az autisztikus vonások, a feminitás vagy a betegségek többszöri hangsúlyozásakor, melyek mindegyike a gyerek közösségi léttel szembeni kívülállását erősíti. A jellemrajznak ezek a vonásai ráadásul visszairják Nádas (elbeszélőjének) figuráját a művészregények hasonlóan érzékeny, beteges, a materiálisan durva világból kivonuló túlfinomult alkotó ismert karakterológiájába.

Az emlékező idegenségét erősíti az is, hogy legtöbbször a mások nyelvén szólal meg, családi beszélgetéseket idéz, levéltári dokumentumokat citál, kutatásokra hivatkozik, történeteket ismételt stb. Ugyanakkor a személyes emléknymok mellett, amelyek elképesztően pasztikusán jelennek meg a könyv lapjain, az elbeszélő maga is gyakorta mások nyelvén képződik meg. Ebben a mindenkori másikkal által uralt, elhallgatásoktól és elfojtásoktól terhes (kulturális) konfliktustérben az elbeszélő olyan pszichoanalitikusként próbálja rekonstruálni múltját, és a hozzá kapcsolódó életvilágokat, aki az emlékezést az önazonosság megszerzésének biztosítékaként kezeli, melynek segítségével beléphet az idő folytonosságába és nyitottá válhat a jövő felé. A *Világító részletek* elbeszélője/analitikusa a nem-értéstől a megértésig vezető folyamatot jár végig emlékezése során. Hogy ez a „megértés” miben is állna, az egyértelműen mindenesetre nem derül ki a memoárból, ám a szöveg bizonyos utalásai azt valószínűsítik, hogy a pontos jelentésrögzítés makacs igényét

valamiféle siker koronázza. Azok a refrénszerűen vissza-visszatérő, a szöveg belső tagolásának egyik hangsúlyos részét képező állandósult fordulatok, mint a „*másfél évtizednek kellett eltelnie, míg egy világos pillanatomban megértettem...*” (VR/I. 197.), vagy „*Legalább két évtizeden át nem tudatosodott bennem...*” (VR/I. 216.), netán „*még legalább két évtized tapasztalatára volt szükségem, hogy valamennyire megértsem...*” (VR/I. 356.) ugyanis azt sejtetik, hogy a jelenben e tudás immár az elbeszélő birtokában van, s így a visszatekintőlegesség biztonságával képes rögzíteni az odavezető út stációit.²

A *Világító részletek* a lét megértését vagy félreértését gyakran nyelvi érzékelésként azonosítja, amit például édesanyja emlőrákja kapcsán az emlő és a tömlő szavak hasonló hangzásán nyugvó összekapcsolásával jellemez az elbeszélő: „*Emlő. Tömlő. Ettől a két szótól még sokáig, nagyon sokáig elfogott a rettegés. Anyámnak sem mellrákja, hanem emlőrákja volt. Tömlőrákja. Ami tartósította az animális jelenségek által kiváltott infantilis rettegést. Néha vesélyesen csúszik össze a nyelvértelmezés és a létértelmezés.*” (?) – Hiányzó hiv.

Ez a példa a memoárban rögzített számos hasonló nyelvi konfliktus csupán egyetlen apróbb leírása. Hiszen az elbeszélő már egészen kisgyerekként szavak, fogalmak ilyesféle nemértésével bajlódott, főleg az összetett szavak ellentmondásos összekapcsolása, önálló jelentéshorizontba történő egyesítése okozott számára gondot: „*Tulajdonképpen a mai napig kemény küzdelmet folytatok olyan szavak megértéséért, amelyeket mások gondtalanul használnak.*” (VR/II. 144.)

Innen nézvést természetesnek mondható, hogy a szavak jelentésrögzítésének, fogalmi, racionális értelmezésének, a nyelv valóságba történő visszavezetésének problémája tulajdonképp a memoár egészét meghatározó létértelmezési kérdésként jelentkezik. Sőt, részint lázadásként is, hiszen a nyelvi struktúrák félremagyarázásának, elcsúszásának, kimozdításának gyakorlatában a bennük hordozott ideológiákkal szembeni kétely is megjelenik: „*a szavak újraértelmezésével a saját historikusan preformált tudásomnak álltam ellent*” (VR/I. 191.).

A fogalmi rögzítés helyett – amint az iménti példa is mutatta – a szavak hangalaki, képi vagy érzelmi asszociációkon nyugvó megértési kísérlete egy olyan nyelvi, hermeneutikai probléma alanyává teszi az elbeszélőt, amely kizárja őt a fogalmi úton problémamentesen hozzáférhető valóságból: a nyelvi idegenség a világban való otthontalansággá alakul.

Csak két jellemző példa erre a számtalan hasonló közül.

A gyermek elbeszélő számára pl. a „kitartott nő” fogalma egy a gangról a mélység fölé kitarított nő ijesztő képében vizualizálódik és értelmeződik (ami alkalmat nyújt az elbeszélőnek, hogy saját, hasonló gyermekkori élményét elevenítse fel e fogalommal kapcsolatban, mikor tudniillik vele tette ezt egy idegbeteg cseléd), a „cionizmus” értelmét pedig a ciánnal való kapcsolatban véli érzékelni (ami kapcsán a dedapa öccse és a cionisták ósytája, Herzl Tivadar közt lezajlott beszélgetés elevenítődik meg).

Ezekből a példákból az is kitérünk, hogy a képi vagy hangulati képzetársítások nyomán keletkező gondolatfolyam egyúttal a memoár emlékezősszerkezetét is intenzíven befolyásolja. A különböző terek és idők, távoli események, személyek, eltérő kulturális és társadalmi tömbök leírásai, elemzései, az egymáshoz kapcsolódó emléknyomok foltjai gyakran az efféle érzéki asszociációkból párolognak elő, a képi vagy a hangalaki logika, s nem az időrend okozatiságának utasításait követve. A *Világító részletek* által konstruált emlékezőfolyam szembetűnő sajátossága, hogy térszerű, e tekintetben az ars memorie

² Ennek némiképp ellentmondani látszik a memoár címe, amely csak „részletek” világlásáról beszél, illetőleg az alcímben szereplő „emléklapok” szó, ami szintén a töredezettség, szaggatottság, az elbeszélhetőség és a tudás folytonossághiányait jelzi. Innen nézvést a szövegben oly sokszor hangzatosított megértés talán a nemértés szörnyű megértésének drámájáról tudósíthat.

emlékezésművészetének kifinomult ógörög technikáit idézi, s azokat a szellemi versengéseket, melyek során a jelöltnek az elmében felépített óriási memóriapalota távoli helyiségei közt kellett megtalálni a legrövidebb átjárásokat. Az emlékalakzatok elraktározásának ez a térbeli gyakorlata tulajdonképpen lehetővé tette a memóriapalota bármely helyiségének bármely, akár a legtávolabb eső „szobával” történő villámgyors összekapcsolását. Hasonló elven működik a nádas memóriatár is, ahol egy-egy fogalmi emléknym újabb és újabb távoli emlékeket von magához, s az „emlékszobák” közt történő szédítő cikázás, vagy éppen lassú séta eredményeképp végül kirajzolódik az emlékezés terének topográfiája. De nem csak a nyelv, a fogalmi gondolkodás kibillentése az, ami az emlékezés topikáját formálja. Az elbeszélő számára a nyelvhasználat mellett legalább ennyire fontos szerepet töltenek be a megismerést illetően az ízek, illatok, szagok is, amelyek szintén az emlékezés sarokpontjaiként hívják elő és kapcsolják össze az emlékfoltokat, rendezik az emlékezés topográfiáját, asszociációs rendjét. A por szaga az ostromlott városban, a hullák illata, a gyermekkori selyemcukor íze, a nyilvános WC-k bűze, testszagok, kipárolgások és egyéb érzéki benyomások analízise mind a megismerést, az emlékezést, a dolgok elrendezését segíti elő. Ezek a hangsúlyosan nem optikai létviszonyulások – ahogy már a *Párhuzamos történetekben* is – háttérbe szorítják a „látás” szervi funkcióját, ami a nyugati metafizikában Platón óta a racionális megismerés domináns metaforájaként működik. Nádas emlékezője a testén, az érzékszerveken keresztül próbálja korrigálni, pontosítani és teljesebbé tenni a látással, a fogalmi megértéssel hozzáférhetetlen jelenségvilágot. A *Világló részletek* emlékezőtechnikája ezen a ponton egyértelműen a prousti módszert követi, hiszen *Az eltűnt idő nyomában* emlékfolyamát szintén a hallás, a szaglás, az ízlelés és a tapintás benyomásai szervezik elsősorban. Az emlékezet archívumát mindemellett a belső rímek, párhuzamok, asszonáncok, ellentételezések finoman szerkesztett ritmusa is szabályozza. A jelenetek, események, emlékképek áradása ebben az összhangzatban egymással dialogizáló szölamokká áll össze, amelyek kölcsönösen értelmezik, magyarázzák egymást, összefüggő viszonyrendben láttatva a személyes és a kollektív történelem mélyszerkezetét. Csak néhány példa. A kislíu megvádolása a francia rokon kislánnyal történő erőszakoskodással így a háttérben zajló koncepciók perek történelmi kulisszájára rímel, az úri házaknál szolgáló mosónők feladatainak részletes leírása a foltok, testnedvek, árulkodó nyomok eltüntetésének részletekbe menő leírásával a memoár pszichoanalitikus látásmódjának és módszerének metaforikus ismétléseként olvasódik (VR/I. 602–604.), amiképp a képtörédek, szakadozott képfoslányok előhívásának, rekonstrukciójának fényképészeti módszerét ismertető rész szintén a mű emlékezésmechanizmusának kicsinyítő tükre, belső ismétlése. Ennek egyik mondata akár az emlékező narratívát esztétikai formába kényszerítő szerző önvallomásaként jellemezheti a *Világló részleteket*: „Kicsit mindig szépítettem az arcvonásokon, hogy a hátramaradottaknak kellemes legyen, de azért úgy, hogy a képből kihámozható karakter realitása se vesszen el.” (VR/I. 76.) De egymásra rímel a szülők párhuzamos bukástörténete, illetve az elbeszélő testi betegségeinek és nyelvi-hermeneutikai zavarainak motívumsora is, a nyilas és a kommunista hatalom elvileg különálló történelmi terei közt pedig a verőlegények rendszereken átívelő azonossága teremt jelzett módon kapcsolatot (VR/II. 92.).

Az így felépülő emlékezőtár egyszerre demonstrálja, analizálja, problematizálja a maga működését, és jellemzi ehhez való viszonyát, miközben döbbenetes erejű olvasókönyvként tárja elő a kelet-európai történelem közel- és félmúltjának kollektív és személyes traumáit. E tekintetben – amennyiben tehát nemzeti, történelmi önismeretünk, kelet-európaiságunk elképesztően gazdagon rétegzett archívumának tekintjük – a *Világló részletek* inkább látható az 1986-os Esterházy-mű, a *Bevezetés a szépirodalomba* párdarabjának, mint az ugyanazon évben megjelent, s az Esterházy-kötettel reflexszerűen együtt emlegetett *Emlékiratok*

könyve. (Szétút énrégényként, térségi családrégényként pedig a HC-vel kerülhet szorosabb összefüggésbe.)

Talán emiatt vagyok hajlamos Nádas memoárjának egy passzusát a *Bevezetés...-re* utaló *hommage*-ként is olvasni. A *Világító részletek*nek arra a néhány oldalára gondolok, amely a szerző születése napját, 1942 októberének egyik „napfényes szerdáját” súlyos történelmi események metszéspontjaként, pillanataként láttatja. A dokumentumok, újsághírek, tudósítások pontos tanulmányozása után leírásra kerülő események – Kállay aláír egy rendeletet a zsidó főbérlokk jogainak korlátozásáról, a doni arcvonal hadihíreinek taglalása, francia ellenállók egy csoportjának letartóztatása és Birkenaubába szállítása, Anna Frank naplójából néhány aznapi bejegyzés felidézése, a mizoczi mézszárlás lidérce leírása stb. (VR/I. 379–387.) – az „én” világrajövetelét e rettenetes történelmi összefüggéshálóba helyezve jelzi a személyiség történelmi meghatározottságának borzasztó súlyát. A *Bevezetés...-ben* az *Egy nehéz nap éjszakája* című szöveg az 1950. április 14-i (azaz Esterházy születése napján megjelent) újságcikkekben összeantarktított-ollózott írás, ahol szintén a születő „én” és az őt mintegy kitermelő, majd formáló kulturális, ideológiai tér egymásra utaltsága ábrázolódik, ott ironikus keretezettségben.

A laza illesztésű szövegdarabok viszont mindkét esetben egy későbbi tudás által befolyásolt és átszínezett emlékezőformát teremtenek, egy már megmunkált világ képzetét vetítik vissza az eredet alapvetően „nyers” pillanatába, amellyel, bármennyire is igyekeznek, az emlékező soha nem kerülhet fedésbe. A születés traumája, amely a két szöveg(rész)ben egyképp történelmi teherként íródik az „én” narratívájába, így nemcsak ideológiai, történelmi reprezentációk hordozója lesz, hanem egyúttal megszabja későbbi viszonyulásainak lehetőségfeltételeit, illetve – ahogy Nádas és Esterházy életműve mutatja – befolyásolja az emlékező szerkezetét is.

A *Világító részletek* egyébként (és ez ismét a *Bevezetés... emlékezetarchívumát* idézheti) a szerző genealógiája mellett saját irodalmi múltját is emlékei terébe vonja. Nagyon izgalmas ugyanis észrevenni, hogyan dolgozza magába a memoár a Nádas-életmű egészének számos emlékező motívumát, eseményét, jelenetét. Feltűnik például az *Egy családrégény végéből* ismert ház és kert, a kerítés sövényén vágott nyílás, amelyen keresztül Simon Péter a szomszéd gyerekek villájába tudott átmászni, a szomszéd család kitelepítése, azonosítódhat a fekete-fehér kockás csempe visszatérő motívumának „eredetije”, a Pikler-intézet mintájára megírt árnevelő otthon (ahova az első regény szerint az elbeszélő kerül, a memoár azonban ifj. Rajk Lászlóról meséli ezt el), vagy akár a polgári milió leírása a *Párhuzamos történetek* Kristóf-szála során, ami itt az elbeszélő azon életrajzi szakaszának tereivel azonosítódik, amikor szülei halála után nagynénjéhez költözik. A példák sora hosszasan folytatható lenne, természetesen. Tényleg roppant izgalmas a *Világító részletek* egyébként is lenyűgöző jeleneteit olvasva minduntalan felismerni és beazonosítani az életrajz egyes mozzanatainak eddigi szépprózai emlékműveit. Ez persze jelentősen gazdagíthatja a Nádas-regények értelmezési tartományait: a memoár-fikció olyan értelmezői keretet kínál fel az életmű (újra)olvasásához, amely az eddigi regényeket egy folyamatosan íródo önéletrajz esztétikai kódokba rejtett soraként láttathatja. Ami persze nem jelenti az eddigi kritikai észrevételek érvénytelenedését, hiszen például az, hogy a *Párhuzamos történetek* polgári családrégény-rétege (amint Radnóti Sándor írja *Az Egy és a Sok* című tanulmányában) Déry *Befejezetlen mondatának* hagyományaszálához kapcsolódik, esztétikai-hagyománytörténeti értelemben akkor is helytálló marad, ha a *Világító részletek* annak önéletrajzi eredőjére mutat rá. Dérynek ez a korszakos regénye egyébként az eltérő társadalmi, kulturális, ideológiai beágyazottságú társadalmi rétegek, illetve azok egyes alakjainak lebilincselően plasztikus ábrázolásában Nádas új művével is összefüggésbe hozható. Egy műfaji imitáción át Déry *Ítélet nincs* című visszaemlékezése is felsejlik a *Világító részletek* lapjain.

Mégpedig abban a tragikus fejezetében, amikor az elbeszélő leírja Magda nagynénjének mentális összeomlását, azt a jellemzően kelet-európai pszichés sokkot, amelyet a valóság és az ideál összeegyeztethetetlen kettősségének tartós elfojtása hívott elő. Hogy ugyan pontosan tudta, ismerte a koncepciók perék háttérét, a törvénytelenések mechanizmusait, a Rajk-per hazugságát – sőt, ezek elfedésében maga is tevékeny részt vállalt –, ugyanakkor valamiféle torz kettős tudat védekező mechanizmusába menekülve mindezt a Párt, az Eszme iránti lojalitás, a jövőbe vetett hit megingathatatlan ideológiai bizonyosságával próbálta – sikertelenül – zárójelezni. E kettős könyvelés fenntarthatatlan konfliktusa vezet el számára a szorongással teli, álmatlan éjszakákhoz, önazonossága megkérdőjeleződéséhez, amikor rájön, „*elhibázta az életét, azt azonban nem tudta volna megmondani, hogy miként hibázta el, vagy mivel hibázta volna el és mikor hibázta el*” (VR/II. 89.). Ezeken a lidérces éjjeleken lépnek elő azoknak a holtaknak az árnyai, régi barátai, elvtársai a mozgalomból, akiknek a haláláért felelősnek érzi magát, és akikkel úgy érzi, elszámolnivalója lenne (VR/II. 90–92.). Drámája többek között abban rejlik, hogy nem áll rendelkezésére az a nyelv, amelyen keresztül ezek az etikai kérdések egyáltalán megfogalmazhatók lennének. Memoárjában Déry szintén a holtakat idézi elő a feledés homályából, hogy számvetést készítsen saját életéről, ám az Ítélet nincs ehelyett a visszaemlékezés lehetetlenségéről, a felejtésről szól: az etikai felelősségtől történő eloldozódás (Déry szerint) időseknek kijáró szabadságáról. Nádas ábrázolásában a számvetés képtelensége a személyiség drámai meghasonlásaként és szétbomlásaként, Dérynél viszont az emlékezéssel kapcsolatos morális kényszerektől való eltávolodás felszabadító érzetként jelentkezik – a *Világló részletek* itt bizonyos értelemben kritikailag viszonyul az idősebb pályatárs emlékiratainak (kétséges) etikai premisszáihoz. (Hasonlóan, mint Nádas Magda emlékiratainak narratívumához.)

Nádas Péter memoárfikciója elképesztően sok szálal, réteget mozgat, számtalan irányból reflektálja saját megszólalását, vet számot irodalmi elődeivel, történelmi és kulturális beágyazódásaival, a személyes és a kollektív identitás kérdéskörével. Miközben, egyáltalán nem mellékesen, egyszerismind újraolvastatja velünk az *Egy családregény végét*, az *Emlékiratok könyvét* és a *Párhuzamos történeteket* is.

A. Gergely András

Varga Lajos Márton emlékezetére

(nekrológ helyett)¹

Nem kell mindenkinek ismernie Varga Lajos Mártont. De érdemes. Érdemes volt, mindenkinek, akit az irodalom, a társadalomismeret, az esztétikai vagy műelméleti világ keretei kötöttek Élethez, s a többieknek is, akiknek bármiféle reflexiói voltak/lehettek a Világról. Érdemes volt pályakezdő íróknak és költőknek, már a hetvenes évektől, akiknek gondnoka, kritikusa, mentora volt hosszan tartó türelemmel, s érdemes volt „haladóknak” is, az irodalom hazai papáinak is, a kritikai közélet és társadalomismeret képviselőinek is, mert ha nem is kegyeletes hízelgést, de elemző szót, őszinte kötődést, morális fenséget kaptak Tőle mindenkor.

Lehessünk nyíltak itt: a *Forráshoz* talán nem kötődött közvetlenül. Hajdúsági ember volt, Debrecen s az *Alföld* vagy a *Tiszatáj* talán közelebb állt „lokálpatriotizmusához”, de idővel már mindenki, Esterházy, Gion Nándor, Spiró, Bodor Ádám, Mészöly, s ki mindenki még, aki a *Forrás* oldalain is értéket hordoz rendre, valamiképp viszonyrendszerbe került Lajossal, vagy legalábbis azonos naprendszerbe... Az Irodalommal volt tisztázott viszonya, az Élettel szembeni morális és episztemológiai elvárásrend volt szcenikai háttere, s ez már korántsem kevés egy értelmiségi pályán.

Éppen öt esztendeje, hogy üdvözlő kötetet készítettünk Számára, mint egykori főiskolai hallgatói, emlékező írásokkal, miniesszéekkel, udvarias vagy kimért hálaképpekkel. Betegen jött el a 70. születésnapjára, ahol egyetlen példányban, mívesen kötött könyvkiadásra kapták meg ajándékát. Nem hittem volna, hogy az azóta is folytonosan, de lassan romló állapota a végső véghez vezethet – de hát tudjuk, ami elkerülhetetlen, az előre is tudható... Tudta ezt Maga is, egy legutóbbi néhány naplóorából hadd idézzek ehhez:

„Perőcsényi napnyugta? Maradandó élményem, hogy ilyenkor egy sötétedő tóba merülne a falu. Van egy mágikus pillanat: amikor a fák is a felszín alá buknak, és az alkony lágy árnyékai betérítik a völgyet, míg körben a hegyekre özönlenni kezdenek a színek, felragyog minden. Valószínűtlen látvány. Legszívesebben ilyennek képzelem az elmúlást. A sötétségből föltekinteni a tökéletesség visszfényébe, ámulni és félni is egy kicsit, és lassan elindulni. Így lesz az!

Mindig is sok érdekes dolog történt velem, nem panaszkodhatok, csak hát ahogy az estéket, s még annyi más, ezeket sem tudtam soha megírni. Most például ezét a pár napét. Beszorultam magamba. Szellemileg is, fizikailag is. Napról napra nehezebben mozogtam, nehezebben beszéltem. Fogytam majd öt kilót. Gondoltam is a múlt héten, hogy imahadjáratot indítok, változtasson engem lombos nagy fává az Úr Isten, s akkor megoldódik minden bajom, Csak álldogálok, nem fáj semmim, nem szenvedek hiányt semmiben. No mindegy, Perőcsényben elfajultak a dolgok, zsibbadt a bal arcom,

¹ Elhunyt Varga Lajos Márton. Népszava, 2017. júl. 24. 13:50.

Hosszan tartó, türelemmel viselt betegség után, életének 75. évében elhunyt Varga Lajos Márton (József Attila-díjas) kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő, újságíró.

szédültem, nehezen lélegeztem, görcsök kínoztak, szóval, rosszul állt a szénám...” (Magánlevél – részlet egykori tanítványtól – S. Á. szíves közlése.)

Alanyi Szerzőnek talán nem illetlen (jeles üdvnapijára vagy nekrológiaként) akár éppen szóvirágokkal kedveskedni... De mert magam sem vagyok alanyi poéta, inkább fáradozom azon: méltó memoárral tisztelgjek az Élet és Mű közötti parnasszuson kitartó vándorként kutakodó, életúthosszan alanyi Mások respektálásában serénykedő Alkotónak. Alkotónak, kinek révén talán sokan mások keltek át a nagylászlói „Túlsó Partra”, s ettől mintha épp a maga váltig megőrzött „révészléte”, poézis és mimézis közötti tolmács-szerepe lett volna meghatározóbb, nem pedig az ügyeletes művészeti „megmondóember” tónusa... Pedig egyike volt a kedvelhető vagy nehezményezhető kivételeseknek, akik az irodalom érdekében és értelmében hittel szolgálnak. Ennek adott hangot a 168 óra frissen közölt nekrológia is:

„Az utolsók egyike, a legnagyobbak közül való. Olyan szerkesztőmester, aki a saját területéről, az irodalomról mindent tudott, s mivel azok is tudták róla, hogy mindent tud, akikről írt, így aztán abban a helyzetben volt, hogy mondandójára kíváncsiak voltak, észrevételeit megfontolták, elfogadták, a leggyakrabban maguk kérték.

Nagy jobbitó volt, aki ugyanolyan fesztelenül véleményezte Esterházyt és Nádast, Oraveczet és Tőzséért, vagyis a legnagyobbakat, mint amilyen szívélyesen osztotta meg a róluk és az irodalomról vallott gondolatait. A legyőzhetetlen kór most az utolsó tanítók egyikét vitte el, a legnagyobbak méltó alkotótársát. Varga Lajos Márton gondolatai az idő múlásával egyre sűrűbbek, egyre mélyebbek lettek, míg végül Istenben oldódtak föl. Nála lett békére.”

Életútját, tevékenységét egészében értékelni még kevés az idő, de amennyi rálátást kínál (a Wikipédia oldalain is megtalálható életművázlat, kitüntetések és díjak sora mellett) e kommemoratív pillanat, abban annyira vállalkozhatok csupán, amennyit személyes viszonyon túli körvonalakkal írhatok körül. Talán két eltérő, kombattáns lényegű alkotói profil sorsalakító szellemisége formálja korszakosan azt a markáns tónusú „publicistai személyiséget”, mely épp most távozott az irodalom körüli világból. Varga Lajos Márton, ki e kettősség aktora és fennen hordozója is egyúttal, sodró emberi példázattal s méltóképpen rangos presztízzsel töltött katedrán oly éveket, hogy azok diáknemzedéknyi értelmiségiben hagytak feledhetetlen nyomokat, ugyanakkor több évtizedre szólóan alakította szerkesztőként a szerzői Másik, s a maga vitathatatlanságában is korszakos, idézhetőségében is mulékony/mulandó természetű irodalomkritikai produktumát. E két (vagy tán több) élményvilág, azaz határozott intenció a lét kérdéseire választ remélve, egy életút vállalásos karakterében ötvöződik, s válik az Alkotó által megteremtett emléktörődék, diákmódra földidézett tisztelgés, visszafogott pirongással előadott hódolat tárgya mellett egy kegyetlenül-alaposan involvált, elmélyült tudástökére épülő teljesítmény összetevévé.

Vallomásos merészség kell ezért ahhoz, hogy textuálisan is hiteles legyen, s ne kellenjen kényszeredetten álbölcsnek álcázódnia, de ne is legyen zsenírozóan kisszerű ez az emlékezés. A háromnegyed évszázados időhossz már sok ahhoz, hogy szerzői életútállomásokat keresgéljünk wikipédiás felületeken vagy irodalmi folyóiratokban megmutatkozott lenyomatokban, de szűkítően kevés is ahhoz, hogy példaképpen a hetvenes évek végi, retorikus és szentori bravúrokkal gazdagított főiskolai óráit idézzük előbbre, s ne az utóbbi évek kritikai reflexióit vagy vilásképi vitáit. Miközben Varga Lajos Márton kitartó évtizedek során meg-megnyitotta zárt művi világok egy-egy kiskapuját, és sejdíteni engedte strukturális opciók műremekbe szabott változatait olyan életművekben, mint Sánta Ferencé, Balogh Edgáré, Kiss Benedeké, Csorba Győzőé, Ágh Istváné, Nagy Lászlóé, Határ Győzőé, Utassy Józsefé, Spiróé vagy Csepeli Györgyé, Mészölyé vagy Gion

Nándoré, Krasznahorkaié vagy Bálint Tiboré..., addig gondoskodó aggálya kiterjedt olyan lírai világok összefogása felé is, amilyen a *Kritika két hangra* (rádióinterjúk, 1994) vagy az *Írók Budapestje* (Népszabadság-interjúk 1993–1996) kötetek, vagy más miliómg meghatározó gyűjteményes szövegválogatások (*Expander*, 2010; *Szívozuhóság*, 1986), valamint az *Erők és terek* kötet is (2006). Ezekben a szerkesztői tónus a válogatásban lakozik, nem pedig a felülnézeti képben – de ahol közéleti és világmépi énje éppúgy jelen van, mint egész élethosszában, ott viszont karakteres a kérdező, az analizáló, a megvilágosító, az opciókat kereső, sőt az opponáló szerepe is.

Nem lévén irodalmár, nem szeretnék Varga Lajosnak azzal ártani, hogy belekotnyeleskedem szerkesztői, irodalomkritikai-rovatvezetői funkciójának (*Népszava*, 1972–1977) eredményeibe, vagy a nyolcvanas évek közepétől (1986) a *Kortárs* kritikai rovatvezetésében, majd 1994-től a *Népszabadság* munkatársaként, meg a *Rádió* műsorszerkesztőjeként átélt alkotói életútja egyes állomásait körülvevő folyamatábrába. Az összegző szakmai és életmű-értékelést szívesen meghagynom másoknak, illőképpen hozzáértőknek s avatottabaknak – bár fölbecsülte ezt már a hivatalosság (meg a szakmai nyilvánosság) 1989-ben a József Attila-díjjal, s magával az oeuvre ilyenét elfogadó elismerésével, vagy a nyolcvanas években szinte évente kapott külön-külön díjakkal és kitüntetető elismerésekkel is! De amit vélhetően már aligha fognak mérlegelni a pályatársak, inkább szólnék „korai” oktatói énjéről, egy bár nyilvános, mégis rejtett jelentésmélységről, melyet talán legmeghatározóbb jelzővel: *vállalásos* mivoltával szeretnék interpretálni.

A legemberibb megoldásként akár elő is vehetném az OSZK repertóriumában is százas nagyságrendű interjú-tömegét², rádiós műsorszerkesztési időszakának szinte fél könyvtárnyi hanganyagát, irodalmi kerekasztal-beszélgetések, viták, felvezetések és véleményharmonizálások tengerében megmaradt örökségét... De ódzkodom kissé ettől (ki fog derülni, miért..., de nem csak a százas nagyságrendű közlésjegyzék okán). Amit mindezek „mennységi” egyenlegében is hangsúlyosan ambivalensnek érzékelek, talán ennél már markánsabban mérvadó. Van ugyanis írásaiban-interjúiban, e szakmaközéleti és bennfentes tolmácsszerepben egyfajta kérlelhetetlen *feladattudatosság*, mely ugyanakkor az *átélés és empátia* puha kíváncsiságával gazdag. Ez mintha egyenest az olvasói/hallgatói szerepkör lenne, miközben evidenssé teszi, hogy már pusztán a kérdésben, a ráhagyásban, az összekötő fragmentumok sorjázása közben is szükségképpen jelen van a szerepvállaló ember, a morális küzdőfél, a szakmatitkokra vadászó kibic, az „esztétikai alkalmazott” is: a befogadói érdeklődés szolgálata volt Számára a feladat, nem a kérdezői „jobbantudás” vagy az irodalomelméleti „rezolúció” számonkérése. Kritikus énje a szépészeti értelemnek volt összekarolt társa, s megértő filozófiája a létmódok interpretálásának szolgálja is egyúttal...

Eközben filosz alapiskolázottsága valamiképpen a dolgok helyének, a normarendek elvont törvényének keresésére ösztökélte, legkivált, amikor beszélgetett. Szinte „strukturalista” egzaktságú közelítései magához a műhöz-alkotóhoz-életúthoz, s mögöttük a kontextuális univerzumhoz kapcsolódtak, jószerivel állandósult értékeret teremtve az egyes oeuvre-ök és alkotói személyiségek köré. Ez az igazságért öltre menni kész elegancia, s a vele társuló beleérző együttgondolkodás egyfajta száraz eszélyességet kölcsönzött rendre a szerzői narratíváknak, puha paradigmaváltásokkal véve körül az interjúk interakcióinak másik szereplőjét. „A” szereplőt, hisz magamagát jószerivel föl sem tüntette legszívesebben, ha ugyan el nem rejtette is olykor egy-egy vágással, kivonuló véleményalkotással a diskurzusban kibontakozó Ént a rádiófelvétel akusztikájából, a kritikai értékrendek objektivitás-köponyegéből. Ez a vállalt visszazorultság, amely nem (csak) „politikailag

2 Interjújegyzék, 110 tétel, OSZK katalógusa: [http://w3.oszk.hu/repscr/wwwi32.exe/\[in=rprs2.in\]](http://w3.oszk.hu/repscr/wwwi32.exe/[in=rprs2.in])

korrekt”, mentálisan fennkölt, hanem dialógusokban is alkuképes megoldás volt, mélyen megmaradt bennem, nem pusztán mint a józan helyzettudat mindenkori szükségességének hangsúlyozása, hanem a morálisan involvált és felelős közlésmódra okvetlenül jellemző méltányosság, sőt féltő aggályosság megjelenésmódja. S valamiképpen ezt a korrekt, közlésképes, láttatni merész és beláttatni bölcs alapviselkedést érzem ki vagy olvasom bele utóbb az *Erők és terek* kötetbe, továbbá az „interjúkönyvekbe” is. Közölni, ami volt (de csahos politizálástól menten); árnyalt véleményegyütttest tálalni (mint a megfontolások és belátások panorámáját); s véleményezni szolidan, egyértelműen (de harsányságok nélkül)... – voltaképpen ezt érzem oly természetű publicistai, literátori, alkotói attitűdnek, mely teljességgel párhuzamos a politikai líra, a nemzeti önérzet, a szerzői életművekben mélyen megbúvó alkotói szuverenitás mindenkori fölfejtésével és felmutatásával – vagyis a későbbi VML-életmű javával is. Nemcsak ez az „Erőtér”-kötet, de a többi, sok tucatnyi írás, százas nagyságrendű rádiós irodalmi műsorszerkesztés, interjúk, alkotói életutakhoz komponált kritikai értékelések raklapnyi tömege is hordozza ugyanezt a mentális pozíciót...: átérezni-megérteni, megnevezni, értékelni, és közzétenni ama morális fennköltség kegyelmi állapotában, amelybe nem a kutató pillantása, hanem az erkölcsi világrend ontológiai státusa kényszeríti az embert. Azt hiszem, úgy vélem, még ha túlegyszerűsített képlet lenne is, s Ő maga alighanem elkülönöződne ettől a minősítéstől, merhetném kimondani: Varga Lajos Márton életútja az ELTE magyar-könyvtár szakának elvégzésétől, a szakszervezeti közművelődési munkatársként beilleszkedéstől a filozófia-esztétika főiskolai oktatásán át a szerkesztő-rovatvezető-újságíró-riporter-kritikus életmű kiteljesüléséig és tovább is, olyan *kulturális misszió*, melybe Őt magát is a tudás felelőssége, a megértés kockázata, a közlés alkotói kényszere sodorta. A más sodrásoknak ugyanakkor zordan ellenállt nem egy esetben, tanárként, népszavásként, rádiósként is – 1983-tól a Magyar Rádió irodalmi osztályának szerkesztője, 1991–93-ban osztályvezetője volt –, de mindig virított kivételes képessége azzal, hogy Mások sodrásainak utat engedett, ha érvényesen és korszakosan szóltak, ezt előcsalogatni pedig fölötte ügyes tehetsége volt-maradt abban, kiénekelje a kérdezett Énjét a rejtőzködésből, s rábírra (nem a kérdezői vízióknak megfelelésre, hanem) az *önfelmutató vallomásra*. Ehhez pedig mint „módszertanáról” írja az *Írók Budapestje* kötet bevezetőjében: „csak annyit kérdezni, amennyit feltétlenül muszáj, amennyi még nem beavatkozás”... De aki a kérdés mesteriségét is megtanulta, a rákérdezés óvatosságával és a tiszteletadás alázatával együttesen, az jól tudja: már a kérdésben is mindig jelen van a Másik respektálása, a kérdező mibenléte, lénye sugárzása, hitelessége, és a megérintés felelőssége ugyancsak.

E felelősség vitatására megannyian érveket szánnának, s nem is keveset. Azonban kont-rasztképp állítható, hogy a „mindentudás” szakmai gögje és publicistabetegsége nem nyomorgatta VLM-et, ugyanis kínos precizitással ügyelt rá, hogy a legkevésbé merészkedjen olyan kulturális terekbe, ahol nem érezhette magabiztos hangjának jogos érvényességét. Merészség, vagy ami rosszabb, némi „mondani bátor” korlátoltság kellene ahhoz is, ha most valamifajta áttekintő-összegző alléluját próbálnék kreálni emlékezetétül olyasvalakinek, kitől a jelzőgazdag és tematikusan is pontosan strukturált „oktatási anyag” úgy vágott fejbe mindenkit egykoron, hogy vagy azonnal elmenekült az esztétikai-irodalmi-művészeti-tudományos közegből, vagy mindmáig elhivatottan hordozza, hálaival őrzi, és maga is gyarapítani próbálja az indíttatás motiváló energiáit. Ez a (minimum *megérintettség*, de nem csekély pontosítással inkább) ajándékba kapott *vállalásosság* kötetében is érzékletesen jelen van, s szem elől téveszthetetlenül jelzi, mit kaphatott szellemi útravalónak a könyvtárosok-népművelők-pedagógusok megannyi főiskolai évfolyama, szerzők és szerkesztők egész nemzedéke is. Ez a kultúrfrász, a megfelelni-nem-tudás kínja és felelős kötelezettsége elidegenített későbbi pályáiván is Többeket, akik nyűgösen viselték

a kritikai pillantást, amit várni igen, de vágyani már kevéssé tudtak volna azután. Sokakra hatott ugyanis a kulturális sokk, a kapható s ígéretes élménytömeg, melynek révén Lajos esztétika-, vagy filozófiaóráin zavarba kergetően szembesített a kvázi-tudott, „ismert” világok-művek-attrakciók felmérhetetlen komplexitásával, illetve azzal is, hogy mindezek mégis átfogható-megöllelhető-belátható tárgyasulások voltak, melyek nem félelmes zavarok, hanem eligazodási biztonságot alapjai.

Persze eltérő kulturális terekből elkülönböző befogadói tereket is lehet kreálni, *hivatás-gyakorlási* tétellel, valamely harmonikus életút garanciájaképpen elkönyvelt állapotban. Más, kreatív műfajokban, nem kellett talán mindenkor Varga Lajos Márton közvetlen meggyőző hatása, hanem elégnék bizonyult markáns álláspontja, szemüvegének fókusz-távolsága, egy kulturális univerzumból fénylő csillagot kiemelő teremtmő gesztusa is, hogy mindaz az életút-erősítő adomány, melyet felmutatott, kulturális flow-ként szétterjedjen, megerősödjön, áthasson érzékeny lelkeket, akik majdan viszik tovább, gazdagítják, sokszorozzák a tudhatóságokat. E *kreatív univerzum*, melynek valahol inspiráló kreatóra Sokak számára éppen Varga Lajos volt, s egyúttal olyan iránykereső attitűd élő példája is, mely valamiféle parttalan könnyedségűvé és rombolhatatlan magabiztosságúvá vált köztes világ volt, összekötő híd a tudható világ iránti legmélyebb alázat és hódoló nyitottság attitűdjét kínáló egyik oldal, s a rettenthetetlen munkabírás, megküzdés, bizonyításkényszer adta elhivatottság között. A rendteremtés, eligazodás, definiálás pontosságát képviselte emitt, s az involvált, megszállott, teremtett iránti révült tisztelet sodrását amott. A *vállalásos ember* közléskényszere, megváltásparadigmája hatotta át narratíváit, de azzal a tűzfényes óvatossággal, amely talán még nem sodorja partnerét erővel-erőszakkal valamely kulturális kiszolgáltatottságba, csupán elringatja a mérlegelés-gondolkodás-megfontolás lapályos tófelszínén. Pedig, talán e sok *áttételes hatásnál, mélyre elültetett bizonyosságnál, hódoló érdeklődésnél, alázatos ismeretvágynál nem is igen volna lehetséges nagyobb ajándék*, melyet diák tanárától, kolléga kortársától, olvasó szerzőjétől, szerző megkritikusától kaphat. A *normaértékű elvárásrend*, ez a „lényeglátó-esztétika”-mentes milió (persze) könnyedén kitermelte a korszakos értelmiségi szereptudattal, és ehhez méltó, vállalni merész érzékenységgel élés körülményeit – s jutott Neki a konfliktusokból, irodalomközi széthúzásból, életművek feszengéséből, írók, költők, olvasók, vagy bárki befogadó számára nem mindig egyértelmű irodalmi szintér belső feszültségeiből is.

Ezt a „vállalásos”-t immár vagy harmadszor körmölöm ide – kissé modorosnak is tetszhet, ahogyan számomra is kérdéses volt, szinte már a hetvenes évek elejétől, mit akar ez jelenteni Varga Lajos szótárában. De mert tán Nagy László, Pilinszky, Utassy, Spiró, Poszler, Határ Győző, Mészöly, Csalog, Gion és szinte profetikusan sorsú mások minőségjelzőjeként használta, megmaradt bennem a sorsválasztás e kegyetlen és önméltó verziója olyan jelzőtartományban, melynek ma már – talán mosolyognivalóan esztétikátlanul, de annál személyesebben – éppen Varga Lajos lett egyik méltó példázata. Kihívó sorsparadigma, nekibuzdulás és beteljesítés, mersz és áthatás, a „...*Ki viszi át...?*” kérdésre adott szuverén válasz személyesítődt meg Benne, láttatva és átéléshez előkészítve azt, hogy a térerők zúzós iramában miként feszül a méltó megmaradás kényszere a környező, fals és korlátolt kultúrterek ellen...

Nos, épp ez emlék intenzitásától, a silány és méltatlan kor vagy környezet ellenében megfogant válasz morális méltóságától és normateremtő eleganciájától maradhatott meg a szofisztikált és esztétikailag parfümált beszédmódra kényes VLM oktatói és közbeszélői, riporterai, esszéista és kritikus attitűdje. Legegyszerűbben úgy fogalmaznám: nemcsak azért emelem be a laudáció körébe a szubjektív impulzusokat, az oktatói személyiség jegyeit, a világszép-alakító moralitást, mert azok az *átélhető és tudatosítható korélmény*, a „benne-lét” igénye és akarása, a személyes visszaigazolás és hitelesítés vállalható-vállal-

landó attitűdje felé vitték hallgatóit-olvasóit. Hanem azért is, mert megérintette, „megszelídítette” interjúalanyait, és mert tudásmagaslata is hitelesítette kérdéseit, s amikor nem kérdezett is, legott választ adott a befogadni kész hallgatójának. *Amit egykor diákjai Varga Lajos Mártontól a pedagógia valóságaként kaptak, úgyszintén a valóság pedagógiájává, esztétikájává, etikájává lett sokak számára, a benne-lét élményével és terével, a tudni érdemes tudások erejével.* S ez az, amit az irodalmi riportkötetek mellett több költészeti dokumentumtárban is felmutat: a szubjektívát a közösből, a különöset az univerzálisban, a személyest és esendőtt a társasban ragadta meg. Úgy érzem, ez jogosít föl, vagy legalább biztat arra: szerkesztői Énjét tegyem főszereplővé, rendezői szándékát az alkotás kontrolljának megtartójává, s a morális megtartó erőt maga az alkotói oeuvre vezérfonalává. Lételeméleti lelkiismeret, kultúrakutatási aprólékosság, ontológiai státusbiztonság formálta esztétikáját, retorikai szabatoság keretezte mondanivalóját, s a tévedés jogának fenntartásával tetézte üzenetközléseit.

Ez a sok „múltidő” itt nem nekrológ jele..., hanem épp a permanens változandóság elismerésére fókuszált hajlandóság komolyanvétele. Olyan közgondolkodóé, kinek nem órája van a folyamatokhoz, hanem ideje van a megértéshez, a belátásképeség alázatosságához, a művész és a befogadó viszonyának, kötelezettségeinek mérlegeléséhez. A megmunkált tudás elvitathatatlan tőkéje, az értelem kinyilvánításának kötelezettsége, s a kritikai pillantás szikrázó tisztasága az, ami Lajost vállalásosan példázatosá tette számunkra, s teszi folytonosan is, tudásterek és elszánt erők kísértéseivel, eredményeivel és próbatételeivel. Tanító ereje olyan kulturális teret nyitott, melybe a bebocsáttatás méltóságával bárki beléphetett – ha a maga misszióját felfogta, vállalta és teljesítette is. Köszönet érte NEKI, ezt a leckét (talán) megtanultuk, s nem egyszerűen csak átlapoztuk! Próbára tett avval, hogy önnön mércénk alapjait konstruálta meg késztetéseivel...

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

NYOMDA KFT. KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenetését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap